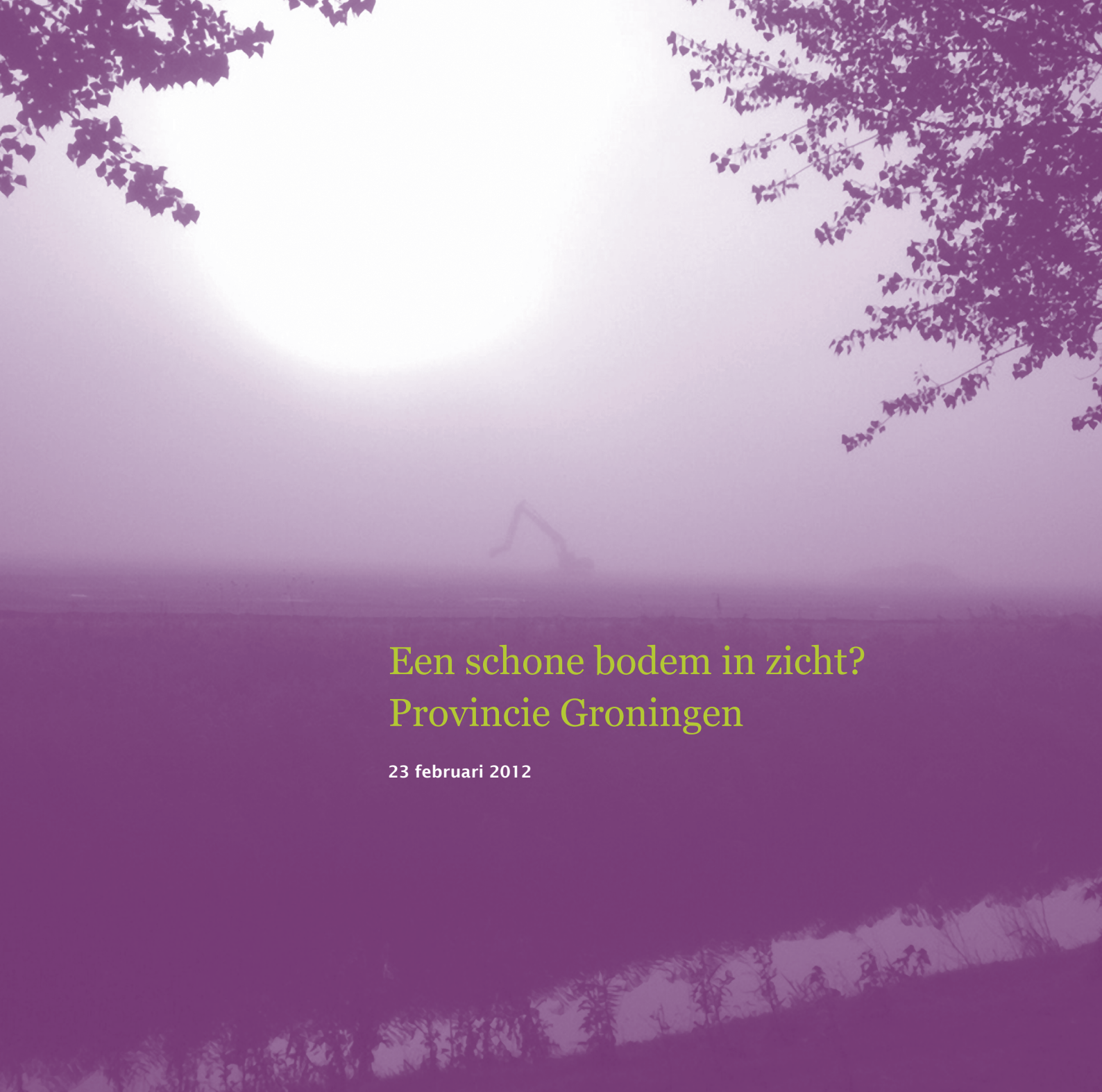

Een schone bodem in zicht? Provincie Groningen

23 februari 2012

Noordelijke
Rekenkamer

Brief van de Noordelijke Rekenkamer

Assen, 23 februari 2012

Geachte leden der Provinciale Staten van Groningen,

Hierbij bieden wij het door ons op 23 januari 2012 vastgestelde rapport 'Een schone bodem in zicht? Provincie Groningen' aan.

Noordelijke Rekenkamer

mr. G.B. Nijhuis
Voorzitter

dr. M. Herweijer
Secretaris

Een schone bodem in zicht?

Provincie Groningen

1	Inleiding en onderzoek.	7
1.1	Inleiding	7
1.2	Rol van provincie	8
1.3	Relevantie onderzoek en vraagstelling	10
1.4	Afbakening en onderzoeksaanpak	10
1.5	Leeswijzer	11
2	Aanpak humane risico's in het verleden	13
2.1	Inleiding	13
2.2	Provinciaal beleid aanpak humane risicogeveallen	14
2.3	Onderzoek en sanering humane risicogeveallen.	16
2.4	Rol van de provincie	23
2.5	Deelconclusie	28
3	Aanpak resterende humane spoedlocaties.	31
3.1	Inleiding	31
3.2	Provinciale aanpak identificatie humane spoedlocaties	32
3.3	Status en volledigheid humane spoedlijst	35
3.4	Informeren PS en verantwoorden.	39
3.5	Deelconclusie	40
4	Groningen vergeleken met Drenthe en Fryslân	43
4.1	Inleiding	43
4.2	Aanpak humane risico's in het verleden	43
4.3	Aanpak resterende humane spoedlocaties	46
5	Conclusie en aanbevelingen	51
6	Bestuurlijke reactie en nawoord Noordelijke Rekenkamer	55
6.1	Bestuurlijke reactie provincie Groningen	55
6.2	Nawoord Noordelijke Rekenkamer	59
	Colofon	61
	Lijst van bijlagen	63
Bijlage 1	Lijst met gebruikte afkortingen.	65
Bijlage 2	Onderzoeksverantwoording.	67
Bijlage 3	Literatuurlijst	77
Bijlage 4	Beoordeling potentiële en actuele humane risico's	81
Bijlage 5	Overzicht bodemsaneringsbeleid.	91
Bijlage 6	Selectie en beschrijving projectdossiers	123
Bijlage 7	Overzicht projectanalyses	127
Bijlage 8	Spoedlijst november 2011	155

1 Inleiding en onderzoek

1.1 Inleiding

In de jaren tachtig van de vorige eeuw is na een jarenlange strijd het bedrijf Aagrunol uit de stad Groningen vertrokken. De fabrikant was jarenlang de enige producent van kwikhoudende bestrijdingsmiddelen in Europa. De bedrijfsactiviteiten hebben tot een aanzienlijke verontreiniging geleid van zowel de land- als waterbodem. De waterbodem van het Eemskanaal en het Damsterdiep bevatte grote hoeveelheden kwik, arsenicum en andere giftige stoffen. De locatie waar de fabriek stond was één van de meest vervuilde locaties van Nederland. De saneringsoperatie heeft destijds 100 miljoen gulden gekost.

Naast het geval Aagrunol, zijn in Nederland talloze verontreinigde locaties aan het licht gekomen. Door de maatschappelijke onrust die hierdoor ontstaan is, bestond er grote behoefte aan beleid en wet- en regelgeving om nieuwe bodemverontreiniging te voorkomen en verontreinigde bodems zo spoedig mogelijk in beeld te brengen en te saneren. De verwachting van de overheid was destijds dat zij in circa 5 jaar alle bekende gevallen van ernstige bodemverontreiniging zou kunnen saneren. Dit bleek echter veel te optimistisch te zijn¹. Al snel is de conclusie dat, uitgaand van het beschikbare overheidsbudget, het ongeveer 100 jaar zal duren voordat de bodem weer schoon is².

In 1997 besluit het kabinet tot een andere aanpak, namelijk dat particulieren en bedrijven zelf voor een belangrijk deel in de onderzoeks- en saneringskosten (ca. 75%) bijdragen. In deze aanpak is een belangrijk uitgangspunt dat de maatschappelijke en ruimtelijke dynamiek voorop staat. Dit wil zeggen dat marktpartijen tot saneren kunnen overgaan wanneer dit goed aansluit bij andere bedrijfsactiviteiten, zoals verbouw of nieuwbouw of dat saneren gelijktijdig plaatsvindt met een ruimtelijke herinrichting van gebieden. Op deze wijze moet het volgens het kabinet mogelijk zijn om het probleem binnen 25 jaar te beheersen³. Wel heeft het kabinet een grens gesteld aan de vrijheid om als eigenaar zelf het saneringstijdstip

- 1 De Interimwet Bodemsanering en de saneringregeling in de Wet Bodembescherming: Overzicht en Analyse. Evaluatie Saneringsregeling Wet Bodembescherming, fase 1. Evaluatiecommissie Wet Milieubeheer. Achtergrondstudie nr. 23, september 1995, paragraaf 2.1.
- 2 Lexplicatie Wet bodembescherming. Tweede druk, Kluwer, 1 oktober 2010, pagina 11.
- 3 Het gaat daarbij om 'historische' bodemverontreiniging. Dit betreft de bodemverontreiniging ontstaan in de periode vóór 1987. De aanpak van bodemverontreiniging die ontstaan is na 1 januari 1987 is volgens een ander spoor geregeld in de Wet bodembescherming en de Wet milieubeheer. Deze zogenaamde 'nieuwe gevallen van bodemverontreiniging' moeten op grond van de zorgplichtartikelen uit de Wet bodembescherming en de Wet Milieubeheer zoveel mogelijk direct en volledig ongedaan worden gemaakt door de veroorzaker.

te bepalen. De eigenaar mag bij gevallen zonder actuele humane, ecologische of verspreidingsrisico's zelf het saneringstijdstip bepalen. Bij gevallen met actuele risico's dient de overheid zichzelf en derden te verplichten tot het snel nemen van maatregelen. Bij deze zogenoemde risicoge fallen, die na 2006 spoedlocaties worden genoemd, dienen de risico's voorop te staan en niet de maatschappelijke dynamiek⁴.

Op 9 juli 2009 hebben overheden, waaronder het IPO, een convenant ondertekent over het bodembeleid. Hierin is als doelstelling opgenomen dat de nog resterende spoedlocaties vóór 2030 zijn gesaneerd of dat de risico's zijn beheerst. In het convenant is vastgelegd dat voorrang dient te worden gegeven aan de humane spoedlocaties. Voor deze locaties is het doel dat uiterlijk eind 2015 een sanering is uitgevoerd of dat de humane risico's voldoende zijn beheerst door het nemen van tijdelijke (beveiligings)maatregelen⁵. Aanvullend hierop is aangegeven dat uiterlijk 31 december 2010 het bevoegd gezag, waaronder de provincie Groningen, een overzicht beschikbaar moet hebben van de resterende humane spoedlocaties en dat per locatie is aangegeven welke (tijdelijke) maatregelen zijn genomen of zijn voorzien⁶.

1.2 Rol van provincie

De minister van Infrastructuur & Milieu (voorheen VROM) is verantwoordelijk voor het bodemsaneringsbeleid en schept voorwaarden voor de uitvoering van dit beleid. De minister informeert de Tweede Kamer over de voortgang van de bodemsaneringsoperatie en legt verantwoording af over de bestede rijksmiddelen. Het toezicht op de uitvoering van het beleid heeft de minister neergelegd bij de provincies en een aantal grote gemeenten (zogenaamde rechtstreekse gemeenten)⁷. Vanaf het moment dat de Interim Wet Bodemsanering (IBS) in 1983 in werking is getreden hebben de provincies en de rechtstreekse gemeenten een centrale rol toebedeeld gekregen in de uitvoering van de bodemsaneringsoperatie⁸. Als bevoegd gezag IBS hebben GS de taak om de ernstige gevallen van bodemverontreiniging met risico's met de volksgezondheid en/of het milieu (risicoge fallen) in beeld te brengen, deze op te nemen in een bodemsaneringsprogramma en vervolgens te bevorderen dat de eigenaren tot sanering overgaan.

4 Lexplicatie Wet bodembescherming. Tweede druk, Kluwer, 1 oktober 2010, toelichting bij artikel 37.

5 Convenant 'Bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties', 10 juli 2009, gesloten tussen het Rijk, IPO, VNG en Unie van Waterschappen. Artikelen 7.2 en 7.7.

6 Convenant 'Bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties', 10 juli 2009, gesloten tussen het Rijk, IPO, VNG en Unie van Waterschappen. Artikel 7.1

7 Er zijn 31 zogenoemde rechtstreekse gemeenten die bevoegd gezag zijn. Bron: Jaarverslag Monitoring Bodemsanering Over 2009. RIVM, Vrom, mei 2010, bijlage 5. In drie noordelijke provincies zijn Leeuwarden, Groningen en Emmen rechtstreekse gemeenten.

8 De Interimwet Bodemsanering en de saneringregeling in de Wet Bodembescherming: Overzicht en Analyse. Evaluatie Saneringsregeling Wet Bodembescherming, fase 1. Evaluatiecommissie Wet Milieubeheer. Achtergrondstudie nr. 23, september 1995, paragraaf 2.2.

In 1995 is de bodemsaneringsregeling opgenomen in de Wet Bodembescherming (Wbb). Een belangrijke wijziging is dat vanaf 1 januari 1995 gevallen van ernstige bodemverontreiniging door de eigenaren bij GS gemeld dienen te worden als zij van plan zijn om tot saneren over te gaan. GS dienen na een melding een besluit te nemen over de ernst van het geval, de urgentie om te saneren en dienen goedkeuring te geven aan het saneringsplan. Door deze besluiten vast te leggen in een beschikking ontstaat een juridische basis voor de handhaving van het genomen besluit. Zo kunnen GS een saneringsbevel op leggen aan de eigenaar, indien deze niet tijdig tot saneren overgaat. Indien bij risicogeveallen niet op korte termijn een sanering kan plaatsvinden, biedt de Wbb tevens de mogelijkheid om (tijdelijke) beveiligingsmaatregelen op te leggen om zodoende de risico's te verminderen. Aanvullend op het bevelsinstrumentarium, zoals opgenomen in de Wbb, zijn er nog verschillende (subsidie) regelingen in het leven geroepen om de bodemsaneringsoperatie te faciliteren en eigenaren te stimuleren tot saneren over te gaan. Naast de verantwoordelijkheid om te zorgen dat bekende risicogeveallen tijdig gesaneerd of beheerst worden zijn GS, zoals hierboven aangegeven, tevens verantwoordelijk om de nog resterende risicogeveallen (spoedlocaties) zo snel mogelijk in beeld te brengen en ervoor te zorgen dat deze voor 2015 zijn gesaneerd of beheerst⁹.

De financiering van de bodemsaneringsoperatie is tot nu toe vooral door het Rijk verzorgd. De landelijke verdeelsleutel voor onderzoek en saneringen die vanaf 1995 gehanteerd wordt is: Rijk 90%, gemeenten 7,5 % en provincies 2,5%¹⁰. De Wbb en ISV middelen¹¹ zijn tot 2011 beschikbaar gesteld op basis van meerjarenprogramma's waarbij GS na afloop aan de minister verantwoording hebben afgelegd over de besteding en de geleverde prestaties. Vanaf 2010 is een belangrijke wijziging opgetreden in de financieringswijze. De Wbb en ISV middelen worden voortaan via de decentralisatie uitkering bodem opgenomen in het Provinciefonds en door PS beschikbaar gesteld aan GS. GS dienen verantwoording af te leggen aan PS over de besteding en de voortgang van het bodemsaneringsprogramma¹². PS hebben hiermee een belangrijkere controlerende rol gekregen met betrekking tot de uitvoering van de bodemsaneringsoperatie. Naast de rijksmiddelen stellen PS ook eigen middelen beschikbaar voor de bodemsaneringsoperatie (zie paragraaf 2.2).

9 Memorie van Toelichting Wbb, 29 462, nummer 3, pagina 5.

10 De Interimwet Bodemsanering en de saneringregeling in de Wet Bodembescherming: Overzicht en Analyse. Evaluatie Saneringsregeling Wet Bodembescherming, fase 1. Evaluatiecommissie Wet Milieubeheer. Achtergrondstudie nr. 23, september 1995, paragraaf 3.6.

11 De rijksmiddelen worden ingezet via drie financieringskaders: de Wbb middelen voor het landelijk gebied, de ISV middelen (Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing) voor het stedelijk gebied en de subsidiegelden die via de Bedrijvenregeling beschikbaar komen voor de eigenaren voor de sanering van bedrijventerreinen.

12 Meerjarenprogramma bodemsanering 2010-2014, vastgesteld op 13 juli 2010, hoofdstuk 1.

1.3 Relevantie onderzoek en vraagstelling

Medio 2006 bleek dat 30 à 40% van de Nederlandse bevolking woonachtig was in de directe nabijheid van een locatie met een mogelijk ernstige bodemverontreiniging¹³. Uit onderzoek blijkt dat veel burgers, al dan niet terecht, zich nog steeds relatief veel zorgen maken over de risico's die samenhangen met bodemverontreiniging¹⁴. Het maatschappelijke belang en de centrale rol die provincies innemen bij de uitvoering van de bodemsaneringsoperatie zijn reden geweest voor de Noordelijke Rekenkamer om dit onderwerp op te nemen in onderzoeksprogramma 2010-2011¹⁵.

In het onderzoek van de Rekenkamer ligt de focus bij gevallen van ernstige bodemverontreiniging met risico's voor de volksgezondheid, ook wel humane risico's genoemd. De Rekenkamer heeft onderzocht op welke wijze GS de nog resterende humane spoedlocaties hebben geïdentificeerd en of zij sinds 31 december 2010 beschikken over een complete lijst met nog aan te pakken humane locaties. Daarnaast heeft de Rekenkamer onderzocht op welke wijze in het verleden de humane risicogeveallen in beeld zijn gebracht en of het bij deze gevallen gelukt is om te zorgen voor een tijdige aanpak van de risico's. Als dit niet het geval is, heeft de Rekenkamer onderzocht welke factoren een voortvarende aanpak in de weg hebben gestaan. De achterliggende gedachte hierbij is na te gaan of deze factoren ook de komende jaren belemmerend kunnen werken bij de aanpak van de resterende humane spoedlocaties. Uit het bovenstaande is de volgende vraagstelling afgeleid.

Heeft de provincie de humane (potentiële) spoedlocaties volledig in beeld en is de provinciale aanpak van ernstige bodemverontreiniging in eerste instantie gericht op het tijdig wegnemen en/of beheersen van gezondheidsrisico's?

De centrale vraagstelling is uitgewerkt in een aantal onderzoeksvragen welke opgenomen zijn in bijlage 2.

1.4 Afbakening en onderzoeksaanpak

Het onderzoek van de Rekenkamer heeft betrekking op ernstige bodemverontreinigingen met humane risico's die vóór 1987 zijn ontstaan, niet zijnde waterbodems. Het gaat daarbij om locaties waarvoor GS van de provincie Groningen het bevoegd gezag zijn. Dat betreft de gehele provincie met uitzondering van de gemeente Groningen. De Rekenkamer merkt op dat er sprake is van een humane risicolocatie als het bevoegd gezag in een beschikking

13 Maatschappelijke Kosten Baten Analyse van de Nederlandse bodemsaneringsoperatie. Milieu en Natuur Planbureau, Rapport 500122002/2007, paragraaf 5.11.

14 Rapport 'Communicatie over bodemverontreiniging en -sanering, lokale en provinciale handelwijzen nader bekeken, nummer 630636001/2010, gepubliceerd in 2010 door het RIVM, pagina 17.

15 Onderzoeksprogramma 2010-2011. Noordelijke Rekenkamer, 17 december 2009.

heeft vastgelegd dat er humane risico's aanwezig zijn en saneren daarom urgent/spoedeisend is. Het betreft locaties die inmiddels zijn gesaneerd of nog in uitvoering zijn. Daarnaast zijn er potentiële humane spoedlocaties. Dit zijn locaties waar mogelijk sprake is van een ernstige bodemverontreiniging met humane risico's, maar waarbij het onderzoek naar de omvang van de verontreiniging en de risico's nog moet worden afgerond. Voor deze locaties hebben GS nog geen beschikking afgegeven. Het traject dat doorlopen wordt vanaf een vermoeden van bodemverontreiniging tot aan de afronding van een sanering neemt de nodige tijd in beslag – soms tientallen jaren. Dit verklaart waarom het onderzoek zich uitstrekt over de periode 1983-2011.

Onderzoeksaanpak

Om bovenstaande vraagstelling te kunnen beantwoorden heeft de Rekenkamer:

- het landelijke bodemsaneringsbeleid en aanvullende provinciale beleidsnota's en uitvoeringprogramma's bestudeerd;
- inzage gevraagd in het provinciale bestand met (potentiële) spoedlocaties;
- projectdossiers bestudeerd van verontreinigde locaties;
- mondeling en schriftelijk vragen gesteld aan betrokken provinciale medewerkers;
- ambtelijk hoor en wederhoor gepleegd waarbij de gepresenteerde feiten zijn gecontroleerd door provinciale medewerkers.

Normenkader en begrippen

De bevindingen van het onderzoek heeft de Rekenkamer getoetst aan de hand van een aantal normen. De normen zijn voornamelijk afkomstig uit de Wet Bodembescherming en het 'Convenant bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties'¹⁶. Het normenkader is opgenomen in bijlage 2 evenals een overzicht van veelvuldig gebruikte begrippen in het bodemsaneringsbeleid.

1.5 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de wijze waarop de provincie in het verleden (humane) risicolocaties heeft aangepakt. Er wordt eerst ingegaan op het provinciale beleid. Daarna worden de bevindingen uit het dossieronderzoek besproken en wordt ingegaan op de rol die de provincie in het verleden op zich heeft genomen. Het derde hoofdstuk gaat in op de totstandkoming van de spoedlijst en kijkt naar de toekomst, ofwel zal de deadline van 2015 worden gehaald. In hoofdstuk 4 zijn de uitkomsten van het onderzoek naar de uitvoering van de bodemsaneringsoperatie in de provincie Groningen vergeleken met die van de provincies Fryslân en Drenthe. Tot slot worden in hoofdstuk 5 de conclusies en aanbevelingen van de Rekenkamer weergegeven.

¹⁶ Convenant 'Bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties', 10 juli 2009, gesloten tussen het Rijk, IPO, VNG en Unie van Waterschappen.

2 Aanpak humane risico's in het verleden

2.1 Inleiding

In het begin van de bodemsaneringsoperatie (begin jaren tachtig) was het uitgangspunt dat de overheid de verontreinigde locaties in kaart zou brengen en deze ook zou saneren¹⁷. Het doel was om alle gevallen waarbij sprake was van een ernstig gevaar voor de volksgezondheid en/of het milieu te saneren. Het Rijk zou de sanering bekostigen en de kosten achteraf proberen te verhalen op de veroorzaker en/of eigenaar¹⁸. Vanaf de jaren negentig is het rijksbeleid er steeds meer op gericht om het saneren van verontreinigde locaties aan marktpartijen over te laten¹⁹. Hierbij is het uitgangspunt dat marktpartijen zelf een saneringstijdstip kunnen bepalen dat aansluit bij de bedrijfsmatige ontwikkelingen. Er is echter wel een grens gesteld aan het zelf bepalen van het saneringstijdstip. Locaties met (humane) risico's, na 2006 spoedlocaties genoemd, dienen namelijk altijd voorrang te krijgen. De wetgever heeft als grens gesteld dat bij een ernstige bodemverontreiniging met (potentiële) risico's GS zichzelf of derden dienen te verplichten tot het snel nemen van maatregelen²⁰. Met voorrang aanpakken betekent dat indien er vanuit de maatschappelijke dynamiek geen aanleiding is om spoedig actie te ondernemen, GS ervoor moeten zorgen dat er bij deze zogenoemde statische risicolocaties snel maatregelen worden genomen om de risico's weg te nemen of te beheersen.

Het uitgangspunt van het Rijk is in de beginjaren van de bodemsaneringsoperatie, om de verontreiniging volledig weg te nemen om zo elke gebruiksfunctie van de grond mogelijk te maken (multifunctioneel saneren). In 1999 wordt het functiegerichte en kosteneffectieve saneren geïntroduceerd. In plaats van de multifunctionele sanering, is het nu voldoende om te kijken naar de (toekomstige) functie van een locatie. Bijvoorbeeld een terrein dat als (beoogde) functie 'bedrijventerrein' heeft, hoeft minder radicaal gesaneerd te worden dan een terrein dat de (beoogde)

17 De Interimwet Bodemsanering en de saneringregeling in de Wet Bodembescherming: Overzicht en Analyse. Evaluatie Saneringsregeling Wet Bodembescherming, fase 1. Evaluatiecommissie Wet Milieubeheer. Achtergrondstudie nr. 23, september 1995, paragraaf 2.1.

18 De Interimwet Bodemsanering en de saneringregeling in de Wet Bodembescherming: Overzicht en Analyse. Evaluatie Saneringsregeling Wet Bodembescherming, fase 1. Evaluatiecommissie Wet Milieubeheer. Achtergrondstudie nr. 23, september 1995, paragraaf 2.1.

19 Brief van de Minister van VROM van 19 juni 1997 aan de Tweede Kamer, Kamerstukken II 1996/97, 25 411 nummer 1 inzake het kabinetsstandpunt over het interdepartementaal beleidsonderzoek bodemsanering.

20 Lexplicatie Wet bodembescherming. Tweede druk, Kluwer, 1 oktober 2010, toelichting bij artikel 37.

functie 'wonen met moestuin' heeft²¹. Het Rijk verlaagt daarmee haar eigen ambitieniveau om de bodem dusdanig te herstellen dat deze geschikt zou zijn voor alle functies (multifunctionele bodem). Deze nieuwe invulling werd noodzakelijk geacht om de stagnatie van maatschappelijke activiteiten op te heffen die het gevolg was van bodemverontreiniging. Tevens wilde het Rijk hiermee het rendement van de bodemsaneringsoperatie vergroten en de operatie versnellen.

Op basis van het door de Rekenkamer gestelde normenkader²², verwacht de Rekenkamer dat GS:

- bij gevallen van ernstige bodemverontreiniging met potentiële humane risico's uiterlijk binnen 5 jaar, nadat de potentiële humane risico's bekend waren, een beschikking hebben afgegeven waarin zij een besluit hebben genomen over de aanwezige (actuele) risico's en over de uiterlijke termijn waarop de sanering dient plaats te vinden;
- bij humane risicogevalen/spoedlocaties tijdelijke beveiligingsmaatregelen hebben voorgeschreven om de risico's te verminderen indien saneren op korte termijn niet mogelijk is;
- bij humane risicogevalen/spoedlocaties ervoor gezorgd hebben dat de sanering tijdig gestart is.

In paragraaf 2.2 wordt ingegaan op het provinciale beleid met betrekking tot de aanpak van risicolocaties en de verdeling van de beschikbare middelen. In bijlage 5 wordt het Rijks- en provinciaal beleid meer gedetailleerd beschreven. Paragraaf 2.3 geeft de uitkomsten van de 45 door de Rekenkamer onderzochte projectdossiers weer. Doordat veel van deze verontreinigde locaties een lange doorlooptijd kennen, heeft de Rekenkamer bij de door haar uitgevoerde analyses rekening gehouden met wijzigingen in het bodemsaneringsbeleid en de wet- en regelgeving. In paragraaf 2.4 wordt beschreven welke acties de provincie heeft ondernomen en welke instrumenten zij heeft ingezet om het bodemsaneringsproces te versnellen met als doel te zorgen voor een zo spoedig mogelijke aanpak van de risico's. Tenslotte wordt in paragraaf 2.5 een deelconclusie weergegeven.

2.2 Provinciaal beleid aanpak humane risicogevalen

GS zien vanaf de Bodemvisie uit 2002 een regierol voor zichzelf weggelegd²³. Deze rol houdt onder andere in dat GS actief aan de slag willen om de Rijksdoelen te behalen. Daarnaast wordt ingezet op een versnelling van de bodemsaneringsoperatie mede door de inzet van juridische en financiële instrumenten²⁴. Deze regierol en de inzet van

21 Besluit van 2 april 2002 tot bepaling van het tijdstip van inwerkingtreding van artikel 38, derde lid, van de Wet bodembescherming, alsmede tot aanwijzing van omstandigheden en maatregelen als bedoeld in dat artikellid (Besluit locatiespecifieke omstandigheden bodemsanering), Staatsblad 2002, nummer 192.

22 In bijlage 2 wordt de totstandkoming van de normen nader toegelicht.

23 Visie op de aanpak van bodemverontreiniging in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 29 januari 2002.

24 Visie op de aanpak van bodemverontreiniging in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 29 januari 2002.

het juridisch en financieel instrumentarium komt ook naar voren in de daaropvolgende meerjarenprogramma's (MJP's). In het MJP 2005-2009²⁵ heeft de provincie zichzelf, in het kader van haar regierol, twee hoofdtaken opgelegd. De eerste taak omvat de bovengemeentelijke afstemming waarbij een goede samenwerking tussen gemeenten en provincie voorop staat. De tweede hoofdtaak is om bodemsanering een structurele plaats te geven in de ruimtelijke ontwikkeling. Het streven van de provincie is een duurzaam gebruik van de bodem.

PS en GS hebben in de loop der jaren een aantal meerjarenprogramma's (MJP's) vastgesteld. In de MJP's voor de periodes 2002-2004²⁶ en 2005-2009²⁷ staat de maatschappelijke dynamiek centraal²⁸. Het MJP 2002-2004 geeft een prioritering weer van de te saneren locaties. Voorop staan de dynamische locaties met een urgente sanering. Vervolgens stelt de provincie dat dynamische locaties met ernstige, maar niet urgente verontreiniging voorrang kunnen krijgen op statische locaties met urgentie. De provincie geeft aan dat indien nodig op de statische locaties tijdelijke beveiligingsmaatregelen getroffen worden²⁹. In het meerjarenprogramma 2010-2014³⁰ voeren GS een beleidswijziging door en komen de risico's nadrukkelijk voorop te staan. De dynamische locaties met risico's blijven de eerste prioriteit, maar statische locatie met risico's gaan voor op dynamische locaties zonder risico's. Verder is opgenomen dat locaties met humane risico's de eerste prioriteit hebben boven locaties met ecologische en/of verspreidingsrisico's.

De provincie Groningen heeft jarenlang een afwachtende houding aangenomen. De risico's stonden niet voorop, maar de ruimtelijke en economische ontwikkelingen. Pas in 2010 komen de risico's centraal te staan in het provinciale bodemsaneringsbeleid. Dit is opvallend aangezien het rijksbeleid inhoudt dat locaties met (humane) risico's altijd voorrang dienen te krijgen.

Financiën

De provincie Groningen heeft sinds de start van de bodemsaneringsoperatie ook eigen middelen in het bodemsaneringsbeleid gestoken³¹. In het Meerjaren-programma

25 Meerjarenprogramma Wet bodembescherming 2005-2009, 27 september 2004.

26 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming provincie Groningen 2002-2004, vastgesteld door GS op 29 januari 2002 en PS op 20 maart 2002.

27 Meerjarenprogramma Wet bodembescherming 2005-2009, 27 september 2004.

28 Een dynamische locatie is een locatie waarvoor het tijdstip van de aanpak van onderzoek en eventuele sanering door maatschappelijke dynamiek wordt bepaald, meestal door de wens er te kunnen bouwen.

29 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming provincie Groningen 2002-2004, vastgesteld door GS op 29 januari 2002 en PS op 20 maart 2002, pagina 27, 28.

30 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS op 1 juni 2010 en PS op 15 september 2010, pagina 28. De complete prioritering is: 1. Ernstig verontreinigd, spoedeisend en dynamisch, 2. Ernstig verontreinigd, spoedeisend en statisch, 3. Ernstig verontreinigd, niet spoedeisend en dynamisch, 4. Ernstig verontreinigd, niet spoedeisend en statisch.

31 Ambtelijk hoor en wederhoor provincie Groningen, 14 november 2011.

2010-2014 staat aangegeven hoeveel financiële middelen de provincie in deze periode zelf beschikbaar stelt voor de bodemsaneringsoperatie. In het verleden heeft de provincie al € 3,5 miljoen in een bestemmingsreserve bodemsanering gestort³². In de periode 2010-2014 steekt de provincie Groningen jaarlijks een bedrag van € 0,5 miljoen in de bestemmingsreserve bodemsanering. De bestemmingsreserve wordt ingezet bij onderzoeken en sanering van (potentiële) spoedlocaties waar andere middelen tekort schieten en bij de nog niet gesaneerde gasfabrieksterreinen³³.

2.3 Onderzoek en sanering humane risicogeveallen

De Rekenkamer heeft in het bodemsaneringsproces een aantal fasen onderscheiden, namelijk de onderzoeksfase, de saneringsfase en de evaluatiefase. In de onderzoeksfase wordt door bodemonderzoek de verontreiniging in kaart gebracht. De onderzoeksfase bestaat uit een drietal opeenvolgende onderzoeken. Ten eerste het historisch onderzoek waarbij in beeld wordt gebracht welke activiteiten er in het verleden op de locatie hebben plaatsgevonden. Als tweede het oriënterend onderzoek waarin de aard van de verontreiniging en de potentiële risico's worden bepaald. Als derde en laatste wordt in het nader onderzoek de totale omvang van de verontreiniging in beeld gebracht en worden de humane, ecologische en/of verspreidingsrisico's vastgesteld³⁴. Aan het eind van de onderzoeksfase wordt door GS een beschikking afgegeven en start de saneringsfase. In de saneringsfase wordt een saneringsplan opgesteld en beschikt. De locatie wordt vervolgens gesaneerd. Na afloop van de sanering wordt het geheel geëvalueerd en het evaluatierapport ingediend bij de provincie³⁵. Na goedkeuring geeft de provincie de laatste beschikking af en is het saneringsproces afgerond. In de praktijk zijn er allerlei variaties op het beschreven proces, onderzoeken moeten soms opnieuw worden uitgevoerd, saneringen zijn niet altijd volledig uitgevoerd, er kunnen deelsaneringen plaatsvinden, etc.

De Rekenkamer heeft 45 projectdossiers onderzocht van de provincie Groningen. Dit om na te gaan hoe lang het bij verschillende locaties heeft geduurd voordat er maatregelen zijn genomen. De dossiers betreffen locaties die of in onderzoek zijn, of in uitvoering zijn, of in het verleden zijn afgerond. Doordat het niet mogelijk was om in het bodeminformatiesysteem van de provincie alleen de locaties met humane risico's te selecteren, zijn in dit onderzoek ook locaties met ecologische risico's, verspreidingsrisico's of zonder risico's

32 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS op 1 juni 2010 en PS op 15 september 2010, hoofdstuk 5, tabel 3.

33 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS op 1 juni 2010 en PS op 15 september 2010, paragraaf 5.4.

34 In bijlage 4 is een beschrijving van de diverse onderzoeken opgenomen.

35 Het goedkeuren van het evaluatierapport is sinds 1 januari 2006 verplicht bij de inwerkingtreding van de herziende wet Wbb (artikel 39c).

meegenomen³⁶. In bijlage 6 is weergegeven hoe de selectie tot stand is gekomen en in bijlage 7 is een samenvatting opgenomen van de projectanalyses die door de Rekenkamer zijn uitgevoerd. De Rekenkamer heeft door het onderzoeken van de projectdossiers een indruk gekregen van de beleidspraktijk. Dit beeld is aangevuld door interviews met de provinciale medewerkers.

Onderzoeksfase

In de Wbb is geen termijn opgenomen waarbinnen de onderzoeksfase moet zijn afgerond. De provincie Groningen heeft hiervoor zelf ook geen beleid vastgesteld. De Rekenkamer verwacht dat GS binnen 5 jaar nadat de potentiële humane risico's bekend zijn, een beschikking hebben afgegeven³⁷. De Rekenkamer verwacht dat het binnen deze termijn mogelijk is de omvang en de risico's van een verontreinigde locatie in beeld te brengen en hierover een besluit te nemen. Het nemen van een beschikking waarin de risico's zijn vastgelegd is sinds 1995 verplicht. De onderzoeksfase start op het moment dat de provincie op de hoogte is van potentiële risico's en eindigt bij de afgifte van de beschikking. Als eindpunt is de afgifte van de beschikking genomen of juni 2011 wanneer de locatie nog in onderzoek is³⁸.

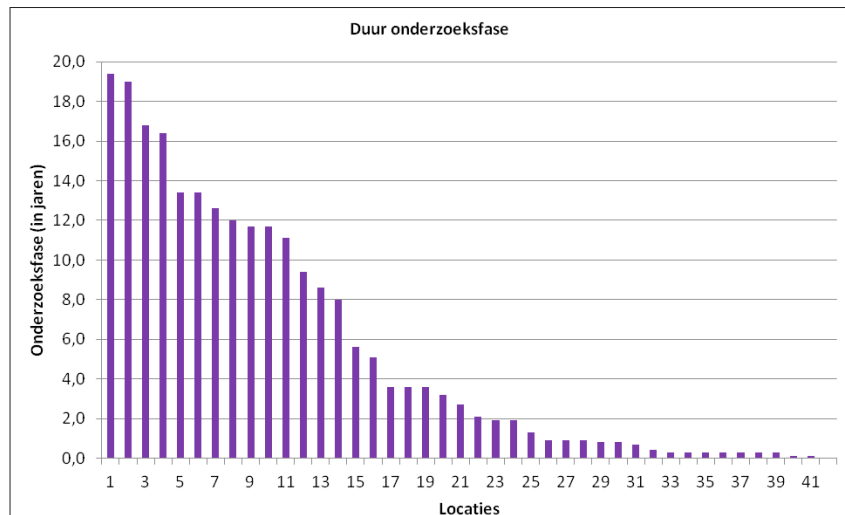
De duur van de onderzoeksfase varieert van een paar maanden tot bijna 20 jaar (zie figuur 2.1). Het verschil tussen beschikte en niet-beschikte locaties is groot. Voor de locaties waarvoor een beschikking is afgegeven, is de gemiddelde onderzoeksduur 4,0 jaar. Deze groep valt dus gemiddeld gezien binnen de door de Rekenkamer gehanteerde norm van 5 jaar. Bij locaties waarvoor nog geen beschikking is afgegeven en de onderzoeksfase dus nog voortduurt, is de gemiddelde onderzoeksperiode tot juni 2011, 7,1 jaar. Bij deze groep wordt gemiddeld gezien de norm van 5 jaar ruim overschreden. Verontrustend is dat juist voor deze laatste groep de onderzoeksfase nog niet is afgerond en het dus onbekend is hoe lang het nog gaat duren voordat een beschikking wordt afgegeven. Het gemiddelde van alle 42 locaties samen is 5,4 jaar. Bij 38% van de onderzochte locaties is de duur van de onderzoeksfase langer dan 5 jaar en bij 26% van deze locaties is de onderzoeksfase zelfs langer dan 10 jaar³⁹.

36 Hiervan is één locaties afgefallen omdat het om een niet-verontreinigde locatie bleek te gaan, van één locatie is de huidige status onbekend en bij één locatie zijn er geen gegevens bekend voor het uitvoeren van bodemonderzoek. Van de 42 overgebleven locaties waren ten tijde van het onderzoek 23 beschikt en 19 niet beschikt. Van de 42 overgebleven locaties zijn 23 locaties met (potentiële) humane risico's, 6 met ecologische en/of verspreidingsrisico's, 13 met geen risico's of zijn beschikt door een BUS melding).

37 Zie bijlage 2 voor het normenkader.

38 Van één locatie was niet mogelijk te achterhalen wanneer de risico's bekend waren. De figuur en de percentages zijn berekend aan de hand van 42 locaties.

39 Het betreft 42 locaties waarbij in 16 gevallen de onderzoeksfase langer dan 5 jaar duurt. Van die 16 locaties duurt bij 11 de onderzoeksfase langer dan 10 jaar.

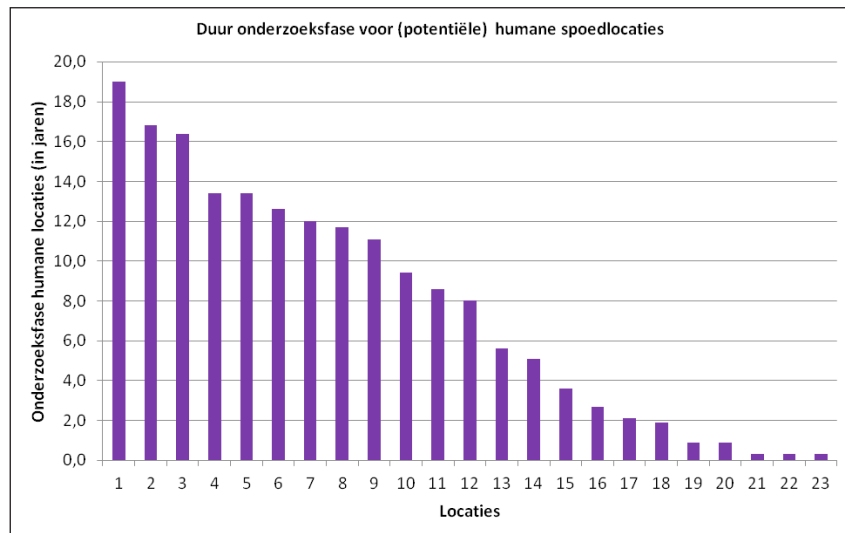

Figuur 2.1 *De duur van de risicobekendheid vanaf eerste bekendheid bij de provincie tot afgifte beschikking of juni 2011*

Zoals eerder vermeld zijn bij dit onderzoek naast locaties met humane risico's, ook locaties met ecologische en verspreidingsrisico's en locaties zonder risico's meegenomen. In figuur 2.2 zijn alleen de locaties met (potentiële) humane risico's weergegeven⁴⁰. Bij deze locaties is de gemiddelde onderzoeksduur 7,6 jaar (in plaats van de hierboven weergegeven 5,4 jaar). In 61% van de gevallen duurt de onderzoeksfase langer dan 5 jaar en in 39% van deze gevallen zelfs langer dan 10 jaar⁴¹. Een voorbeeld van een locatie met een lange onderzoeksduur is de voormalige machinefabriek in Winschoten, waar de risico's al 19 jaar bekend zijn. Een voorbeeld waarbij het onderzoek net is gestart en dus nog maar kort duurt, is een voormalige chemische wasserij in Winschoten (zie intermezzo I).

40 Het betreft 23 locaties met (potentiële) humane risico's. Hiervan zijn 10 beschikt en 13 niet beschikt. De risico's zijn bepaald aan de hand van de gegevens uit de dossiers.

41 Het betreft 23 locaties met (potentiële) humane risico's waarbij in 14 gevallen de onderzoeksfase langer dan 5 jaar duurt. Van die 14 locaties duurt bij 9 de onderzoeksfase langer dan 10 jaar.

Figuur 2.2 *De duur van de risicobekendheid voor de locaties met (potentiële) humane risico's vanaf eerste bekendheid bij de provincie tot afgifte beschikking of juni 2011*

Intermezzo 1

Machinefabriek, Winschoten (projectnummer 2)

In 1988 wordt op de locatie het eerste onderzoek uitgevoerd op een klein deel van het terrein. In 1992 komt een rapport uit met daarin de verontreinigings situatie van grote delen van het terrein. Hierin wordt geconcludeerd dat er verontreiniging aanwezig is en nader onderzoek nodig is. In de jaren erna worden er diverse onderzoeken uitgevoerd waarbij de verontreiniging verder in kaart wordt gebracht. Op het terrein was een bedrijf gevestigd dat in 1997 failliet is gegaan. In 2004 wordt de locatie aangekocht door een vastgoedbedrijf dat woningbouwplannen heeft voor de locatie. In 2009-2010 wordt uiteindelijk een nader onderzoek uitgevoerd, waarna in 2011 de provincie de beschikking ernst en spoed afgeeft. Uit de risicoanalyse blijkt dat er sprake is van humane en ecologische risico's. De totale onderzoeksperiode en daarmee het voortduren van de risico's, heeft meer dan 19 jaar geduurd (1992-2011).

Chemische wasserij, Winschoten (projectnummer 10)

In het verleden was op het terrein een chemische wasserij gevestigd. Het terrein heeft nu als functie 'wonen met tuin'. De totale onderzoeksduur voor deze locatie is zeer kort doordat deze locatie pas in beeld gekomen is bij het landsdekkend beeld in 2010 (zie hoofdstuk 4). Waarom deze locatie niet eerder in beeld is gekomen, is onduidelijk. Voor de locatie is nog geen beschikking afgegeven dus de lengte van de totale onderzoeksduur is nog niet vast te stellen.

De Rekenkamer heeft onderzocht welke factoren er de oorzaak van zijn dat in veel gevallen de onderzoeksfase lang duurt. Bij de locaties met een langer dan 10 jaar durende onderzoeksfase, blijkt veelal dat een eigenaar niet bereid is zelf het onderzoek uit te voeren. De eigenaar

heeft geen direct belang bij het doen van vervolgonderzoek. Het kan tevens gebeuren dat de huidige en vorige eigenaar discussie voeren wie er verantwoordelijk is voor de aanwezige verontreiniging, ofwel wie gaat er betalen. Verder komt het voor dat bedrijven failliet gaan waardoor onderzoeken en saneringen stil komen te liggen. Dit komt ook naar voren als gekeken wordt naar de reden om een beschikking aan te vragen.

De Rekenkamer heeft onderzocht wat de aanleiding is bij de eigenaar om te starten met saneren. Het blijkt dat in 73 % van de gevallen⁴² de reden voor het aanvragen van een beschikking en dus het starten van de sanering, de dynamiek is. Onder dynamiek valt bijvoorbeeld de verkoop van het terrein, nieuwbouwplannen, de sluiting van een fabriek en herverkaveling van landbouwgronden. Een voorbeeld waarbij de sanering aansluit op de dynamiek van de bedrijfsvoering is een sloperij in Hoogezand-Sappemeer. Dat dynamiek ook averechts kan werken is te zien in het voorbeeld van een benzinestation in Nieuw Beerta (zie intermezzo II)

Een andere factor die verklaart waarom de onderzoeksfase bij sommige locaties lang duurt, is de tussenkomst van de Stichting BSB⁴³. Het doel van deze stichting was om bedrijven te informeren over hun rechten en plichten met betrekking tot bodemverontreiniging en hen te helpen een eventuele bodemsaneringsoperatie te laten aansluiten bij de bedrijfsvoering. Bedrijven kregen echter geen harde deadline opgelegd waardoor onderzoeken werden uitgesteld. Doordat de stichting alle onderzoeken en correspondentie met de bedrijven onderhield, zijn de locaties buiten het gezichtsveld van de provincie gekomen. Hierdoor kon het onderzoekstraject voortduren. De Stichting is in 2007 opgeheven en de dossiers zijn in 2011 overgedragen aan de provincie⁴⁴.

De Rekenkamer heeft verder onderzocht of aspecten als de omvang van de verontreiniging, de functie van de locatie en de eigenaar (particulier, bedrijf of overheid) van invloed zijn op de onderzoeksfase. Deze factoren blijken echter niet van invloed.

42 Bij 23 locaties is een beschikking afgegeven. Bij 1 locatie is de reden voor saneren onbekend. Van de overgebleven 22 locaties is bij 16 locaties de dynamiek de reden tot saneren en bij 6 locaties de risico's.

43 Zie bijlage 5 voor een gedetailleerde uitleg van de werkzaamheden van de stichting BSB

44 Ambtelijk hoor en wederhoor provincie Groningen, 14 november 2011.

Intermezzo 2

Sloperij, Hoogezand-Sappemeer (projectnummer 32)

Het terrein is in gebruik als sloperij. In 1987 start de eigenaar met de eerste onderzoeken waaruit naar voren kwam dat de bodem verontreinigd is met o.a. koper, lood, en minerale olie. De provincie is in 1998 geïnformeerd door de eigenaar doordat deze laatste aangeeft het terrein te willen gaan verharderen. De provincie en de eigenaar gaan in overleg. In 2000 dient de eigenaar een saneringsplan in en wordt door de provincie de beschikking ernst en spoed afgegeven. Er is besloten om het terrein in delen te gaan saneren. Deze deelsaneringen sluiten aan op de bedrijfsvoering en de dynamiek van de locatie.

Benzinestation, Nieuw Beerta (projectnummer 01)

Op deze locatie was in het verleden een garagebedrijf gevestigd. Begin jaren 90 is de toenmalige eigenaar failliet gegaan. De provincie, de gemeente en de curator komen eind jaren 90 tot overeenstemming dat de provincie de onderzoekskosten voor haar rekening neemt. De provincie vraagt diverse offertes aan en wil in 2000 het nader onderzoek hebben afgerond. In 2000 wordt het terrein echter verkocht en is de nieuwe eigenaar verantwoordelijk voor het onderzoek en de sanering. In 2002 geeft de nieuwe eigenaar om financiële redenen aan niet in staat te zijn een nader onderzoek te laten uitvoeren. In 2008 blijken er illegale bouwwerken op het terrein te zijn en in 2009 vinden er illegale grondwerkzaamheden plaats. Daarop geeft de provincie een bestuurlijke waarschuwing af waarna in 2009 eindelijk een nader onderzoek door de eigenaar wordt ingediend.

De dynamiek (de verkoop van het terrein) werkt in dit geval averechts. De provincie stond op het punt een nader onderzoek uit te voeren, maar het heeft uiteindelijk 9 jaar geduurd voordat het onderzoek is uitgevoerd.

Saneringsfase

Nadat GS de beschikking ernst en urgentie/spoed hebben afgegeven gaat de saneringsfase van start. In de beschikking is aangegeven binnen welke termijn gestart dient te worden met de sanering. In het geval van humane risico's is het Rijksbeleid binnen een termijn van 4 jaar te starten⁴⁵. De provincie Groningen heeft geen eigen beleid vastgesteld voor het bepalen van het saneringstijdstip. Zij gaat standaard uit van de maximale termijn van 4 jaar.

45 Voor 2006 gold voor de humane risicogeveallen voor het saneringstijdstip een uiterlijke termijn van 4 jaar (Circulaire 'bepaling saneringstijdstip voor gevallen van ernstige verontreiniging waarvoor sanering urgent is' van 18 februari 1997, Staatscourant 1997 nummer 47, categorie I gevallen). Na 2006 geldt als richtlijn dat uiterlijk binnen 4 jaar wordt gestart met saneren (Circulaire bodemsanering 2009. Staatscourant 2009 nr. 67, 7 april 2009, paragraaf 3.3).

GS dienen er op toe te zien dat de saneringen tijdig zijn gestart⁴⁶. Uit het onderzoek van de Rekenkamer blijkt dat in de meerderheid van de locaties de sanering is gestart binnen de in de beschikking gestelde termijn. Bij een viertal locaties (17%) ligt de opgelegde startdatum in de toekomst en bij een drietal locaties (13%) is de sanering niet gestart binnen de termijn zoals gesteld in de beschikking⁴⁷. Opvallend is dat bij deze drie locaties sprake is van humane risico's. Deze risico's blijven dus voortduren. Een voorbeeld waarbij de saneringsfase voorspoedig is verlopen, is een terrein in Stadskanaal. Het voormalig gasfabrieksterrein in Winschoten is een voorbeeld waarbij de sanering niet is gestart binnen de gestelde datum (zie intermezzo III).

Intermezzo 3

Bedrijventerrein, Stadskanaal (projectnummer 36)

Op deze locatie waren in het verleden diverse bedrijven gehuisvest. Deze locatie heeft ook een wonen met tuin functie gehad. In 2005-2006 wil een projectontwikkelaar de locatie ontwikkelen tot bedrijventerrein. In maart 2006 ontvangt de provincie het concept saneringsplan en bespreekt dit met de eigenaar. Na overleg wordt het definitieve saneringsplan ingediend en geeft de provincie de beschikking af. In november 2006 gaat de sanering van start en in 2008 wordt het evaluatierapport ingediend en goedgekeurd. Het hele traject van eerste bekendheid van de verontreiniging bij de provincie tot aan de evaluatie van de sanering verloopt zeer voorspoedig.

Gasfabriek, Winschoten (projectnummer 40)

Het terrein van de voormalige gasfabriek in Winschoten is in het bezit gekomen van het Sint Lucas ziekenhuis. Op het terrein is een parkeerplaats en een zusterflat. Het dossier start in 1982 wanneer de gemeente Winschoten de eerste onderzoeken laat uitvoeren. In de jaren daarna worden door zowel de gemeente, de provincie als het ziekenhuis diverse onderzoeken uitgevoerd. In 1990 wil het ziekenhuis gaan uitbereiden en vindt er een deelsanering plaats. In de periode 1991-1995 volgt onderzoek op onderzoek om de totale omvang van de verontreiniging in kaart te brengen. In 1995 is bekend dat er humane, ecologische en verspreidingsrisico's zijn. In 1996 wordt de beschikking afgegeven waarin is aangegeven dat binnen 4 jaar gestart dient te worden met de sanering. De jaren daarna wordt er veel gepraat, vooral over de kosten, maar niet gestart met saneren. In 2011 (15 jaar na afgifte van de beschikking) wordt de ontwerp beschikking met betrekking tot het saneringsplan afgegeven. De risico's zijn al jaren bekend, maar doordat de partijen (waaronder de provincie) er niet uitkomen, blijven de risico's voortduren.

Evaluatiefase

In de herziene Wbb is opgenomen dat vanaf 2006 een beschikking

46 Wet bodembescherming en Memorie van Toelichting, artikel 37. Zie bijlage 2 voor het normenkader van de Rekenkamer.

47 Het betreft 3 van de 23 beschikte locaties.

moet worden afgegeven ten aanzien van het goedkeuren van het evaluatierapport⁴⁸ en het eventuele nazorgplan⁴⁹. In het evaluatierapport wordt aangegeven hoe de sanering is verlopen en of er een restverontreiniging in de grond is achtergebleven. Mocht er een restverontreiniging zijn achtergebleven dan dient dit door GS te worden gemeld bij het Kadaster. De provincie Groningen heeft een interne checklist met tientallen aspecten waarop het evaluatierapport wordt beoordeeld, bijvoorbeeld vergunningen, de uitvoeringsaspecten van de grond- en grondwatersanering, de behaalde resultaten, de gebruikte technieken, de financiën en de nazorg. De provincie let er scherp op dat de saneringsdoelstellingen worden gehaald. Mocht dit niet het geval zijn, dan grijpt de provincie in. Bij een achttal van de door de Rekenkamer onderzochte locaties, is een evaluatierapport ingediend waarbij is aangegeven dat de saneringsdoelstelling is gehaald. Bij één locatie is het evaluatierapport niet goedgekeurd. Er blijft teveel verontreiniging in de grond achter. Er wordt opnieuw onderzoek gedaan en de rest van de verontreiniging wordt gesaneerd. Een paar jaar later is aan de saneringsdoelstelling voldaan en keurt de provincie het evaluatierapport goed.

2.4 Rol van de provincie

In de voorgaande paragraaf is naar voren gekomen dat de duur van de onderzoeksfase bij locaties met (potentiële) humane risico's aanzienlijk is. Tevens blijkt dat de start van de sanering niet bij alle locaties valt binnen de in de beschikking gestelde termijn. In deze paragraaf wordt beschreven welke acties de provincie heeft ondernomen en welke beschikbare instrumenten zij heeft ingezet om het bodemsaneringsproces op de statische risicolocaties te versnellen met als doel te zorgen voor een zo spoedig mogelijke aanpak van de risico's. De Rekenkamer verwacht dat de provincie bij deze statische risicolocaties de eigenaren stimuleert en faciliteert om snel maatregelen te nemen en tijdig ingrijpt indien geen actie wordt ondernomen. Ook heeft de Rekenkamer onderzocht of de provincie omwonenden en betrokkenen tijdig heeft geïnformeerd over de aanwezige risico's.

Overleg met eigenaar/gebruiker

Uit de dossiers blijkt dat de provincie er voor open staat om met de eigenaar en/of gebruiker in discussie te gaan over de verontreiniging en de beste saneermethoden. Verder stelt de provincie zich flexibel op door ervoor te zorgen dat de sanering aansluit bij de bedrijfsvoering, bijvoorbeeld door het uitvoeren van deelsaneringen.

Het overleg tussen provincie en eigenaar vindt plaats op het moment dat de eigenaar hiertoe het initiatief neemt. Zoals eerder aangegeven nemen eigenaren meestal pas het initiatief als zij daar zelf direct belang bij hebben. De Rekenkamer stelt vast dat als de eigenaar zelf geen initiatief neemt, de provincie in het algemeen een afwachtende houding aanneemt.

48 Het goedkeuren van het evaluatierapport is sinds 1 januari 2006 verplicht na de inwerkingtreding van de herziende wet Wbb, artikel 39c.

49 Een eventueel nazorgplan is sinds 1 januari 2006 verplicht na de inwerkingtreding van de herziende wet Wbb, artikel 39d.

Bewaking van termijnen

Zoals in de vorige paragraaf aangegeven, hebben GS geen beleid vastgesteld voor de maximale termijn van de onderzoeksfase. Het uitgangspunt is om het initiatief over te laten aan de markt. De onderzoeksfase en daarmee de risico's kunnen daardoor jaren voortduren. In een aantal individuele gevallen hebben GS de eigenaar met een brief een termijn opgelegd waarbinnen een bepaald onderzoek uitgevoerd en ingediend moest zijn. Deze termijn werd echter niet bewaakt en de onderzoeksfase duurde voort.

Een andere termijn die GS moeten hanteren is de start van de sanering. In de beschikking is de uiterste startdatum vastgelegd. Zoals in de vorige paragraaf aangegeven, wordt ook deze termijn niet in alle gevallen gehandhaafd. Een voorbeeld hiervan is de voormalige chemische wasserij in Haren (zie intermezzo IV)

Intermezzo 4

Chemische wasserij, Haren (projectnummer 33)

In de jaren 90 laat de gemeente Haren diverse onderzoeken uitvoeren op een locatie waar in het verleden een chemische wasserij gevestigd was. Deze chemische wasserij heeft geleid tot verontreinigingen met humane en verspreidingsrisico's. In 1997 geeft de provincie de beschikking af en in 2000 stemt zij in met het saneringsplan. De gemeente, provincie en eigenaar van het terrein voeren diverse gesprekken, maar kunnen niet tot overeenstemming komen over de verdeling van de saneringskosten. De provincie overweegt een saneringsbevel af te geven, maar dat blijkt juridisch moeilijk haalbaar. In 2007 wordt er opnieuw een saneringsplan ingediend door de gemeente Haren. Er wordt eindelijk overeenstemming bereikt met de eigenaar en met de sanering wordt in 2007, 10 jaar na afgifte van de beschikking begonnen.

Inzet juridisch instrumentarium

Met ingang van 1 januari 1995 hebben GS via de Wbb de mogelijkheid om (rechts) personen die voor een verontreiniging verantwoordelijk zijn, een aantal bevelen op te leggen, zoals een onderzoeksbevel en een saneringsbevel⁵⁰. Het bevels-instrumentarium van de Wbb is vooral bedoeld om bij eigenaren die kunnen worden aangesproken op

⁵⁰ De bevelen zijn:

- een bevel tot het uitvoeren van een nader onderzoek bij een onderzoeksgeval (Wbb, artikel 43 lid 1a);
- een bevel tot saneringsonderzoek bij een ernstige bodemverontreiniging (Wbb, artikel 43 lid 3a);
- een bevel tot saneren bij een ernstige bodemverontreiniging die urgent of na 2006 spoedeisend is (Wbb, artikel 43 lid 3 en 4);
- een bevel tot het treffen van tijdelijke beveiligingsmaatregelen bij een geval van ernstige verontreiniging (Wbb, artikel 43 lid b);
- een gedoogbevel om onderzoek te kunnen uit te voeren (Wbb, artikel 49 juncto artikel 30 lid 3 en 4);
- een stakingsbevel als een sanering is gestart zonder toestemming van het bevoegd gezag (Wbb, artikel 49 juncto artikel 30 lid 2).

het doen van het onderzoek en het saneren, sturend en dwingend te kunnen optreden.

In de opeenvolgende provinciale meerjarenprogramma's⁵¹ en de Bodemvisie⁵² wordt melding gemaakt dat de provincie het juridisch instrumentarium wil inzetten. In de praktijk is hier geen gebruik van gemaakt. De provincie Groningen heeft voor één van de door de Rekenkamer onderzochte locaties de toepassing van het bevelsinstrumentarium onderzocht. Dit bleek echter juridisch een moeilijke opgave. Niet alleen in de provincie Groningen, maar ook landelijk gezien is niet of nauwelijks gebruik gemaakt van de mogelijkheid om een onderzoeks- of saneringsbevel op te leggen. De provincie geeft aan dat het juridisch instrumentarium gebruikt wordt als stok achter de deur. Het uitgangspunt is om te overleggen met de eigenaar/gebruiker en als het echt niet anders kan, dan pas het juridisch instrumentarium in te zetten. Nadeel van dit uitgangspunt is, zoals al eerder in deze paragraaf vermeld, dat het hele proces dan erg lang kan duren, terwijl de risico's blijven voortduren. Daarnaast vraagt de Rekenkamer zich af of het bevelsinstrumentarium 'als stok achter de deur' na 25 jaar nog steeds effectief is nu dit instrument in geen enkel geval met succes is toegepast.

Aangezien het bevelsinstrumentarium niet werkte, is in 2006 in de Wbb naast de mogelijkheid van een saneringsbevel tevens een saneringsverplichting voor bedrijventerreinen opgenomen. Een eigenaar of erfpachter van een bedrijventerrein kan verplicht worden te saneren als in een beschikking is vastgesteld dat spoedige sanering noodzakelijk is⁵³. In 2012 zal in de wet tevens een onderzoeksverplichting voor bedrijventerreinen worden vastgelegd⁵⁴. Hierdoor kan ook in de onderzoeksfase efficiënter worden ingegrepen.

Inzet financiële instrumentarium

Voor bedrijven zijn er door het Rijk een aantal financiële regelingen in het leven geroepen⁵⁵. In 2001 is de bedrijvenregeling van start gegaan. Het doel van de regeling is de sanering van in gebruik zijnde bedrijfsterreinen te bevorderen door eenduidig te regelen in welke gevallen de overheid een subsidie kan verlenen. De tweede regeling is de cofinancieringsregeling welke in 2005 is gestart. Deze regeling is in het leven geroepen om bedrijven die buiten de reikwijdte van

51 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming provincie Groningen 2002-2004, vastgesteld door GS op 29 januari 2002 en PS op 20 maart 2002.

Meerjarenprogramma Wet bodembescherming 2005-2009, 27 september 2004. Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS op 1 juni 2010 en PS op 15 september 2010.

52 Visie op de aanpak van bodemverontreiniging in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 29 januari 2002.

53 Wet Bodembescherming artikel 55b.

54 Schriftelijke reactie van de provincie Groningen, Ambtelijk Hoor & Wederhoor, 4 november 2011.

55 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS op 1 juni 2010 en PS op 15 september 2010, pagina 52.

de bedrijvenregeling vallen, toch te stimuleren om tot sanering over te gaan. In het MJP 2010-2014 is aangegeven dat maar een beperkt deel van de bedrijven in de provincie Groningen gebruik heeft gemaakt van de bedrijvenregeling en de cofinancieringsregeling⁵⁶. Belangrijke redenen voor de geringe interesse zijn dat de regelingen als ingewikkeld worden ervaren en dat het saneren van een verontreinigde bodem een ondernemer alleen maar geld kost en geen directe winst oplevert⁵⁷.

Naast de bedrijvenregeling en de cofinancieringsregeling, is als derde in 2006 de draagkrachtregeling ingesteld. Deze is ingesteld om te voorkomen dat gezonde bedrijven failliet gaan vanwege een verplichte bodemsanering. De draagkrachtregeling moet worden gefinancierd vanuit het budget dat beschikbaar is gesteld aan de provincie⁵⁸. De draagkrachtregeling is voornamelijk bedoeld voor statische locaties. De provincie geeft aan dat bij deze regeling terughoudendheid gewenst is. De provincie is beducht dat er sprake zal zijn van staatssteun met als risico dat ze hier later op afgerekend kan worden⁵⁹. De keerzijde van deze beduchtheid is dat het bij veel statische (humane) risicolocaties lang geduurd heeft, voordat de humane risico's zijn weggenomen of beheerst.

Inzet tijdelijke beveiligingsmaatregelen

De Wbb geeft aan dat als saneren op korte termijn niet mogelijk is, GS tijdelijke beveiligingsmaatregelen kunnen opleggen om zo de risico's te verminderen⁶⁰. Dit zijn maatregelen die in stand moeten worden gehouden totdat de sanering is afgerond. Het kan daarbij onder andere gaan om het plaatsen van een hek, het afdammen van sloten, monitoren, het verplicht om te rapporteren en het beheersen van het grondwater⁶¹. In de door GS afgegeven beschikking zijn standaard overwegingen opgenomen of er tijdelijke maatregelen genomen moeten worden en zo ja, welke dat zijn. GS overweegt op basis van de specifieke kenmerken van de locatie of de maatregelen nodig zijn of niet. De Rekenkamer heeft 23 (potentiële) humane spoedlocaties onderzocht en bij 3 gevallen zijn tijdelijke beveiligingsmaatregelen opgelegd⁶² (zie intermezzo V).

56 Voor de bedrijvenregeling hebben zich 120 bedrijven aangemeld, voor de cofinancieringsregeling 73 bedrijven. Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS op 1 juni 2010 en PS op 15 september 2010, pagina 35..

57 Ontwikkeling/feature > bodemsanering, bedrijventerrein maart 2007. Waarom wil niemand zijn bodem saneren?

58 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS op 1 juni 2010 en PS op 15 september 2010, pagina 27.

59 Ambtelijk hoor en wederhoor provincie Groningen, 14 november 2011.

60 Wet Bodembescherming, artikel 37 lid 4.

61 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS op 1 juni 2010 en PS op 15 september 2010, pagina 17.

62 Het betreft locaties met NR nummers 17, 19 en 31. Zie bijlage 7.

Intermezzo 5

Strokkartonfabriek, Scheemda (projectnummer 19)

Op deze verontreinigde locatie was een strokkartonfabriek gevestigd welke tot 1968 in gebruik is geweest. Daarna heeft het terrein voornamelijk dienst gedaan als opslagterrein. De provincie pakt in 1994 het dossier op en begint met het uitvoeren van de eerste onderzoeken. In de periode 1994-2004 probeert de provincie de eigenaar een nader onderzoek te laten uitvoeren, maar slaagt daar niet in. In 2004 besluit de provincie uiteindelijk dan zelf maar een onderzoek in te stellen. De conclusie luidt dat er geen sprake is van spoed, maar de verontreiniging van asbest is daarin niet meegenomen. Als dat wel gebeurt, is er sprake van humane risico's. In 2007 wordt de beschikking afgegeven. In de beschikking is aangegeven dat het al eerder geplaatste hekwerk in stand moet worden gehouden. Verder is aangegeven dat voor 1 januari 2011 een saneringsplan moet zijn ingediend. Later is deze termijn verschoven naar 1 januari 2012. Het terrein en het hekwerk worden elke 6 maanden door de provincie geïnspecteerd.

Bewaking saneringsdoelstelling

De Rekenkamer verwacht dat GS ervoor hebben gezorgd dat saneringen conform de voorgenomen saneringsdoelstelling worden uitgevoerd⁶³. Afwijkingen zijn alleen toegestaan indien hiervan melding is gemaakt en deze door GS vooraf zijn goedgekeurd. In het evaluatieverslag dat sinds 2006 verplicht is, worden de behaalde saneringsresultaten weergegeven. GS moeten een beschikking afgeven ten aanzien van het goedkeuren van het evaluatierapport. Zoals aangegeven in de vorige paragraaf beoordeelt de provincie de evaluatierapporten kritisch en schuwt zij niet om rapporten af te keuren en aanvullende saneringswerkzaamheden te laten uitvoeren.

Toezicht

GS zijn verantwoordelijk voor het handhaven van de bepalingen zoals opgenomen in de beschikking en het toezicht houden op de in uitvoering zijnde saneringen. Uit het dossier onderzoek blijkt dat de provincie bij locaties waar tijdelijke beveiligingsmaatregelen zijn opgelegd, met een zekere regelmaat inspecties uitvoert om te controleren of deze in stand worden gehouden. Daarnaast blijkt uit de dossiers dat een inspecteur van de provincie tijdens de uitvoering van de saneringen minimaal één keer de locatie bezoekt.

Informeren omwonenden

De Rekenkamer verwacht dat GS direct betrokkenen en omwonenden op de hoogte stellen van (mogelijk) aanwezige humane risico's, zodra uit bodemonderzoek op een locatie bekend is dat hier sprake van is. Ook verwacht de Rekenkamer dat GS omwonenden en betrokkenen, indien gewenst, adviseren over te nemen voorzorgsmaatregelen om de

63 Wet Bodembescherming, artikel 39.

risico's te verminderen⁶⁴. De provincie heeft geen communicatieplan opgesteld met betrekking tot het informeren en adviseren van omwonenden van risicolocaties.

Tijdens de onderzoeksfase worden omwonenden in het algemeen niet op de hoogte gesteld van de (potentiële) risico's en ontwikkelingen. Uit de door de Rekenkamer onderzochte dossiers blijkt dat bij twee locaties de omwonenden zijn geïnformeerd tijdens een informatiebijeenkomst. Dit blijkt voor de provincie in de praktijk ook erg lastig, aangezien bij vele locaties de eigenaar eerst zelf allerlei onderzoeken laat uitvoeren, en pas in een veel later stadium de provincie op de hoogte stelt.

Na de afgifte van de beschikking, is de informatievoorziening beter. Het besluit tot beschikking wordt gepubliceerd in de lokale huis aan huis bladen⁶⁵, de verontreiniging wordt geregistreerd bij het Kadaster en is te vinden via de provinciale website en het landelijke bodemloket.

2.5 Deelconclusie

Hoewel het Rijksbeleid vanaf de jaren 90 erop gericht is om het saneren zoveel mogelijk aan marktpartijen over te laten, is er wel een duidelijke grens gesteld. Locaties waar sprake is van risico's dienen voorrang te krijgen. GS zijn verantwoordelijk voor de aanpak van deze risicolocaties. De Rekenkamer concludeert dat het beleid van GS tot 2010 vooral gericht was op maatschappelijke, economische en ruimtelijke dynamiek en niet zozeer op de aanpak van statische risicolocaties. GS hebben een afwachtende houding aangenomen en hierdoor heeft het bij veel locaties met (humane) risico's lang geduurd voordat er maatregelen zijn genomen.

De Rekenkamer verwacht dat GS binnen 5 jaar nadat (potentiële) humane risico's zijn geconstateerd, een beschikking hebben afgegeven. Aan deze verwachting wordt door de provincie Groningen echter niet voldaan. Bij een meerderheid (61%) van de onderzochte locaties met (potentiële) humane risico's heeft de onderzoeksfase langer dan 5 jaar geduurd. De Rekenkamer verwacht verder dat de provincie voorrang geeft aan locaties met risico's. Dit blijkt echter niet het geval te zijn. In 73% van de gevallen bleek de dynamiek leidend en niet de risico's.

GS hebben een aantal instrumenten tot hun beschikking om de sanering van de verontreinigde locaties te bevorderen. Een instrument dat GS actief inzetten zijn de tijdelijke beveiligingsmaatregelen. In de beschikking geven GS aan of op de locatie tijdelijke maatregelen nodig zijn. Andere instrumenten die GS tot hun beschikking hebben zijn in het verleden beperkt toegepast. Er vindt wel overleg plaats met de eigenaar van een locatie, maar alleen als deze eigenaar het initiatief neemt. De effectiviteit van het instrumentarium blijkt gering te zijn. Er wordt weinig gebruik gemaakt van bestaande subsidieregelingen en het bevelsinstrumentarium wordt al 25 jaar uitsluitend gehanteerd als

64 In bijlage 2 zijn de door de Rekenkamer gehanteerde normen weergegeven.

65 Ambtelijk hoor en wederhoor provincie Groningen, 14 november 2011.

stok achter de deur. Gezien de verantwoordelijkheid van GS, had de Rekenkamer een actieve opstelling van GS verwacht.

De Rekenkamer concludeert dat bij de meeste onderzochte risicogeveallen de maatschappelijke dynamiek leidend is geweest bij het nemen van maatregelen en niet het wegnemen of beheersen van deze risico's. Voor de statische locaties met (humane) risico's heeft de provincie met de beschikbare instrumenten en financiële middelen er niet voor kunnen zorgen dat er snel maatregelen zijn genomen.

3 Aanpak resterende humane spoedlocaties

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is beschreven op welke wijze GS de ernstig verontreinigde locaties met risico's in het verleden hebben aangepakt en welke factoren een voortvarende aanpak in de weg hebben gestaan. Dit hoofdstuk gaat in op de nog resterende (potentiële) humane spoedlocaties. Het kabinet stuurt vanaf het begin van deze eeuw aan op een zo spoedige mogelijke afronding van de bodemsaneringsoperatie. Ze heeft besloten om de sanering van alle verontreinigde bodemlocaties waarbij geen sprake is van risico's over te laten aan de maatschappelijke dynamiek. Bij de locaties met humane, ecologische en/of verspreidingsrisico's, de zogenaamde spoedlocaties, is een grote rol weggelegd voor GS. Van het provinciebestuur wordt verwacht dat zij de resterende spoedlocaties actief opspoort en met voorrang aanpakt. In plaats van een afwachterende houding van wat zich aandient vanuit de markt, dient de provincie Groningen zich actief op te stellen door niet alleen de resterende spoedlocaties in beeld te brengen, maar voor deze locaties ook een uitvoeringsprogramma op te stellen.

Met het convenant uit 2009 is vastgelegd dat uiterlijk eind 2015 bij alle nog resterende humane spoedlocaties een sanering is uitgevoerd of dat de humane risico's voldoende zijn beheerst door het nemen van tijdelijke beveiligingsmaatregelen⁶⁶. Aanvullend hierop is als doel gesteld dat het provincie bestuur uiterlijk op 31 december 2010 een overzicht beschikbaar heeft van de nog resterende humane spoedlocaties en dat per locatie is aangegeven welke (tijdelijke) maatregelen zijn genomen of zijn voorzien⁶⁷.

Gelet op het bovenstaande verwacht de Rekenkamer dat GS (bevoegd gezag Wbb) het volgende hebben gedaan.

- GS hebben de humane spoedlocaties geïdentificeerd op basis van een navolgbare systematiek. Voor de gevallen waarbij sprake is van een ernstige bodemverontreiniging is aan de hand van het saneringscriterium onderzocht of er actuele humane risico's aanwezig zijn⁶⁸;
- GS hebben bij het identificeren van mogelijke spoedlocaties en het uit te voeren onderzoek om de (actuele) risico's vast te stellen voorrang gegeven aan de gevallen met potentiële humane risico's. Zij hadden op 31 december 2010 een overzicht beschikbaar van de nog resterende aan te pakken humane spoedlocaties. In dit overzicht is per locatie aangegeven welke (tijdelijke) maatregelen zijn genomen of voorzien⁶⁹.

66 Convenant 'Bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties', 10 juli 2009, gesloten tussen het Rijk, IPO, VNG en Unie van Waterschappen. Artikelen 7.2 en 7.7.

67 Convenant 'Bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties', 10 juli 2009, gesloten tussen het Rijk, IPO, VNG en Unie van Waterschappen. Artikel 7.1

68 Circulaire bodemsanering 2009. Staatscourant 2009 nr. 67, 7 april 2009.

69 Convenant bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties gesloten tussen Rijk, IPO, VNG en Unie van Waterschappen, 10 juli 2009. Artikel 7.1.

Dit hoofdstuk beschrijft de wijze waarop de provincie Groningen de nog resterende (potentiële) humane spoedlocaties heeft geïdentificeerd, en op welke wijze deze de komende periode worden gesaneerd of beheerst. Daarnaast is beschreven op welke wijze PS hierover zijn geïnformeerd en welke rol PS spelen in de bodemsaneringsoperatie.

3.2 Provinciale aanpak identificatie humane spoedlocaties

Omdat het Rijk zicht wilde krijgen op de omvang, aard en situering van de bodemverontreiniging, heeft het ministerie van VROM in 1997 de ontwikkeling van een 'Landsdekkend beeld' van de bodemverontreiniging in gang gezet⁷⁰. Provincies en gemeenten hebben de opdracht gekregen om de werkvoorraad van ernstig verontreinigde locaties in beeld te brengen. Deze inschatting was nodig voor een programmatische aanpak van de aantallen 'ernstig en urgent' te saneren gevallen⁷¹ en voor de verdeling van de beschikbare middelen. Dit landsdekkend beeld van de bodemkwaliteit in Nederland is in 2005 gereed gekomen⁷².

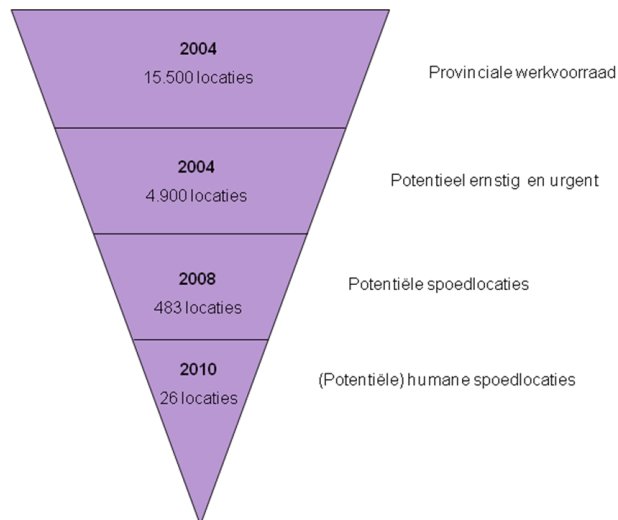
In het MJP 2005-2009⁷³ geeft de provincie Groningen aan dat er 24.000 locaties zijn waar informatie over de bodemkwaliteit beschikbaar is. Hiervan behoren circa 15.500 locaties tot de werkvoorraad van de provincie Groningen en is een vervolgactie nodig. In figuur 3.1 is schematisch weergegeven dat de provincie in 2004 is gestart met een werkvoorraad van 15.500 locaties waarbinnen uiteindelijk in 2010, 26 (potentiële) humane spoedlocaties zijn geïdentificeerd.

70 In het kader van het project beleidsvernieuwing Bodemsanering (BEVER) is de doelstelling van het Landsdekkend Beeld geoperationaliseerd en uitgewerkt in een actieplan. Eindrapport BEVER/UPR, De veranderingen in het bodemsaneringsbeleid als uitwerking van het Kabinetsstandpunt van 1997, Den Haag, 2001.

71 Artikel 1 van de Wet bodembescherming (Wbb) verstaat onder bodemsanering het beperken en zoveel mogelijk ongedaan maken van verontreiniging, dreigende bodemverontreiniging en de directe gevolgen ervan. Daarnaast noemt artikel 28 van deze wet ook het doen van handelingen waardoor bodemverontreiniging verminderd of verplaatst wordt. Dit staat qua rechtsgevolg op één lijn met saneren. Bij alle graafwerkzaamheden, ongeacht het doel ervan, is bij ernstige bodemverontreiniging dan ook een saneringsplan of een melding Besluit Uniforme Saneringen (BUS) nodig.

72 De uitkomsten zijn neergelegd in het Eindrapport Nulmeting Werkvoorraad Bodemsanering van het Kernteam Landsdekkend beeld, d.d. 1 mei 2005.

73 Meerjarenprogramma Wet bodembescherming 2005-2009, 27 september 2004, pagina's 8 en 54.

Figuur 3.1 Een schematische weergave van het aantal locaties waarmee de provincie in 2004 is gestart en heeft teruggebracht tot de in 2010 gepubliceerde spoedlijst⁷⁴.

Van de 15.500 locaties uit de werkvoorraad zijn circa 4.900 locaties (potentieel) urgent. Deze 4.900 (potentieel) urgente locaties worden op verschillende manieren aangepakt. Bij een deel van de locaties is ter plaatse onderzoek uitgevoerd en bij een deel zijn afspraken gemaakt met branches zoals de NS, tankstations en chemische wasserijen. Daarnaast is een deel van de locaties meegenomen in het Prisma en Focus project. In 2007 is op landelijk niveau het Prisma project gestart dat in 2008 een vervolg kreeg met het Focus project⁷⁵. Bij beide projecten is aan de hand van alle activiteiten die op een locatie hebben plaatsgevonden een selectie gemaakt van de spoedlocaties⁷⁶. De provincie heeft de locaties laten beoordelen door de betrokken gemeenten.

De volgende stap is de totstandkoming van de spoedlijst. De provincie heeft hiervoor gebruik gemaakt van drie bronnen. Er zijn locaties meegenomen uit het Prisma/Focus project en uit de provinciale

74 Brief van GS aan PS betreft Bodemconvenant, 14 december 2010.

75 Eindrapport Focus identificatie potentiële spoedlocaties, Register, 10 juli 2008.

76 Bij het in beeld brengen van mogelijk verontreinigde locaties wordt gebruikt gemaakt van de Uniforme Bron Indeling voor bedrijfsmatige activiteiten. Hierbij zijn 8 categorieën onderscheiden. In het kader van het project 'Landsdekkend Beeld' zijn alle categorieën meegenomen (UBI codes 1 t/m 8). Bij de potentieel ernstig verontreinigde locaties zijn alleen de UBI codes 4 t/m 8 meegenomen, de zogenoemde SUBI locaties. In het landelijke project PRISMA zijn alleen de UBI codes 7 t/m 8 meegenomen, de zogenoemde SUBI+-locaties. Van de bedrijfsactiviteiten die hieronder vallen is verondersteld dat de kans op bodemverontreiniging met risico's hierbij het grootst is geweest.

werkvoorraad⁷⁷. Tevens konden gemeenten met opgaven van reden locaties toevoegen aan de lijst. De gemeenten dienden echter wel bij deze locaties een onderzoek te voegen⁷⁸.

In totaal zijn (Prisma, werkvoorraad, aanvullingen gemeente) 483 locaties opgenomen op de startlijst voor het project 'identificatie spoedlocaties'. Deze locaties zijn in een aantal stappen beoordeeld. Bij locaties waarvan geen bodemonderzoekgegevens bekend zijn, is in opdracht van de provincie een historisch onderzoek uitgevoerd. De eerste beoordeling is een grove schatting op basis van de maximaal aangetroffen waarden. Vervolgens is de ondergrens opgezocht waarbij het uitgangspunt een overschatting van de risico's is. Deze ondergrens is naast de waarde van de 483 locaties gelegd en door een externe expert beoordeeld⁷⁹. Bij 379 locaties is de conclusie getrokken 'zeer waarschijnlijk geen spoed', de overige 104 locaties zijn meegenomen bij stap 2.

Bij stap 2 is het landelijke versnellingsprotocol toegepast⁸⁰. Dit protocol is beschreven in bijlage 4. De provincie geeft aan dat bij de beoordeling een sterk beroep wordt gedaan op 'expert judgement'. Aangezien van veel verontreinigde locaties gegevens ontbreken en de omstandigheden van verontreinigde locaties landelijk zeer verschillend zijn (bodemsysteem, grondwaterstand, etc.), is het niet mogelijk gebleken gedetailleerde kaders op te stellen op basis van landelijke criteria⁸¹. De provincie Groningen ziet het versnellingsprotocol als een handreiking, waarvan zij kan afwijken⁸². Het versnellingsprotocol omvat een algemene richtlijn, die door de provincie Groningen nader is ingevuld voor de lokale situatie. Op twee punten heeft de provincie de handreiking aangepast aan de Groningse situatie. Het betreft de beoordeling spoedverspreiding en kwetsbare locaties in de fase voorafgaande aan het

77 In 2004 is het project 'Provinciedekkend beeld' afgerond waarmee inzicht is verkregen in de locaties met (potentiële) bodemverontreiniging. Dit provinciedekkend beeld bevat locaties waar geen vervolgacties meer uitgevoerd hoeven worden en locaties waarbij dat wel het geval is. Deze laatste categorie is de werkvoorraad van de provincie Groningen. Het project 'Aanpak werkvoorraad' is gestart in 2005 en liep tot 2009/2010. Voor de beoordeling van deze locaties zijn diverse onderzoeken uitgevoerd welke zijn beoordeeld door een risicospecialist van een extern bureau.
Bronnen: Meerjarenprogramma Wet bodembescherming 2005-2009, 27 september 2004, bijlage 3.1, Interview met de projectleider van de provincie Groningen, 19 mei 2011 en Projectplan identificatie spoedlocaties 2015-doelstelling, pagina 2.

78 Interview met de externe expert van de provincie Groningen, 19 mei 2011.

79 Interview met de externe expert van de provincie Groningen, 19 mei 2011.

80 Het betreft de 'Handreiking 'Identificatie spoedlocaties', versnellingsprotocol 'slim onderzoek', definitieve versie opgesteld door Grontmij in opdracht van het Ministerie van VROM van 13 juli 2009'.

81 Afkomstig uit het provinciale document Project: Identificatie Spoedlocaties.

82 Projectplan identificatie spoedlocaties 2015-doelstelling, pagina 3.

historisch onderzoek (zogenoemde pre-historisch onderzoek)⁸³. Eind 2010 heeft de provincie 56 locaties op de spoedlijst gezet, waarvan 26 met (zeer waarschijnlijk) humane risico's, 23 met (zeer waarschijnlijk) verspreidingsrisico's en 7 met (zeer waarschijnlijk) ecologische risico's.

De Rekenkamer heeft bij haar dossieronderzoek 10 locaties onderzocht die binnen het project "Identificatie spoedgevallen" zijn afgevallen, en dus niet op de spoedlijst zijn terechtgekomen. De hoofdreden voor afvallen was dat uit stap 2, het versnellingsprotocol, bleek dat er geen sprake is van spoed. Verder kon het voorkomen dat de locatie ondertussen was gesaneerd⁸⁴.

De Rekenkamer stelt vast dat de spoedlijst op een navolgbare en systematische wijze tot stand is gekomen. GS hebben daarbij gebruik gemaakt van landelijk opgestelde richtlijnen. GS hebben voldaan aan de afspraak om voor eind 2010 een lijst te hebben opgesteld met daarop de (potentiële) humane spoedlocaties. GS hebben naast de (potentiële) humane locaties, tevens de locaties met (potentiële) ecologische en verspreidingsrisico's in kaart gebracht. De provincie loopt hiermee vooruit op de afspraak dat deze locaties eind 2015 in kaart moeten zijn gebracht. Naast de lijst met locaties diende tevens per locatie te worden aangegeven welke (tijdelijke) maatregelen zijn genomen of voorzien. GS hebben wel de aantallen opgesteld, maar niet de (tijdelijke) maatregelen opgegeven.

3.3 Status en volledigheid humane spoedlijst

Volledigheid

De Rekenkamer heeft onderscheid gemaakt tussen 'harde' en 'zachte' spoedlocaties van de spoedlijst. Wanneer door middel van een nader onderzoek en een risicobeoordeling is geconstateerd dat er humane risico's zijn en de provincie dit in een beschikking 'ernst en spoed' heeft vastgelegd is sprake van een 'harde' humane spoedlocatie. Indien het bodemonderzoek niet is afgerond en daarmee de spoedeisendheid nog niet is vastgelegd, is er sprake van potentiële humane spoedlocaties of 'zachte' humane spoedlocaties. Locaties waarvan de spoedeisendheid is vastgesteld met behulp van versnellingsprotocol, zijn 'zachte' locaties.

83 Uit Uitvoeringsbeleid Wet bodembescherming 2010 tot en met 2014, provincie Groningen, versie 2.4, 9 juli 2010, pagina 30:

Op twee punten heeft de provincie de handreiking aangepast aan de Groningse situatie:

Beoordeling spoed verspreiding: Bij het omvangcriterium wordt als grens gehanteerd 6.000 m³ en wordt de inschatting van minimale leeftijd verontreiniging * 1.000 m³ als niet toepasbaar gezien.

Locaties in pre-HO fase: Hierbij zal in aanvulling op de handreiking een extra analyse van locaties met brandstofopslag > 20.000 < 25.000 nabij 100 m. van kwetsbare gebieden plaatsvinden.

84 Voor 2006 was het niet verplicht een evaluatierapport in te dienen. De provincie heeft daardoor maar gedeeltelijk inzicht in de in het verleden afgeronde saneringen.

Op de spoedlijst van de provincie Groningen stonden eind 2010 26 humane spoedlocaties, waarvan 3 harde locaties (12% beschikte locaties) en 23 zachte locaties (88% nog in de onderzoeksfase, dus er is nog geen beschikking voor afgegeven). Bij de 23 zachte locaties moet nog nader onderzoek worden uitgevoerd. Als uit dit onderzoek blijkt dat er geen sprake is van spoedeisendheid, worden ze van de spoedlijst gehaald. Aan de andere kant kunnen er in de toekomst ook locaties aan de lijst worden toegevoegd die door de provincie over het hoofd zijn gezien. In november 2011 geven GS aan dat er 2 locaties van de spoedlijst zijn afgevallen en er dan dus nog 24 locaties zijn met (potentiële) humane risico's⁸⁵. Verder blijkt dat in november 2011 er ondertussen 5 locaties (21%) zijn beschikt. In bijlage 8 is de lijst met de stand van zaken met betrekking tot de (potentiële) humane spoedlocaties van november 2011 opgenomen.

Status/voortgang

Zoals beschreven in paragraaf 2.3 heeft de Rekenkamer van 45 locaties de projectdossiers onderzocht. Hiervan staan 22 locaties met (potentiële) humane risico's op de spoedlijst⁸⁶. De Rekenkamer heeft voor deze locaties in beeld gebracht hoe lang de potentiële risico's bekend waren bij de provincie. Net als in paragraaf 2.3 blijkt de gemiddelde duur van de onderzoeksfase erg te variëren (zie figuur 3.2)⁸⁷. Een voorbeeld van een locatie met een korte onderzoeksperiode en één met een lange onderzoeksperiode is te vinden in intermezzo VI. Gemiddeld zijn de risico's 7,4 jaar bekend bij de provincie. Als eindpunt is hierbij, net als in paragraaf 2.3, de afgifte van de beschikking genomen of juni 2011. Voor de helft van de locaties betreft het langlopende gevallen, waarbij al meer dan 5 jaar bekend is dat er potentiële humane risico's zijn.

Gezien de lange duur van het onderzoekstraject in het verleden, is het de vraag of de deadline van 2015 gehaald gaat worden. De provincie geeft zelf aan dat gebaseerd op de ervaringen van de laatste jaren, de doelstelling van 2015 niet gehaald gaat worden, wanneer er alleen gestuurd wordt op de dynamiek⁸⁸. Er zal dus een actieve aanpak moeten plaatsvinden van statische locaties met gezondheidsrisico's. De provincie is zich daarvan bewust en wil samen met de eigenaren van de verontreinigde locaties overleggen en een planning inclusief kostenraming opstellen. Er wordt daarmee ingezet op een oplossing voor de locatie op de lange termijn. Dit proces kost veel tijd en personele inzet. In de Voortgang Bodemsanering 2010 geven GS

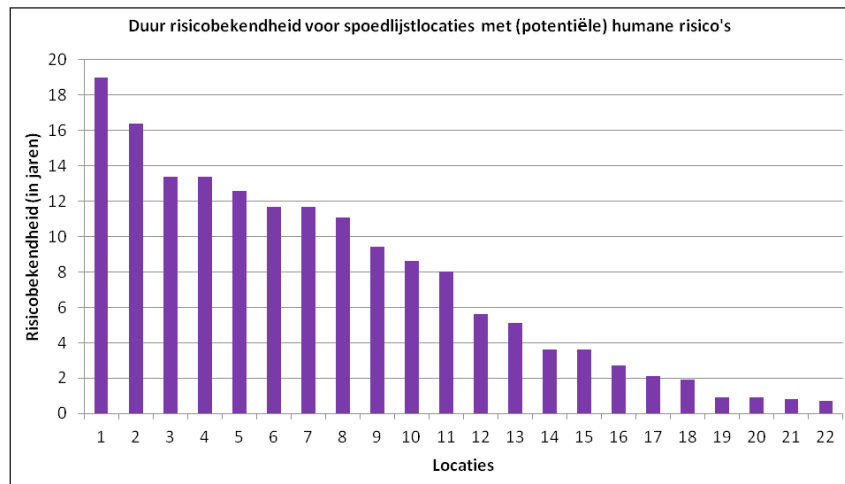
85 Brief van GS aan de Statencommissie Omgeving en Milieu aan de hand vragen van de commissie, 22 november 2011.

86 Van de totale spoedlijst van 56 locaties heeft de Rekenkamer 24 locaties onderzocht. Van deze 24 zijn 22 met (potentiële) humane risico's en 2 met (potentiële) verspreidingsrisico's.

87 De indicatie van (potentiële) humane spoedlocatie is afkomstig van de door de provincie aangeleverde spoedlijst van maart 2011. Door nieuwe onderzoeken kan afwijken van wat er door de Rekenkamer in het dossier is aangetroffen.

88 Uitvoeringsbeleid Wet bodembescherming 2010 tot en met 2014, provincie Groningen, versie 2.4, 9 juli 2010, pagina 4.

aan dat het ondoelmatig zou zijn om na een dergelijke inspanning, onderzoeken en gewekte verwachtingen, alleen de locatie te gaan beheersen en niet te gaan saneren. Het beheersen van de risico's op een locatie is alleen efficiënt als de locatie op korte termijn alsnog door de ontwikkeling van ruimtelijke dynamiek wordt aangepakt⁸⁹. Aan de andere kant geven GS aan dat tijd en geld kunnen worden gewonnen door in eerste instantie alleen te beheersen en pas na 2015 te gaan saneren⁹⁰. De Rekenkamer merkt daarbij op dat bij het nemen van tijdelijke maatregelen (zoals het plaatsen van een hek), de humane risico's niet zijn weggenomen.

Figuur 3.2 *De duur van de risicobekendheid van de 22 door de Rekenkamer onderzochte dossiers van de spoedlijst.*

⁸⁹ Voortgang Bodemsanering 2010. Jaarverslag over de voortgang van bodemsanering in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 19 juli 2011, pagina 14.

⁹⁰ Voortgang Bodemsanering 2010. Jaarverslag over de voortgang van bodemsanering in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 19 juli 2011, pagina 5.

Intermezzo 6

Petroleum installatie , Middelstum (projectnummer 5)

In 2009 is de locatie opgepakt in het kader van het project 'Aanpak werkvoorraad'. In samenwerking met de gemeente is een historisch en oriënterend onderzoek uitgevoerd. Er wordt op basis van het oriënterend onderzoek een risicoanalyse uitgevoerd waaruit naar voren komt dat de locatie met spoed gesaneerd dient te worden als gevolg van humane risico's. De provincie laat in 2010 en 2011 een aanvullend en nader onderzoek uitvoeren om de verontreiniging volledig in kaart te krijgen. In overleg met de eigenaar wordt een projectplan opgesteld waarin tevens de financiële aspecten zijn opgenomen. Deze locatie is door de provincie actief aangepakt.

Benzinestation, Zeerijp (projectnummer 49)

In 1995 meldt de eigenaar zich aan voor het bodemsaneringsprogramma en de locatie wordt opgenomen in het provinciaal bodemsaneringsprogramma 1995-1999. Dit op basis van onderzoeken waaruit naar voren kwam dat de grond en het grondwater zijn verontreinigd en dat onaanvaardbare humane risico's niet uit te sluiten zijn. In de periode 1995-2009 liggen de saneringsontwikkelingen op deze locatie stil. De provincie liet het over aan de eigenaar en doordat er geen sprake was van dynamiek gebeurde er helemaal niets. In 2009 heeft de provincie het dossier weer opgepakt en wordt op basis van het versnellingsprotocol de locatie op de spoedlijst gezet. De onderzoeksfase is gestart in 1995 en duurt tot op heden, dit terwijl de humane risico's blijven voortduren.

Een manier die de provincie aangeeft om de sanering van de spoedlocaties te bevorderen is het ter beschikking stellen van financiële middelen⁹¹. Een provinciale bijdrage kan helpen de betrokkenen te motiveren, onderhandelingen soepeler te laten verlopen en stagnatie van het project te voorkomen. Zoals hierboven is aangegeven wordt er veel tijd in de locaties gestoken die op dit moment op de spoedlijst staan. Een groot deel van deze locaties betreft echter zachte locaties waarvan dus nog niet is vastgesteld of er daadwerkelijk sprake is van verontreiniging die risico's met zich meebrengt. De provincie geeft aan dat deze locaties allemaal zullen worden aangepakt, ook al is er geen sprake van spoed⁹². De financiële middelen die beschikbaar zijn voor spoedlocaties worden ook besteed aan locaties met ernstige verontreiniging maar waarbij geen sprake is van risico's.

In 2010 geven GS aan dat de aanpak van de spoedlocaties binnen de mogelijkheden van de beschikbare middelen valt. Dit komt mede door het hierboven geschetste beeld dat er tijdelijke maatregelen

91 Uitvoeringsbeleid Wet bodembescherming 2010 tot en met 2014, provincie Groningen, versie 2.4, 9 juli 2010, pagina 16.

92 Ambtelijk hoor en wederhoor provincie Groningen, 14 november 2011.

worden genomen en er pas later wordt gesaneerd⁹³. De Rekenkamer merkt hierbij op dat de locaties in de toekomst alsnog moeten worden gesaneerd en dat daarvoor ook financiële middelen nodig zijn. Verder merkt de Rekenkamer op dat de spoedlijst een dynamische lijst is waar locaties zullen afvallen maar ook bijkomen. Hiervoor zullen tevens financiële middelen beschikbaar moeten zijn. De Rekenkamer constateert dat van de 24 locaties die nu op de humane spoedlijst staan, 19 locaties zich nog in de onderzoeksfase bevinden. Dit betekent dat de provincie nog geen volledig beeld heeft van alle 'harde' humane spoedlocaties. Daarmee heeft zij nog geen totaaloverzicht van de te nemen maatregelen en de hieraan verbonden kosten.

3.4 Informeren PS en verantwoorden⁹⁴

Het Rijk stelt vanaf 2010 via het Provinciefonds de financiële middelen beschikbaar voor het uitvoeren van de bodemsaneringsoperatie. In de systematiek van de Decentralisatie-uitkering hebben PS hiermee een belangrijkere taak gekregen ten aanzien van de controle op de besteding van deze bodemsaneringsgelden en het behalen van de doelstellingen. In het kader van een transparante verantwoording van publieke middelen⁹⁵ verwacht de Rekenkamer het volgende:

- GS hebben PS geïnformeerd over de humane spoedlocaties die op 31 december 2010 landelijk zijn aangemeld en die voor 2015 gesaneerd dienen te zijn dan wel dat er (beveiligings)maatregelen zijn genomen om de risico's te beheersen;
- GS hebben een bodemsaneringsprogramma opgesteld voor de nog aan te pakken humane spoedlocaties. In dit programma is per geval een kostenraming voor de te nemen maatregelen opgenomen, is aangegeven welk deel van de financiering voor rekening van de overheid komt en wanneer sanering gaat plaatsvinden. Tevens is vermeld of de beschikbare middelen voldoende zijn om het volledige programma te kunnen uitvoeren;
- GS hebben in het bodemsaneringsprogramma vermeld op welke wijze monitoring en sturing zal plaatsvinden en hoe PS geïnformeerd zullen worden over de voortgang. Het uitvoeringsprogramma is voorgelegd aan PS met de vraag of zij op basis van het programma en de voorgenomen voortgangsrapportages hun controlerende taak naar wens kunnen uitvoeren.

PS worden op diverse manieren door GS op de hoogte gesteld van het bodemsaneringsprogramma. In het verleden zijn PS geïnformeerd over de projecten "aankpak werkvoorraad" en 'identificatie spoedlocaties'⁹⁶ en eind 2010 hebben PS een brief ontvangen van GS met daarin

93 Voortgang Bodemsanering 2010. Jaarverslag over de voortgang van bodemsanering in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 19 juli 2011, pagina 5.

94 Actieve informatieplicht ingevolge de Provincie wet en Memorie van Toelichting bij Wet Bodembescherming.

95 Actieve informatieplicht ingevolge de Provincie wet en Memorie van Toelichting bij Wet Bodembescherming.

96 Schriftelijke beantwoording van vragen door de provincie Groningen, 19 mei 2011.

het aantal locaties ‘harde’ en ‘zachte’ met humane, ecologische en verspreidingsrisico’s⁹⁷. In het convenant uit 2009 is opgenomen dat per locatie moet zijn aangegeven welke (tijdelijke) maatregelen zijn genomen of zijn voorzien⁹⁸. In de brief aan PS zijn deze maatregelen per locatie niet opgenomen.

In het MJP 2010-2014 is vermeld dat GS jaarlijks de uitvoering van het MJP zullen monitoren en rapporteren aan PS⁹⁹. In de Voortgang Bodemsanering 2010¹⁰⁰ staan overzichten met onder andere het aantal uitgevoerde onderzoeken en het aantal afgegeven beschikkingen (ernst en spoed, evaluatieverslag). Er is zelfs aangegeven hoeveel m² grond en m³ grondwater er gesaneerd is. De stand van zaken per spoedlocatie wordt echter niet weergegeven. Een vraag die daardoor onbeantwoord blijft is of de locaties worden gesaneerd of beheerst waardoor de risico’s blijven voortduren. Een andere vraag is dat als locaties alleen worden beheerst wanneer en hoe worden deze dan in de toekomst aangepakt. De Rekenkamer stelt vast dat bij de beschrijving van de (humane) spoedlocaties meer gedetailleerde informatie nodig is, willen PS hun controlerende rol naar behoren kunnen uitvoeren. PS zijn namelijk verantwoordelijk voor het behalen van de deadline van 2015. PS dienen daarvoor meer inzicht te krijgen in de stand van zaken met betrekking tot de humane spoedlocaties. De provincie geeft aan dat per locatie wel een projectplan is opgesteld waarin deze informatie is opgenomen. Deze projectplannen worden niet aan PS voorgelegd, omdat dit de onderhandelingspositie van de provincie zou kunnen schaden¹⁰¹.

De Rekenkamer constateert dat PS wel jaarlijks op de hoogte worden gehouden van de stand van zaken, maar dat deze informatie niet gedetailleerd genoeg is. Er is wel aangegeven hoeveel locaties er zijn en dat de financiële middelen voldoende zijn, maar er wordt niet ingegaan op de wijze waarop de locaties worden aangepakt. Gezien het maatschappelijke belang van de bodemsaneringsoperatie en de verantwoordelijkheden van PS hierin, verwacht de rekenkamer dat GS meer gedetailleerde informatie aan PS verstrekken.

3.5 Deelconclusie

De Rekenkamer stelt vast dat de spoedlijst op een navolgbare en systematische wijze tot stand is gekomen. GS hebben daarbij gebruik gemaakt van de landelijk opgestelde richtlijnen. GS hebben voldaan aan

97 Brief van GS aan PS betreft het Bodemconvenant: spoedlocaties bodemverontreiniging, 14 december 2010.

98 Convenant ‘Bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties’, 10 juli 2009, gesloten tussen het Rijk, IPO, VNG en Unie van Waterschappen. Artikel 7.1

99 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS op 1 juni 2010 en PS op 15 september 2010, pagina 44.

100 Voortgang Bodemsanering 2010. Jaarverslag over de voortgang van bodemsanering in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 19 juli 2011.

101 In het projectplan zijn o.a. de financiële gegevens en eventuele provinciale bijdrage opgenomen. Ambtelijk hoor en wederhoor provincie Groningen, 14 november 2011.

de afspraak om voor eind 2010 over een lijst te beschikken met daarop de (potentiële) humane spoedlocaties. GS hebben naast de (potentiële) humane locaties, tevens de locaties met (potentiële) ecologische en verspreidingsrisico's in kaart gebracht. De provincie loopt hiermee vooruit op de afspraak dat deze locaties pas eind 2015 in kaart moeten zijn gebracht.

De deadline van 2015 vraagt om een actieve aanpak van GS. De insteek van GS is dat er tijd en geld kan worden gewonnen door in eerste instantie alleen te gaan beheersen en na 2015 te gaan saneren. De Rekenkamer constateert dat hiermee het probleem niet wordt opgelost, maar vooruitgeschoven. De locaties dienen in de toekomst alsnog te worden gesaneerd en daarvoor zijn financiële middelen nodig. Verder constateert de Rekenkamer dat van de 24 locaties die nu op de humane spoedlijst staan, 19 locaties zich nog in de onderzoeksfase bevinden. Dit betekent dat de provincie nog geen volledig beeld heeft van alle 'harde' humane spoedlocaties. Daarmee heeft zij ook nog geen totaaloverzicht van de te nemen maatregelen en de hieraan verbonden kosten. Mede gezien de in het verleden lange duur van de onderzoeksfase, plaatst de Rekenkamer vraagtekens bij de haalbaarheid van de deadline in 2015.

De Rekenkamer concludeert dat PS wel jaarlijks op de hoogte worden gehouden van de stand van zaken, maar dat deze informatie erg globaal is. De Rekenkamer verwacht dat gezien het maatschappelijke belang en de verantwoordelijkheid van PS, GS gedetailleerd aangeven wat de stand van zaken is en hoe de deadline van 2015 gehaald gaat worden.

4 Groningen vergeleken met Drenthe en Fryslân

4.1 Inleiding

De Rekenkamer heeft in de provincies Groningen, Drenthe en Fryslân een vergelijkbaar onderzoek uitgevoerd. In dit hoofdstuk zijn de uitkomsten van deze drie onderzoeken op een aantal punten met elkaar vergeleken. Er is gekeken of er verschillen zijn in de wijze waarop de humane risicolocaties in het verleden door de provincies zijn aangepakt, in hoeverre het is gelukt om op deze locaties snel maatregelen te nemen en welke factoren een voortvarende aanpak in de weg hebben gestaan. Daarnaast is nagegaan of er verschillen zijn in de manier waarop de provincie het beschikbare juridische en financiële instrumentarium heeft ingezet om een stagnatie in het bodemsaneringsproces zoveel mogelijk te voorkomen. Naast de aanpak van de humane risico's in het verleden heeft de Rekenkamer in paragraaf 4.3 een vergelijking tussen de provincies gemaakt met betrekking tot de vraag in hoeverre ze erin geslaagd zijn om een compleet overzicht te krijgen van de nog resterende spoedlocaties. Tot slot is aangegeven op welke wijze PS in de drie noordelijke provincies tot nu toe bij de uitvoering van de bodemsaneringsoperatie zijn betrokken. De uitkomsten van deze vergelijking zijn door de Rekenkamer gebruikt bij het opstellen van haar aanbevelingen.

4.2 Aanpak humane risico's in het verleden

Deze paragraaf gaat in op de wijze waarop in het verleden de verontreinigde locaties met (humane) risico's door de provincies zijn aangepakt. Tabel 4.1 geeft een overzicht van de aspecten op basis waarvan de vergelijking tussen de provincies is gemaakt. Hieronder volgt een toelichting op de uitkomsten waarvoor een vergelijking is gemaakt.

Tabel 4.1 *Vergelijking van de uitkomsten van het onderzoek naar de aanpak van humane risico's bij ernstig verontreinigde bodems in het verleden. De vergelijking betreft de provincies Fryslân, Drenthe en Groningen.*

Aanpak (humane) risicogevalen	Fryslân	Drenthe	Groningen
Duur onderzoeksfase humane risicogevalen (gemiddelde in jaren, % overschrijding 5 jaar)	7,8 63%	5,9 46%	7,6 61%
Sanering alle risicogevalen niet tijdig gestart (% overschrijding)	33%	5%	13%
Opleggen beveiligingsmaatregelen	Nee	Ja	Ja
Opleggen onderzoeks- en saneringsbevel	Nee	Nee	Nee
Toezicht uitvoering sanering (% locaties bezocht)	83%	100%	100%
Eigen beleid informeren omwonenden	Nee	Ja	Nee

Duur onderzoeksfase

In de Wbb is geen wettelijke termijn opgenomen voor de duur van de onderzoeksfase en GS van de drie provincies hebben hier zelf ook geen beleid voor ontwikkeld. De Rekenkamer is van mening dat deze fase, wil er bij verontreinigde locaties met (humane) risico's sprake zijn

van snel ingrijpen, niet langer dan 5 jaar zou mogen duren. Het moet volgens de Rekenkamer mogelijk zijn om binnen deze termijn, ook bij de meer complexe verontreinigingen, de omvang en de risico's in beeld te brengen en hierover een besluit te nemen. Zo lang het onderzoek voortduurt, worden er geen maatregelen genomen en blijven de risico's voorbestaan. Naast het oogpunt van risicobeheersing speelt het argument van doelmatigheid. Naarmate het onderzoek langer duurt, raken de reeds ingewonnen gegevens verouderd, waardoor ze op een gegeven moment niet meer bruikbaar zijn. De provincie Drenthe hanteert hierbij een norm van 5 jaar¹⁰². De provincie is van mening dat na deze termijn de gegevens niet meer actueel zijn en opnieuw onderzoek moet worden uitgevoerd.

Uit het onderzoek blijkt dat bij alle drie provincies de onderzoeksfase bij locaties met humane risico's vaak lang duurt en dat de door de Rekenkamer gehanteerde norm van 5 jaar bij circa de helft van de onderzochte locaties is overschreden. Als een vergelijking wordt gemaakt op basis van de gemiddelde onderzoeksduur dan is deze bij de provincie Drenthe (5,9 jaar) korter dan bij Groningen (7,6 jaar) en Fryslân (7,8 jaar).

Tijdige start saneren

Indien GS in een beschikking hebben vastgelegd dat er (humane) risico's zijn dan dienen zij vervolgens ervoor te zorgen dat de sanering zo spoedig mogelijk start. De landelijke richtlijn voor humane risicogeveallen is dat dit uiterlijk binnen 4 jaar gebeurt. De wetgever heeft het bevoegd gezag de mogelijkheid geboden om eigen beleid te ontwikkelen voor een nader te bepalen saneringstijdstip dat afgestemd is op de locatiespecifieke omstandigheden. De provincies Fryslân en Groningen hebben hiervan tot nu toe geen gebruik gemaakt en hanteren de uiterste termijn van 4 jaar. De provincie Drenthe heeft in 2008 wel eigen beleid vastgesteld. In de periode tot 2008 hanteerde de provincie Drenthe meestal eveneens een periode van 4 jaar, maar na 2008 is de richtlijn dat er bij humane risico's binnen 1 jaar na het afgeven van de beschikking met saneren dient te worden gestart.

Voor de onderzochte locaties waarvoor een beschikking is afgegeven heeft de Rekenkamer onderzocht of de sanering is gestart binnen de termijn die in de beschikking is opgenomen. In de provincie Drenthe betrof het 21 locaties waarbij op 1 geval na (5%) tijdig gestart is met saneren. In de provincie Groningen is bij 3 van de 23 onderzochte locaties (13%) de saneringstermijn overschreden en in de provincie Fryslân is dit bij 8 van de 24 locaties (33%) het geval.

Vertragende factoren

Zoals hierboven aangegeven heeft de onderzoeksfase bij veel locaties met (humane) risico's vaak lang geduurd. De Rekenkamer heeft onderzocht welke factoren hiervan de oorzaak zijn. Bij alle drie

¹⁰² Werk maken van eigen bodem, Uitvoering en Beleidsregels bodemsanering, Deel 2, (GS augustus 2008), pagina's 10, 19 en 62.

provincies speelt dat eigenaren van verontreinigde locaties zelden bereid zijn om (vervolg)onderzoek uit te voeren en tot saneren over te gaan als zij zelf daar geen direct belang bij hebben. Een andere veel voorkomende vertragende factor is dat op veel locaties de aanwezige verontreiniging een complex karakter heeft doordat er verschillende bronnen zijn die de verontreiniging hebben veroorzaakt. Hierdoor is meestal veel onderzoek nodig om de volledige omvang van de verontreiniging en de aanwezige risico's vast te stellen. Daarbij komt nog dat de provincies over het algemeen een hoge kwaliteit en volledigheid van het onderzoek nastreven, waardoor een afronding van het onderzoek lang op zich laat wachten. Het gevolg hiervan is dat, zo lang de onderzoeksfase niet is afgerond, er geen maatregelen worden genomen en de aanwezige risico's blijven voortbestaan.

Bij de provincies Groningen en Drenthe speelt nog een andere factor die verklaart waarom de onderzoeksfase bij sommige locaties lang heeft geduurd, namelijk de Stichting BSB. De stichtingen BSB Drenthe en Groningen zijn in 1993 opgericht, in 2002 samengevoegd en in 2007 is de stichting opgeheven. Het doel van deze stichting was om bedrijven te informeren over hun rechten en plichten met betrekking tot bodemverontreiniging en hen te helpen een eventuele bodemsaneringsoperatie te laten aansluiten bij hun bedrijfsvoering. De provincies hebben aangegeven dat de BSB-operatie zich grotendeels buiten hun blikveld heeft afgespeeld. Wel werden de provincies jaarlijks door middel van een rapportage geïnformeerd. De provincies ervaren de BSB-operatie als een 'erfenis' waarmee zij vanaf 2007 te maken kregen. De Stichting BSB was bedoeld als versnellingsoperatie, maar heeft vertragend gewerkt, omdat zij de provincie onvolledig informeerde en veel bedrijven uitstel verleende voor het laten uitvoeren van bodemonderzoek of sanering. Ook heeft geen goede overdracht van de dossiers plaatsgevonden.

Opleggen beveiligingsmaatregelen

De Rekenkamer verwacht, gelet op de aard van de humane risico's, dat indien niet spoedig na het afgeven van de beschikking een sanering plaatsvindt, GS (tijdelijke) beveiligingsmaatregelen hebben voorgeschreven om de risico's te beheersen. Door deze maatregelen vast te leggen in een beschikking kunnen ze door de provincie gehandhaafd worden. De provincies Groningen en Drenthe nemen standaard in hun beschikking een passage op waarin staat aangegeven of beveiligingsmaatregelen al dan niet nodig zijn, en zo ja, welke dat zijn. De provincie Fryslân heeft dit bij de onderzochte gevallen niet gedaan, maar heeft aangegeven dat ze wel van plan is om dit te gaan doen.

Opleggen onderzoeks- en saneringsbevel

Alle drie provincies hebben beleid en/of richtlijnen ontwikkeld voor het inzetten van het bevelsinstrumentarium. Geen enkele provincie heeft ook daadwerkelijk een onderzoeks- of een saneringsbevel opgelegd. De provincie Drenthe heeft bij 1 locatie een conceptbeschikking met betrekking tot het opleggen van een saneringsbevel afgegeven, maar

tot een definitieve beschikking is het niet gekomen. Alle drie provincies geven aan dat het vele werk en de juridische onzekerheid belangrijke redenen zijn om niet te besluiten om een bevel op te leggen. Dit stemt overeen met het landelijk beeld en is reden geweest om in 2006 een saneringsverplichting voor bedrijventerreinen in de Wbb op te nemen. Het voornemen is om in 2012 ook een onderzoeksverplichting in te stellen.

Toezicht uitvoering saneringen

Het beleid van alle drie provincies is om bij saneringen met risico's minimaal 1 inspectie uit te voeren. De provincies Drenthe en Groningen zijn hierin ook geslaagd. De provincie Fryslân is hier niet helemaal in geslaagd, waarbij als reden is gegeven dat niet bij alle locaties de start van de sanering is gemeld of pas op het laatste moment. Hierdoor kon de provincie een bezoek niet (meer) inplannen.

Informeren omwonenden en betrokkenen

De Rekenkamer verwacht dat GS direct betrokkenen en omwonenden op de hoogte stellen van (mogelijk) aanwezige (humane) risico's en adviseren over te nemen voorzorgsmaatregelen om de risico's te verminderen. Drenthe is de enige provincie die een eigen communicatieprotocol heeft ontwikkeld en vastgesteld dat betrekking heeft op het informeren en het adviseren van omwonenden en betrokkenen als er sprake is van risico's. Uit het dossieronderzoek is gebleken dat alle drie provincies voor de gevallen waarbij zijzelf het voortouw hebben omwonenden en/of eigenaren op de hoogte hebben gesteld van de risico's. Voor saneringen die door derden worden uitgevoerd is bij de provincies Groningen en Fryslân niet altijd duidelijk of omwonenden of omliggende bedrijven worden geïnformeerd over de risico's. Direct betrokkenen worden in deze gevallen veelal op de hoogte gesteld via het toesturen van een afschrift van de (ontwerp) beschikking en er vindt publicatie plaats in lokale en regionale bladen om derden in de gelegenheid te stellen bezwaar te maken.

4.3 Aanpak resterende humane spoedlocaties

Deze paragraaf gaat in op de aanpak van de resterende humane spoedlocaties. Tabel 4.2 geeft een overzicht van de punten op basis waarvan de vergelijking tussen de provincies is gemaakt. Deze punten worden hieronder nader toegelicht.

Identificeren resterende (potentiële) spoedlocaties

Alle drie provincies hebben de landelijke aanpak gevolgd bij het identificeren van de resterende (humane) spoedlocaties. Op hoofdlijnen is bij alle drie de provincies sprake van een navolgbare werkwijze. Wel zijn er verschillen op het niveau van de beoordeling van afzonderlijke locaties. Zo hebben de provincies Groningen en Drenthe gebruik gemaakt van het Versnellingsprotocol om sneller zicht te krijgen op het aantal locaties waarbij zeer waarschijnlijk sprake is van onaanvaardbare risico's. De provincie Fryslân heeft hier geen gebruik van gemaakt.

Tabel 4.2 *Vergelijking van de uitkomsten aanpak resterende humane spoedlocaties. De vergelijking betreft de provincies Fryslân, Drenthe en Groningen.*

Aanpak resterende humane spoedlocaties		Fryslân	Drenthe	Groningen
Identificeren resterende (potentiële) humane spoed-locaties	Navolgbare werkwijze	Ja	Ja	Ja
	Aantal humane locaties dec. 2010 (% beschikt)	7 (15%)	19 (26%)	26 (12%)
	Aantal humane locaties nov. 2011 (% beschikt)	11 (36%)	7 (86%)	24 (21%)
Meerjaren-programma 2010-2014	Programma beschikbaar	Ja	Ja	Ja
	Maatregelen per spoedlocatie in beeld	Deels	Deels	Deels
	Kosten maatregelen per spoedlocatie in beeld	Deels	Deels	Deels
	Totale kostenraming opgenomen	Nee	Ja	Ja
	Eigen bijdrage provincie	€ 0,11 miljoen	?*	€ 2,51 miljoen
	Basis voor monitoring en sturing aanwezig	Nee	Ja	Ja
Informeren PS	Meerjarenprogramma 2010-2014	Nee	Ja	Ja
	Lijst met spoedlocaties dec. 2010	Nee	Ja	Ja

* Wordt door de provincie Drenthe bepaald bij midterm review.

Compleet beeld resterende humane spoedlocaties

Om te beoordelen of provincies een compleet beeld hebben van de resterende humane spoedlocaties heeft de Rekenkamer onderscheid gemaakt tussen zogenoemde ‘zachte’ en ‘harde’ humane spoedlocaties. Een locatie is volgens de Rekenkamer ‘hard’ als het onderzoek is afgerond en GS in een beschikking hebben vastgesteld dat op de locatie humane risico’s aanwezig zijn. Alle drie provincies hebben voldaan aan de afspraak om uiterlijk 31 december 2010 een lijst te leveren met resterende humane spoedlocaties. Het blijkt dat op deze lijst zowel ‘zachte’ als ‘harde’ locaties zijn opgenomen. De provincies dienen op korte termijn ervoor te zorgen dat bij alle ‘zachte’ humane spoedlocaties nader onderzoek is uitgevoerd om vast te stellen of er daadwerkelijk humane risico’s zijn, zodat zij nu zicht hebben op het aantal ‘harde’ humane spoedlocaties en daarmee op de te nemen maatregelen om de risico’s weg te nemen dan wel te beheersen.

In december 2010 heeft de provincie Fryslân 7 landbodemlocaties aangemeld, waarvan er 3 beschikt zijn. Hierbij dient de kanttekening te worden gemaakt dat bij 2 beschikte locaties een actualisatie van het onderzoek moest plaatsvinden wat kan leiden tot een herbeschikking. Hierdoor is het voor deze locaties nog niet duidelijk of er maatregelen moeten worden genomen. Vandaar dat deze locaties door de Rekenkamer beschouwd worden als locaties die nog in onderzoek zijn. Bij de landelijke midterm review heeft de provincie nog 4 nieuwe landbodemlocaties toegevoegd. Van deze 11 locaties bevinden 7 locaties zich nog in de onderzoeksfase. De provincie

Drenthe heeft in december 2010 een lijst ingediend met 11 locaties, die ofwel beschikt waren ofwel vastgesteld waren met behulp van het Versnellingsprotocol. Daarnaast heeft de provincie aangegeven dat er eind 2010 nog 8 potentiële humane spoedlocaties in onderzoek waren. Van de in totaal 19 (potentiële) spoedlocaties was 26% beschikt. Bij de midterm review zijn er nog 7 locaties overgebleven. De overige locaties zijn afgefallen, omdat uit het nader onderzoek is gebleken dat er geen humane risico's aanwezig zijn. Bij de resterende 7 locaties is het onderzoek afgerond. Voor 1 locatie dient nog een beschikking te worden afgegeven. De provincie Groningen heeft in december 2010 26 locaties aangemeld, waarvan er 3 beschikt (12%) waren. Bij de midterm review bedroeg het aantal nog 24 waarvan er 5 beschikt zijn (21%).

De Rekenkamer constateert dat de provincie Drenthe de afgelopen jaren erin is geslaagd bij de 'zachte' locaties het onderzoek af te ronden. Ze heeft nu een volledig overzicht van de humane spoedlocaties en de maatregelen die op deze locaties genomen moeten worden. De provincies Fryslân en Groningen zijn nog volop bezig om dit beeld compleet te krijgen.

Meerjarenprogramma 2010-2014

Alle drie provincies beschikken over een meerjarenprogramma 2010-2014. De meerjarenprogramma's van de provincies Groningen en Drenthe zijn aanmerkelijk uitgebreider dan die van de provincie Fryslân. Zo ontbreekt in het meerjarenprogramma van de provincie Fryslân een totale kostenraming, wordt geen inzicht geboden of er een tekort of juist een overschot aan beschikbare middelen is en is niet aangegeven op welke wijze PS zullen worden geïnformeerd, anders dan dat dit via de begrotingscyclus zal gebeuren. Een inhoudelijk monitoringprogramma gebaseerd op de humane spoedlocaties ontbreekt.

PS van de provincie Groningen hebben besloten om een eigen bijdrage van € 2,5 miljoen te leveren aan de bodemsaneringsoperatie. De eigen bijdrage van de provincie Fryslân beperkt zich tot € 0,1 miljoen. Die provincie heeft aangegeven dat naar verwachting geen extra middelen nodig zijn om de doelstelling tijdig te realiseren. De provincie Drenthe heeft in haar meerjarenprogramma 2010-2014 geen eigen bijdrage opgenomen. Wel is aangegeven dat er wellicht een tekort is. De provincie geeft aan dat bij de midterm review er meer duidelijkheid zal zijn over de te nemen maatregelen en dat zij dan een beter zicht heeft op de kosten van de te nemen maatregelen. Op dat moment zal de provincie Drenthe bepalen of een eigen bijdrage nodig is om de resterende humane spoedlocaties tijdig aan te pakken.

Informeren PS

In periode 2000-2009 hebben provincies in het kader van de bodemsaneringsoperatie meerjarenprogramma's opgesteld op basis waarvan het ministerie van VROM budget toekende volgens de Wbb. Per 1 januari 2010 is deze uitkering vervangen door een decentralisatie-uitkering bodem (DUB). De provincie behoeft nu geen aparte

verantwoording af te leggen aan het ministerie over de besteding van deze middelen. Wel moeten de provincies verantwoording afleggen of de Convenantdoelstellingen tijdig zijn gerealiseerd. Met deze wijziging hebben PS een belangrijkere controlerende rol toebedeeld gekregen. Zij stellen nu de bodemsaneringsgelden beschikbaar en GS dienen verantwoording aan PS af te leggen over de besteding van deze middelen. Daarnaast dienen PS erop toe te zien dat de Convenantdoelstellingen tijdig worden gerealiseerd. In dit kader verwacht de Rekenkamer dat PS, willen zij hun controlerende taak naar behoren kunnen uitvoeren, inzicht hebben in het bodemsaneringsprogramma 2010-2014 en regelmatig op de hoogte gesteld worden van de ontwikkelingen met betrekking tot de aanpak van de resterende spoedlocaties.

De Rekenkamer constateert dat GS van de provincies Groningen en Drenthe zowel het bodemsaneringsprogramma 2010-2014 als de spoedlijst van december 2010 ter kennisgeving aan PS hebben voorgelegd. GS van de provincie Fryslân hebben dit niet gedaan. Wel is globale informatie over de aantallen (mogelijke) spoedlocaties beschikbaar gesteld via het milieu-uitvoeringsprogramma.

5 Conclusie en aanbevelingen

Algemene conclusie

De Rekenkamer concludeert dat de provincie in het verleden bij de aanpak van locaties met ernstige bodemverontreiniging met risico's in sterke mate de maatschappelijke dynamiek voorop heeft gesteld. Bij de statische locaties met (humane) risico's heeft de provincie een afwachtende houding aangenomen, waardoor de risico's voortduren. De provincie heeft met de beschikbare instrumenten en financiële middelen er niet voor kunnen zorgen dat op deze locaties snel maatregelen zijn genomen. Dit terwijl het een provinciale taak is om juist de statische risicolocaties aan te pakken. Tot op heden heeft de provincie nog geen totaalbeeld van de resterende, te saneren humane spoedlocaties en de hieraan verbonden kosten. Dit klemmt temeer nu de deadline van 2015 waarvoor de humane spoedlocaties moeten zijn aangepakt, steeds dichterbij komt.

De algemene conclusie is gebaseerd op de volgende deelconclusies.

Deelconclusie aanpak risico's in het verleden

Hoewel het Rijksbeleid vanaf de jaren 90 erop gericht is om het saneren zoveel mogelijk aan marktpartijen over te laten, is er wel een duidelijke grens gesteld. Locaties waar sprake is van risico's dienen voorrang te krijgen. GS zijn verantwoordelijk voor de aanpak van deze risicolocaties. De Rekenkamer concludeert dat het beleid van GS tot 2010 vooral gericht was op maatschappelijke, economische en ruimtelijke dynamiek en niet zozeer op de aanpak van statische risicolocaties. GS hebben een afwachtende houding aangenomen en hierdoor heeft het bij veel locaties met (humane) risico's lang geduurd voordat er maatregelen zijn genomen.

De Rekenkamer verwacht dat GS binnen 5 jaar nadat (potentiële) humane risico's zijn geconstateerd, een beschikking hebben afgegeven. Aan deze verwachting wordt door de provincie Groningen echter niet voldaan. Bij een meerderheid (61%) van de onderzochte locaties met (potentiële) humane risico's heeft de onderzoeksfase langer dan 5 jaar geduurd. De Rekenkamer verwacht verder dat de provincie voorrang geeft aan locaties met risico's. Dit blijkt echter niet het geval te zijn. In 73% van de gevallen bleek de dynamiek leidend en niet de risico's.

GS hebben een aantal instrumenten tot hun beschikking om de sanering van de verontreinigde locaties te bevorderen. Een instrument dat GS actief inzetten zijn de tijdelijke beveiligingsmaatregelen. In de beschikking geven GS aan of op de locatie tijdelijke maatregelen nodig zijn. Andere instrumenten die GS tot hun beschikking hebben zijn in het verleden beperkt toegepast. Er vindt wel overleg plaats met de eigenaar van een locatie, maar alleen als deze eigenaar het initiatief neemt. De effectiviteit van het instrumentarium blijkt gering te zijn. Er wordt weinig gebruik gemaakt van bestaande subsidieregelingen en

het bevelsinstrumentarium wordt al 25 jaar uitsluitend gehanteerd als stok achter de deur. Gezien de verantwoordelijkheid van GS, had de Rekenkamer een actieve opstelling van GS verwacht.

De Rekenkamer concludeert dat bij de meeste onderzochte risicogeveallen de maatschappelijke dynamiek leidend is geweest bij het nemen van maatregelen en niet het wegnemen of beheersen van deze risico's. Voor de statische locaties met (humane) risico's heeft de provincie met de beschikbare instrumenten en financiële middelen er niet voor kunnen zorgen dat er snel maatregelen zijn genomen.

Deelconclusie aanpak resterende spoedlocaties

De Rekenkamer stelt vast dat de spoedlijst op een navolgbare en systematische wijze tot stand is gekomen. GS hebben daarbij gebruik gemaakt van de landelijk opgestelde richtlijnen. GS hebben voldaan aan de afspraak om voor eind 2010 over een lijst te beschikken met daarop de (potentiële) humane spoedlocaties. GS hebben naast de (potentiële) humane locaties, tevens de locaties met (potentiële) ecologische en verspreidingsrisico's in kaart gebracht. De provincie loopt hiermee vooruit op de afspraak dat deze locaties pas eind 2015 in kaart moeten zijn gebracht.

De deadline van 2015 vraagt om een actieve aanpak van GS. De insteek van GS is dat er tijd en geld kan worden gewonnen door in eerste instantie alleen te gaan beheersen en na 2015 te gaan saneren. De Rekenkamer constateert dat hiermee het probleem niet wordt opgelost, maar vooruitgeschoven. De locaties dienen in de toekomst alsnog te worden gesaneerd en daarvoor zijn financiële middelen nodig. Verder constateert de Rekenkamer dat van de 24 locaties die nu op de humane spoedlijst staan, 19 locaties zich nog in de onderzoeksfase bevinden. Dit betekent dat de provincie nog geen volledig beeld heeft van alle 'harde' humane spoedlocaties. Daarmee heeft zij ook nog geen totaaloverzicht van de te nemen maatregelen en de hieraan verbonden kosten. Mede gezien de in het verleden lange duur van de onderzoeksfase, plaatst de Rekenkamer vraagtekens bij de haalbaarheid van de deadline in 2015.

De Rekenkamer concludeert dat PS wel jaarlijks op de hoogte worden gehouden van de stand van zaken, maar dat deze informatie erg globaal is. De Rekenkamer verwacht dat gezien het maatschappelijke belang en de verantwoordelijkheid van PS, GS gedetailleerd aangeven wat de stand van zaken is en hoe de deadline van 2015 gehaald gaat worden.

Aanbevelingen

Met het convenant uit 2009¹⁰³ is vastgelegd dat uiterlijk eind 2015 bij alle nog resterende humane spoedlocaties een sanering is uitgevoerd of de risico's zijn beheerst. De onderstaande aanbevelingen richten zich op de wijze van aanpak om de deadline van 2015 te halen.

¹⁰³ Convenant 'Bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties', 10 juli 2009, gesloten tussen het Rijk, IPO, VNG en Unie van Waterschappen.

1. Zorg voor een actieve aanpak van de resterende humane spoedlocaties. Dat geldt niet alleen voor het onderzoek naar de risico's, maar ook voor het in gesprek gaan met eigenaren en andere betrokkenen om op zoek te gaan naar oplossingen die voor een versnelling zorgen in het bodemsaneringsproces.
2. Per locatie dient een planning te worden opgesteld met daarin een termijn waarbinnen de onderzoeksfase afgerond moet zijn, welke tijdelijke maatregelen worden genomen, wanneer er wordt gestart met de sanering en welke kosten daarmee gemoeid zijn. Hiermee wordt inzicht gegeven in de huidige stand van zaken en wat er de komende jaren nog moet gebeuren om de deadline van 2015 te halen. Tevens wordt hiermee inzicht gegeven in de kosten en in hoeverre de financiële middelen toereikend zijn zodat tijdige bijsturing kan plaatsvinden.
3. Beperk de onderzoeksfase door duidelijke termijnen te stellen. Na het verstrijken van de termijnen dient een besluit over de risico's te worden genomen, ook al zijn de aanwezige risico's nog niet volledig in beeld gebracht.
4. Neem het zekere voor het onzekere (worst case scenario) bij het nemen of voorschrijven van tijdelijke beveiligingsmaatregelen om (potentiële) humane risico's te beheersen. De risico's worden hierdoor beperkt.
5. Zorg ervoor dat de termijnen voor de onderzoeksfase, de start van de sanering en de duur van de sanering niet overschreden worden. Het onderzoeks- en saneringstraject wordt daardoor binnen een beperkte en overzichtelijke termijn afgerond.
6. Pas het juridische instrumentarium toe bij humane spoedlocaties waarbij eigenaren/gebruikers niet bereid zijn op vrijwillige basis nader onderzoek uit te voeren dan wel tot saneren over te gaan. Kijk hierbij ook nadrukkelijk naar de saneringsverplichting voor bedrijfsterreinen die sinds 2006 van kracht is en naar de voorgenomen onderzoeksverplichting.
7. Zorg voor een volledige en tijdige informatievoorziening aan PS over de status van de resterende humane spoedlocaties. Maak daarbij duidelijk welke locaties voor 2015 worden gesaneerd en welke beheerst worden. Het streven is gericht op een sanering voor 2015. Mocht het echter noodzakelijk blijken om ten aanzien van de spoedlocaties tijdelijke maatregelen te nemen, laat GS dan duidelijk aangeven welke kosten gemoeid zullen zijn voor het saneren op een later tijdstip.

6 Bestuurlijke reactie en nawoord Noordelijke Rekenkamer

De Noordelijke Rekenkamer heeft haar concept rapport op 15 december 2011 aangeboden voor bestuurlijke reactie. Zij heeft het College van Gedeputeerde Staten van Groningen gevraagd of zij de conclusies en aanbevelingen onderschrijven. GS van de provincie Groningen hebben hun reactie op 18 januari 2012 toegestuurd. Deze is hieronder integraal weergegeven. Het hoofdstuk besluit met een nawoord van de Rekenkamer.

6.1 Bestuurlijke reactie provincie Groningen

Op 15 december jl. ontvingen wij van u de concept versie van het bestuurlijk rapport ("Een schone bodem in zicht?") met conclusies en aanbevelingen over het door ons gevoerde en huidige bodemsaneringsbeleid ten aanzien van locaties met onaanvaardbare risico's.

U vraagt aan ons om aan te geven of de conclusies en aanbevelingen worden onderschreven en welke acties wij daaraan verbinden. Het merendeel van de conclusies en aanbevelingen kunnen wij onderschrijven. Voor een belangrijk deel worden de aanbevelingen nu al in praktijk gebracht in het kader van de uitvoering van ons Meerjarenprogramma 2010-2014 (MJP). Op een aantal punten kunnen wij de relatie tussen de bevindingen en conclusies niet plaatsen. Dit betreft de volgende conclusies uit uw rapport:

1. in het verleden heeft de provincie bij de aanpak van locaties met ernstige bodemverontreiniging met onaanvaardbare risico's in sterke mate de maatschappelijke dynamiek voorop gesteld, waardoor onderzoek en saneringen onnodig lang hebben geduurd;
2. de provincie heeft juist de taak statische locaties met onaanvaardbare risico's aan te pakken en heeft hier een (te) afwachtende houding. Beschikbare instrumenten en financiële middelen hebben niet kunnen zorgen voor een snelle aanpak;
3. de provincie moet een actieve houding hebben om de afgesproken deadline om de onaanvaardbare risico's op een locatie uiterlijk 2015 aan te pakken. Met name de doorlooptijd van de onderzoeks- en saneringsfase zoals die uit het onderzoek naar voren komt, is zorgelijk.

Daarnaast geeft u aan dat:

4. de informatievoorziening richting PS te globaal is gezien het maatschappelijk belang en de verantwoordelijkheid van PS.

Ad 1. De provincie in het verleden bij de aanpak van locaties met ernstige bodemverontreiniging met onaanvaardbare risico's in sterke mate de maatschappelijke dynamiek voorop heeft gesteld waardoor onderzoek en saneringen onnodig lang hebben geduurd

De Rekenkamer concludeert terecht dat onze aanpak van locaties met ernstige (en spoedeisende) bodemverontreiniging de maatschappelijke dynamiek en het aanspreken van de eigenaar, gebruikers en veroorzakers op hun verantwoordelijkheden leidend is en was. Dit is conform het toen en nu geldende landelijke beleid en wet- en regelgeving. De verantwoordelijkheden van veroorzakers, terreineigenaren en pachters en de maatschappelijke dynamiek, maken dat de provincie meer een regierol heeft gekregen en minder in eigen beheer onderzoeken en saneringen uitvoert¹⁰⁴. Het feit dat de provincie Groningen hier de landelijke lijn volgt en heeft gevolgd maakt dat het initiatief voor de onderzoeken en saneringen, ook bij locaties met onaanvaardbare risico's, veelal bij de eigenaar en/of gebruiker of de projectontwikkelaar ligt. Dit leidt tot een ogenschijnlijke afwachtende houding, zeker bij de statische locaties. De uitvoering van onderzoeken en saneringen wordt gestimuleerd via juridische- en financiële instrumenten. Door onwil en onmacht van de eigenaar en/of gebruikers leidt dit helaas niet altijd tot de door ons gewenste snelle aanpak.

Ad 2. De provincie heeft de taak juist statische locaties met onaanvaardbare risico's aan te pakken. Hier een (te) afwachtende houding heeft en beschikbare instrumenten en financiële middelen niet hebben kunnen zorgen voor een snelle aanpak.

Uw conclusie dat het een provinciale taak/verantwoordelijkheid is om juist de statische risicolocaties aan te pakken, wordt niet ondersteund door de bestaande wet- en regelgeving. Binnen de wet- en regelgeving wordt geen onderscheid gemaakt tussen dynamische en statische locaties. Wel hebben wij een regierol bij dynamische locaties, en meer een stimulerende en ondersteunende rol bij de statische locaties. De aanpak van verontreinigde locaties is en blijft wettelijk gezien de taak van de eigenaar, gebruiker, pachter en/of veroorzaker. Het aanpakken alleen door ons van statische spoedeisende locaties, is voor ons geen optie. Omdat het verantwoordelijkheden wegneemt bij de eigenaren en gebruikers. Daarnaast plaatst het ons in een slechtere onderhandelingspositie, geeft eerder precedentwerking ook naar niet spoedeisende locaties en beloont niets doen aan de zijde van de verantwoordelijke partijen. De slechtere onderhandelingspositie vertaalt zich veelal in langere en meer juridische procedures, een hogere provinciale bijdrage, of zelfs volledige bekostiging van onderzoek en sanering door ons en zet daarmee het beschikbare budget onder druk.

In ons MJP is er voor gekozen – in aansluiting op landelijk beleid en het Bodemconvenant – de lijn uit het verleden voort te zetten, waarbij het oplossen van de bodemverontreinigingproblematiek primair bij verantwoordelijke en belanghebbende partijen wordt gelegd. Onze rol betreft het stimuleren en regisseren en het fungeren als vangnet in gevallen met onaanvaardbare risico's.

Dit brengt met zich mee dat in bepaalde omstandigheden, complexe

¹⁰⁴ Landelijk gezien is slechts bij 1 op de 10 locaties het bevoegd gezag Wbb opdrachtgever voor het onderzoek en/of sanering

en/of omvangrijke gevallen van verontreiniging en/of weigerachtige eigenaren, de totale doorlooptijd van projecten langer kan duren dan door ons gewenst is.

Sinds 2010 hanteren wij een actieve benadering van eigenaren en gebruikers. Bij deze benadering wordt gezocht naar mogelijkheden om het bodemsaneringsproces te versnellen, waarbij eigenaren en gebruikers hun eigen verantwoordelijkheid nemen. Ook wordt er door ons gewezen op bestaande risico's, de noodzaak en mogelijkheden van maatregelen, op korte termijn weg te nemen. Pas na een uitgevoerd Nader Onderzoek, kunnen door ons in een beschikking tijdelijke maatregelen worden opgelegd. Eerdere maatregelen zijn op vrijwillige basis of kunnen voortkomen uit andere verantwoordelijkheden, bijvoorbeeld de werkgeversverantwoordelijkheid op basis van arbowetgeving.

Met deze werkwijze verwachten wij uw aanbeveling 1: Zorg voor een actieve aanpak van de resterende humane spoedlocaties en aanbeveling 4: Neem het zekere voor het onzekere (worst case scenario) bij het nemen van tijdelijke beveiligingsmaatregelen, nader te hebben ingevuld.

Buiten de inzet van het instrument 'tijdelijke beveiligingsmaatregelen' zijn de andere instrumenten weinig direct ingezet door ons. Dat wil overigens niet zeggen dat de instrumenten niet effectief zijn. Als dreigmiddel zijn ze uiterst effectief gebleken. Hetgeen er toe leidt dat slechts in enkele meer discutabele omstandigheden de instrumenten direct worden ingezet en de gang naar de rechter is gemaakt. Wel blijft onze eerste insteek dat wij via overleg tot een aanpak willen komen. Een aandachtspunt blijft bij het inzetten van het juridisch instrumentarium de categorie 'armlastige' bedrijven. Ons uitgangspunt hierbij is dat bedrijven niet failliet mogen gaan vanwege een bodemsanering.

Uw aanbeveling 6: Pas het juridisch instrumentarium toe bij humane spoedlocaties waarbij eigenaren/gebruikers niet bereid zijn op vrijwillige basis onderzoek uit te voeren dan wel tot saneren over te gaan, zullen wij in dit kader meenemen.

Ad 3. Dat de provincie een actieve houding moet hebben om de afgesproken deadline om de onaanvaardbare risico's op een locatie uiterlijk 2015 aan te pakken. Met name de doorlooptijd van de onderzoeks- en saneringsfase zoals die uit uw onderzoek naar voren komt, vindt u zorgelijk.

De deadline van 2015 vraagt inderdaad om een actieve benadering van de verantwoordelijke en belanghebbende partijen. Zoals hiervoor gesteld laten wij deze sinds 2010 via gesprekken en onderhandelingen hun eigen verantwoordelijkheid nemen. De insteek van ons is dat de locaties waar nu een (vermoeden) van onaanvaardbare risico's (potentiële spoedlocaties) bestaan uiterlijk 2015 zullen worden gesaneerd. Slechts wanneer de sanering beter kan worden aangesloten op ruimtelijke ontwikkelingen op de locatie na 2015 en/of er sprake

is van een financieel tekort bij ons zal worden besloten alleen de onaanvaardbare risico's op de locatie te beheersen en zal de verdere aanpak na 2015 plaatsvinden. Op grond van het MJP wordt bij de aanpak als prioritering gehanteerd:

1. dynamische locaties met onaanvaardbare risico's;
2. statische locaties met onaanvaardbare risico's;
3. dynamische locaties zonder onaanvaardbare risico's; en tenslotte
4. statische locaties zonder onaanvaardbare risico's.

Vooralsnog wordt er vanuit gegaan dat het beschikbare budget voldoende is om de nu bekende lijst met potentiële spoedlocaties aan te pakken, wanneer de verantwoordelijken en belanghebbenden hun deel bijdragen. Dit uitgangspunt is gebaseerd op ons overzicht van de locaties en de daaraan verbonden kosten gebaseerd op gedetailleerde projectplannen.

Hiermee verwachten wij aan uw aanbeveling 2 Per locatie dient een planning te worden opgesteld, te voldoen.

In het MJP hebben wij ervoor gekozen te werken met een lijst van 'potentiële spoedlocaties'. Deze lijst omvat zowel locaties waarvoor in een beschikking is vastgelegd dat er sprake is van spoed (zgn. 'harde locaties') als wel locaties waar (nog) geen beschikking is genomen en spoed niet wordt uitgesloten ('zachte locaties'). Het werken vanuit een lijst met potentiële spoedlocaties betekent dat voor die locaties niet verder wordt onderzocht of zij daadwerkelijk onder de definitie 'spoed' vallen, maar dat er voldoende aanleiding is de locaties op te pakken, de risico's weg te nemen en ze weer beschikbaar te maken voor het maatschappelijk verkeer. We voorkomen hiermee zoveel mogelijk dat bodemverontreiniging leidt tot stagnatie van (ruimtelijke) ontwikkelingen in onze provincie.

Locaties worden van de lijst gehaald wanneer door sanering- of beveiligingsmaatregelen voor betreffende locatie de doelstelling uit het convenant is gerealiseerd, of wanneer gebleken is dat geen sprake is van spoed en de eigenaar ervoor kiest de locatie niet te saneren.

Via actieve begeleiding en indien nodig opdrachtgeverschap voor onderzoeken en saneringen, wordt de doorlooptijd van projecten versneld. Ook wordt een versnelling van de onderzoeksfase bereikt door deze niet alleen te richten op de vraag of er onaanvaardbare risico's zijn, maar ook op de vraag hoe de risico's het best (en op de kortste termijn) worden beheerst en de locatie wordt gesaneerd. Deze aanpak wordt ondersteund door de inzet van het bestaande financiële en juridische instrumentarium.

Hiermee verwachten wij te voldoen aan uw aanbeveling 3 Beperk de onderzoeksfase door duidelijke termijnen te stellen en aanbeveling 4 Zorg ervoor dat de termijnen voor de onderzoeksfase, de start van de sanering en de duur van de sanering niet overschreden worden. Het stellen van generieke termijnen is moeilijk gezien het feit dat saneringen en onderzoeken veelal maatwerk zijn.

In aanvulling op uw aanbevelingen om de doelstelling 2015 te halen, onderzoeken wij de mogelijkheden van:

- geclusterd aanbesteden, waarbij meerdere locaties met onaanvaardbare risico's zowel dynamisch als statisch gezamenlijk worden aanbesteed;
- gebiedsgerichte aanpak, waarbij meerdere verontreinigde locaties (met en zonder onaanvaardbare risico's) samen met een gebiedsontwikkeling worden aangepakt;
- een uitvoeringsorganisatie. Hiermee worden mogelijk efficiency en kostenvoordelen behaald (zoals bijvoorbeeld de Stichting Landinrichting en Bodemverontreiniging en de SBNS).

Ad 4. De informatievoorziening van GS richting PS en aanbeveling 7: Zorg voor een volledige en tijdige informatievoorziening aan PS over de status van de resterende humane spoedlocaties

Wij informeren Provinciale Staten jaarlijks via de normale begrotingsprocedure en jaarrekening, conform onze werkwijze op alle reguliere beleidsterreinen. Wij zijn terughoudend met financiële gegevens per locatie omdat dit onze onderhandelingspositie schaadt en gemaakte afspraken onder druk zet.

6.2 Nawoord Noordelijke Rekenkamer

De Rekenkamer is positief over de reactie van GS waarin zij aangeven de conclusie en aanbevelingen merendeels te onderschrijven. Tevens is de Rekenkamer verheugd dat een deel van de aanbevelingen al in de praktijk worden uitgevoerd. In het rapport spreekt de Rekenkamer haar zorg uit dat in het verleden bij (humane) risicolocaties niet altijd actief door de provincie werd ingegrepen. Hierdoor konden de risico's jarenlang voortduren. Het voornemen van GS om de komende jaren een actieve, stimulerende houding aan te nemen, is een belangrijke voorwaarde om voor 2015 de humane spoedlocaties te hebben aangepakt. Overigens blijft de Rekenkamer onveranderd van mening dat de statistische locaties met humane risico's voor zover zij nu op de spoedlijst staan met voorrang door de provincie moeten worden aangepakt. De tijd om te wachten op dynamiek vanuit de markt is voor deze locaties echt voorbij. De deadline van het convenant dringt.

Colofon

Dit onderzoek is uitgevoerd door:

Dhr. drs. J. van den Bergs

Mw. dr. H. van Kampen

Mw. Drs. Ing. P. Post

Mw. mr. H. Wolters

Assen, 23 januari 2012

Lijst van bijlagen

Bijlage 1	Lijst met gebruikte afkortingen
Bijlage 2	Onderzoeksverantwoording
Bijlage 3	Literatuurlijst
Bijlage 4	Beoordeling potentiële en actuele humane risico's
Bijlage 5	Overzicht bodemsaneringsbeleid
Bijlage 6	Selectie en beschrijving projectdossiers
Bijlage 7	Overzicht onderzochte gevallen en projectanalyses
Bijlage 8	Spoedlijst november 2011

Bijlage 1 Lijst met gebruikte afkortingen

Bbk	Besluit bodemkwaliteit
BEVER	Beleidsvernieuwing Bodemsanering
BGW	Bodemgebruikswaarden
BPE	Bodemsaneringprestatie eenheid
BSB	Stichting Bodemsaneringen Bedrijventerreinen
BTEX	Benzeen, Tolueen, Ethylbenzeen en Xyleen
BUS	Besluit Uniforme Saneringen
DLG	Dienst Landelijk Gebied
GLOBIS	Geografisch Landelijk Overheids Bodem Informatie Systeem
HO	Historisch onderzoek
IBS	Interimwet Bodembescherming
IPO	Interprovinciaal Overleg
ISV	Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing
LDB	Landsdekkend beeld bodemverontreiniging
MJP	Meerjaren Programma
MTR	Maximaal Toelaatbaar Risico
NAVOS	Nazorg Voormalige Stortplaatsen
NMP	Nationaal Milieubeleidsplan
NO	Nader Onderzoek
OO	Oriënterend onderzoek
PAK	Polycyclische Aromatische Koolwaterstof
SLB	Stichting Landinrichting en Bodemverontreiniging
SUBAT	Stichting Uitvoering Bodemsanering Amovering Tankstations
SUS	Saneringsurgentie systematiek
TCL	Toxicologisch maximaal toelaatbare Concentratie in de Lucht
UBI	Uniforme Bron Indeling
VBO	Versneld Bodemonderzoek
VOCL	Vluchtige Organo Chloorverbindingen
VOS	Verkennend Onderzoek Stortplaatsen
Wbb	Wet bodembescherming
Wkpb	Wet kenbaarheid publieke beperkingen

Bijlage 2 Onderzoeksverantwoording

In deze bijlage zijn de vraagstelling, de onderzoeksvragen, begrippen en het normenkader opgenomen.

Vraagstelling en onderzoeksvragen

In het onderzoek van de Rekenkamer ligt de focus bij gevallen van ernstige bodemverontreiniging met risico's voor de volksgezondheid, ook wel humane risico's genoemd. De Rekenkamer heeft onderzocht op welke wijze GS de nog resterende humane spoedlocaties hebben geïdentificeerd en of zij beschikken over een lijst met nog aan te pakken humane locaties. Daarnaast heeft de Rekenkamer onderzocht op welke wijze in het verleden de humane risicogeveallen in beeld zijn gebracht en of het bij deze gevallen gelukt is om te zorgen voor een tijdige aanpak van de risico's. Als dit niet het geval is, heeft de Rekenkamer onderzocht welke factoren een voortvarende aanpak in de weg hebben gestaan. De achterliggende gedachte hierbij is om na te gaan in hoeverre deze factoren ook de komende jaren een belemmering kunnen vormen om de doelstelling om uiterlijk voor 2016 de humane spoedlocaties aan te pakken te halen. Uit het bovenstaande is de onderstaande vraagstelling afgeleid.

Heeft de provincie de humane (potentiële) spoedlocaties volledig in beeld en is de provinciale aanpak van ernstige bodemverontreiniging in eerste instantie gericht op het tijdig wegnemen en/of beheersen van gezondheidsrisico's?

Deze vraagstelling is opgesplitst in twee delen. Het eerste deel heeft betrekking op de wijze waarop door de provincie vanaf 1983 de humane risicogeveallen in beeld zijn gebracht en of het bij deze gevallen gelukt is om te zorgen voor een tijdige aanpak van de humane risico's. Voor dit deel van de vraagstelling zijn de volgende 3 onderzoeksvragen geformuleerd.

1. Heeft de provincie erop toegezien dat ernstige bodemverontreiniging met gezondheidsrisico's met voorrang zijn beheerst en/of gesaneerd?
2. Heeft de provincie erop toegezien dat het onderzoeken, beheersen en saneren van ernstige bodemverontreinigingen met gezondheidsrisico's tijdig zijn gestart, uitgevoerd en afgerond?
3. Zijn er factoren die een voortvarende aanpak van ernstige bodemverontreiniging met gezondheidsrisico's belemmeren en in hoeverre gaan deze ook een rol spelen bij de aanpak van de 'humane (potentiële) spoedlocaties' die eind 2010 zijn gepubliceerd?

Het tweede deel van de vraagstelling gaat over de wijze waarop de provincie de nog resterende humane spoedlocaties heeft geïdentificeerd en of zij beschikken over een lijst met deze locaties.

Voor dit deel van de vraagstelling zijn de volgende 2 onderzoeksvragen geformuleerd.

4. Op welke wijze heeft de provincie de humane (potentiële) spoedlocaties in beeld gebracht?
5. Heeft zij hiermee een *volledig* beeld van de humane (potentiële) spoedlocaties?

Begrippen¹⁰⁵

Bedrijvenregeling

Regeling die bedrijven voorziet in een financiële bijdrage in de bodemsaneringskosten. Deze regeling is in 2003 in werking getreden. Sommige bedrijven die buiten deze regeling vallen kunnen gebruik maken van de cofinancieringsregeling.

Besluit bodemkwaliteit

Het Besluit bodemkwaliteit is op 1 januari 2008 (deels) in werking getreden om de bodem beter te kunnen beschermen en beheren. Het besluit geeft gemeenten en provincies meer verantwoordelijkheid om de bodem te beheren. Ook moet het besluit ruimtelijke ontwikkelingen op licht vervuilde grond bevorderen, zoals de aanleg van natuurgebieden of wegen. Het besluit treedt gefaseerd in werking, vanwege de ingrijpende gevolgen voor het bodembeleid.

Bevelsinstrumentarium

Het bevelsinstrumentarium maakt sinds 1 januari 1995 onderdeel uit van de Wet bodembescherming en geeft het bevoegd gezag de mogelijkheid om verantwoordelijke (rechts) personen van een verontreiniging te dwingen een onderzoek of sanering uit te voeren. De Wet bodembescherming kent de volgende bevelen:

- Bevel tot nader onderzoek (Wbb artikel 43);
- Bevel tot saneringsonderzoek (Wbb artikel 43 lid 3);
- Bevel tot sanering (Wbb artikel 43 lid 3 en 4);
- Bevel tot het treffen van tijdelijke beveiligingsmaatregelen (Wbb artikel 43 lid 1);
- Gedoogbevel (Wbb artikel 49 juncto artikel 30 lid 3 en 4);
- Stakingsbevel (Wbb artikel 49 juncto artikel 30 lid 2).

Bevoegd gezag Wet bodembescherming

Verantwoordelijke provincies en 'rechtstreekse gemeenten' die de Wbb uitvoeren en handhaven. De totaal 43 bevoegde overheden zijn: de 12 provincies; de 4 grote steden Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht; de overige rechtstreekse gemeenten (27): Alkmaar, Almelo, Amersfoort, Arnhem, Breda, Den Bosch, Delft, Deventer, Dordrecht, Eindhoven, Emmen, Enschede, Groningen, Haarlem, Heerlen, Helmond, Hengelo, Leeuwarden, Leiden, Maastricht, Nijmegen, Schiedam, Sittard, Tilburg, Venlo, Zaanstad en Zwolle.

¹⁰⁵ De definities in deze woordenlijst zijn deels overgenomen uit de Wet bodembescherming (Wbb), de website 'Compendium voor de Leefomgeving' en het rapport 'Saneren is voorzien' van Rekenkamer Oost, december 2010.

Bodem+

Bodemplus is een uitvoeringsorganisatie van het Ministerie van VROM (onderdeel van SenterNovem) en ondersteunt onder andere provincies, gemeenten en waterschappen bij het ontwikkelen en uitvoeren van het bodembeleid.

Bodemsaneringsoperatie

Regelgeving, planning en werkzaamheden voor aanpak van de bodemverontreinigingproblematiek. Al het werk dat verzet moet worden om alle ernstige gevallen van bodemverontreiniging te identificeren, te onderzoeken, en zo nodig te saneren of te beheersen, eventueel gevolgd door nazorg.

BPE

BPE staat voor bodemsaneringprestatie eenheid. BPE's zijn een maat voor de gesaneerde hoeveelheden grond en grondwater per overheid en daarmee een toetsingsmiddel voor de prestaties van de overheden. De BPE geeft echter geen volledige weergave van de prestaties van een bevoegde overheid, want beleidsontwikkeling en onderzoeksinspanningen worden hierin niet meegenomen.

Besluit Uniforme Saneringen (BUS)

Besluit voor het regelen van veelvoorkomende en standaard bodemsaneringen. Dankzij dit Besluit hoeven bodemsaneerders voor de routinematige saneringen geen formele goedkeuring aan het bevoegde gezag te vragen, maar volstaat een melding bij het starten van de sanering en een goedkeuring van de saneringsevaluatie bij de afronding.

Draagkrachtregeling

Regeling die op 17 december 2006 in werking is getreden. De regeling heeft tot doel te voorkomen dat gezonde bedrijven failliet gaan vanwege een verplicht gestelde bodemsanering en geldt voor bedrijfsterreinen die voor 1975 verontreinigd zijn.

Dynamische locatie

Locatie waarvoor het tijdstip van de aanpak van onderzoek en eventuele sanering door maatschappelijke dynamiek wordt bepaald (in tegenstelling tot statische locaties), meestal door de wens er te kunnen bouwen.

Ernstige bodemverontreiniging (urgent of spoed)

Er is sprake van een ernstige bodemverontreiniging als uit nader onderzoek is gebleken dat de bodem zodanig is verontreinigd dat de functionele eigenschappen die de bodem heeft voor mens, plant of dier ernstig zijn aangetast of dreigen te worden verminderd. Het bevoegd gezag stelt in een beschikking vast of hiervan sprake is. Als dit zo is dient een risicobeoordeling te worden uitgevoerd waaruit blijkt of spoedige sanering noodzakelijk is.

De functionele eigenschappen die de bodem heeft voor mens, plant of dier zijn aangetast of dreigen te worden verminderd wanneer voor tenminste één stof de gemiddeld gemeten concentratie van minimaal 25 m³ bodemvolume- of sedimentverontreiniging, of 100 m³ poriënverzadigde bodemvolume in het geval van grondwater verontreiniging, hoger is dan de interventiewaarde.

Functiegericht saneren

Methode van saneren waarbij het principe van multifunctionaliteit is losgelaten. Er wordt niet verder gesaneerd dan voor het beoogde gebruik nodig is. Er blijft nog beheer nodig, en bij gebruikswijzigingen volgt een nieuwe evaluatie. Functiegericht saneren kan zowel voor de bovengrond als voor de ondergrond worden uitgevoerd.

GLOBIS

Geografisch Landelijk Overheid Bodem Informatie Systeem. Dit is een database met rapportagetools die door de overheid is ontwikkeld en decentraal bij de bevoegde overheden wordt gebruikt.

Gebruiksbeperkingen

Beperkingen die van toepassing zijn op een verontreinigd terrein met als doel om de risico's die verbonden zijn aan de aanwezige verontreiniging te beperken. Voor de kadastrale percelen waarvoor de gebruiksbeperkingen gelden dient registratie in het kader van de Wet kenbaarheid publieke beperkingen plaats te vinden.

Historisch onderzoek

Dit is een onderzoek naar mogelijke bronnen van bodemverontreinigingen (aard, omvang, periode) door middel van locatiebezoek, archiefonderzoek en/of luchtfoto-interpretatie. Het vervolgonderzoek is dan het oriënterend onderzoek.

Interventiewaarden

Waarden voor het verontreinigingniveau per stof of stofgroep waarboven de functionele eigenschappen van de bodem voor mens, dier of plant ernstig zijn verminderd of dreigen te worden verminderd.

ISV

Het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing is een bijdrage van het Rijk aan gemeenten voor het nemen van fysieke maatregelen op de terreinen wonen, ruimte, milieu, grootschalig groen, cultuur en bodemsanering. Het budget is gestoeld op de Wet stedelijke vernieuwing.

Kosteneffectief saneren

Bij kosteneffectief saneren worden onacceptabele risico's weggenomen, maar hoe ver de sanering gaat wordt afgewogen op basis van een kosten-batenanalyse (milieurendement).

Landsdekkend beeld bodemverontreiniging (LDB)

Een project van de overheid (opgeleverd in 2004), gericht op de inventarisatie van alle verontreinigde locaties in Nederland, inclusief coördinaten en gedifferentieerd naar (vastgestelde of potentiële) ernst en urgentie en gemaakte of geschatte kosten. Aansluitend is een saneringskostenmodel gemaakt. De actuele stand van zaken op basis van het LDB-2004, bijstellingen in de inventarisaties en uitgevoerd onderzoek en saneringen worden gerapporteerd in het Jaarverslag bodemsanering.

Multifunctioneel saneren

Dit betekent dat na sanering de bodem zover is gereinigd dat de verontreiniging geen belemmering meer is voor ieder soort bodemgebruik en dat ook geen aanvullend beheer of nazorg nodig is.

Nader onderzoek

Met dit onderzoek wordt de ernst en omvang van de verontreiniging, en de spoedeisendheid vastgesteld (vóór 1-1-2007 de saneringsurgentie en het tijdstip van sanering). Bij urgentie/spoed wordt daarna een saneringsplan (plan van aanpak) gemaakt waarop de bevoegde overheid een beschikking tot sanering afgeeft.

Nazorg

De inspanning die nodig is om na afronding van de sanering de uitgevoerde saneringsmaatregel in stand te houden, de omvang van een restverontreiniging te monitoren en belanghebbenden in kennis te stellen van de aanwezige verontreiniging met eventuele gebruiksbeperkingen.

Oriënterend onderzoek

Dit is het eerste bodemonderzoek op verdachte locaties (na het historische onderzoek). Met dit onderzoek wordt vastgesteld of de mate van verontreiniging reden geeft tot een vervolg. Het vervolgonderzoek is dan het nader onderzoek.

Saneringscriterium

Methodiek conform de nieuwe Wet bodembescherming (per 1 januari 2007), waarbij locatiespecifiek wordt getoetst of er sprake is van onaanvaardbare risico's voor de mens (gezondheidseffecten), voor het ecosysteem (bio-accumulatie, doorvergiftiging, bedreiging van soorten en natuurlijke processen), en/of van risico's van verspreiding van verontreiniging. Het Saneringscriterium is vastgelegd in de Circulaire Bodemsanering 2009 die per 1 mei 2009 is geactualiseerd. Op basis van de bepaalde risico's wordt vastgesteld of maatregelen (beheersen, saneren) al dan niet met spoed moeten worden uitgevoerd.

Saneringsonderzoek

Een onderzoek naar de meest geschikte en kosteneffectieve saneringsmethode voor een geval van bodemverontreiniging.

SIKB

Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer. Het SIKB is een samenwerkingsverband van markt en overheid en opgericht om de kwaliteitsborging van werkzaamheden verricht binnen bodembeheer te bevorderen.

Saneringsdoelstelling

Dit is de bodemkwaliteit die men wil bereiken na het uitvoeren van de saneringsmaatregelen.

Spoedlocatie

Locatie waarvan op grond van het saneringscriterium is vastgesteld dat het huidige gebruik van de bodem leidt tot zodanige risico's dat spoedige sanering noodzakelijk is. Dit kunnen humane, ecologische of verspreidingsrisico's zijn.

Statische locatie

Locatie met weinig maatschappelijke of ruimtelijke ontwikkelingen (versus dynamische locatie). De aanleiding tot onderzoek en sanering wordt uitsluitend bepaald door de milieuhygiënische situatie.

Streefwaarden bodemkwaliteit

Waarden voor gehalten van stoffen (of stofgroepen) in de bodem waarbij of waaronder sprake is van een goede milieukwaliteit en verwaarloosbare risico's voor mens en ecosysteem.

Tijdelijke beveiligingsmaatregelen

Tijdelijke beveiligingsmaatregelen worden genomen bij gevallen van ernstige bodemverontreiniging met (mogelijke) risico's indien sanering niet op korte termijn plaatsvindt.

Werkvoorraad

De locaties met (potentiële) ernstige bodemverontreiniging, die nog één of meerdere vervolgstappen nodig hebben in het traject van onderzoek en sanering volgens de Wet bodembescherming.

Zorgplicht

Nieuwe gevallen van bodemverontreiniging (grotendeels ontstaan ná 1987), die onmiddellijk ongedaan moeten worden gemaakt door de veroorzaker.

Normenkader

Hieronder is het normenkader vermeld dat de Rekenkamer heeft toegepast bij het uitvoeren van het onderzoek naar bodemsaneringen. De meeste normen zijn gebaseerd op de Wet Bodembescherming en het 'Convenant bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties'.

*Met voorrang aanpakken humane spoedlocaties*¹⁰⁶

GS (bevoegd gezag Wbb) hebben bij het identificeren van mogelijke spoedlocaties en het uit te voeren onderzoek om de (actuele) risico's vast te stellen voorrang gegeven aan de gevallen met potentiële humane risico's. Zij hadden op 31 december 2010 een overzicht beschikbaar van de nog resterende aan te pakken humane spoedlocaties. In dit overzicht is per locatie aangegeven welke (tijdelijke) maatregelen zijn genomen of voorzien.

*Transparantie identificeren humane spoedlocaties*¹⁰⁷

GS (bevoegd gezag Wbb) hebben de humane spoedlocaties geïdentificeerd op basis van een navolgbare systematiek. Voor de gevallen waarbij sprake is van een ernstige bodemverontreiniging is aan de hand van het saneringscriterium onderzocht of er actuele humane risico's aanwezig zijn.

*Spoedige sanering/beheersing (potentiële) humane risicogeveallen (spoedlocaties)*¹⁰⁸

Bij een ernstige bodemverontreiniging met (potentiële) humane risico's dienen bevoegde overheden Wbb zichzelf of derden te verplichten tot het snel nemen van maatregelen. In dat kader verwacht de Rekenkamer dat GS (bevoegd gezag Wbb):

- bij gevallen van ernstige bodemverontreiniging met potentiële humane risico's, nadat de potentiële humane risico's bekend waren, uiterlijk binnen 5 jaar een beschikking hebben afgegeven waarin zij een besluit hebben genomen over de aanwezige (actuele) risico's en over de uiterlijke termijn waarop sanering dient plaats te vinden¹⁰⁹;
- bij humane risicogeveallen/spoedlocaties tijdelijke beveiligingsmaatregelen hebben voorgeschreven om de risico's te

106 Convenant bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties gesloten tussen Rijk, IPO, VNG en Unie van Waterschappen, 10 juli 2009. Artikel 7.1.

107 Circulaire bodemsanering 2009. Staatscourant 2009 nr. 67, 7 april 2009.

108 Wet Bodembescherming en Memorie van Toelichting, artikel 37.

109 Voor de duur van de onderzoeksfase zijn in de Wet Bodembescherming of in aanvullende circulaire geen uiterste termijnen vastgesteld. De Rekenkamer gaat ervan uit dat voor de gevallen van ernstige bodemverontreiniging met mogelijke humane risico's zo spoedig mogelijk een nader onderzoek plaatsvindt naar de actuele risico's, zodat snel maatregelen kunnen worden genomen als deze risico's aanwezig zijn. In het 'Protocol voor Nader Onderzoek deel I' (Ministerie VROM, 1993, paragraaf 11.2) staat aangegeven dat bij een te grote tussentijd tussen de resultaten van het oriënterend onderzoek en de uitvoering van het nader onderzoek deze verouderd zijn en niet meer bruikbaar voor het nader onderzoek. Als richtlijn hanteert de Rekenkamer een uiterste termijn van 5 jaar. Deze richtlijn sluit aan bij de beleidsregels van de provincie Drenthe (Beleidsregels provincie Drenthe, versie 3 oktober 2008, paragraaf 2.3). Binnen deze termijn moet het volgens de Rekenkamer mogelijk zijn, ook bij complexe gevallen, om de aanwezige verontreiniging volledig in beeld te brengen en de actuele risico's te bepalen.

- verminderen indien saneren op korte termijn niet mogelijk is¹¹⁰;
- bij humane risicogeveallen/spoedlocaties ervoor gezorgd hebben dat de sanering tijdig gestart is¹¹¹.

Saneren conform saneringsdoelstelling¹¹²

GS (bevoegd gezag Wbb) hebben ervoor gezorgd dat de sanering conform de voorgenomen saneringsdoelstelling is uitgevoerd. Afwijkingen zijn alleen toegestaan indien hiervan melding is gemaakt en deze door GS vooraf zijn goedgekeurd.

Openbaarheid van informatie¹¹³

GS hebben ervoor gezorgd dat gebruiksbeperkingen die het gevolg zijn van een ernstige bodemverontreiniging zijn gemeld bij het Kadaster en kadastraal zijn geregistreerd.

Informeren omwonenden

De Rekenkamer verwacht dat GS direct betrokkenen en omwonenden op de hoogte stellen van (mogelijk) aanwezige humane risico's, zodra uit bodemonderzoek op een locatie bekend is dat hiervan sprake is. Ook verwacht de Rekenkamer dat GS omwonenden en betrokkenen, indien gewenst, adviseert over te nemen voorzorgsmaatregelen om de risico's te verminderen.

Informeren PS en verantwoorden¹¹⁴

Het Rijk stelt vanaf 2010 via het Provinciefonds middelen beschikbaar voor het uitvoeren van de bodemsaneringsoperatie (Decentralisatie Uitkering Bodem). In de systematiek van de Decentralisatieuitkering hebben PS een belangrijke taak gekregen ten aanzien van de controle op de besteding van deze bodemsaneringsgelden. In het kader van een transparante verantwoording van publieke middelen verwacht de Rekenkamer het volgende:

- GS hebben PS geïnformeerd over de humane spoedlocaties die op 31 december 2010 landelijk zijn aangemeld en die voor 2015 gesaneerd dienen te zijn dan wel dat er (beveiligings)maatregelen zijn genomen om de risico's te beheersen.
- GS hebben een bodemsaneringsprogramma (2010-2015) opgesteld

110 In artikel 37 lid 2 van de Wbb staat vermeld dat, als er (humane) risico's zijn, zo spoedig mogelijk met saneren dient te worden begonnen. Als een spoedige sanering niet mogelijk is verwacht de Rekenkamer dat in de beschikking over de ernst en de risico's tevens (beveiligings)maatregelen zijn voorgeschreven om de humane risico's te beheersen en dat deze maatregelen worden gehandhaafd (Wbb, artikel 37 lid 4).

111 Voor 2006 gold voor de humane risicogeveallen voor het saneringstijdstip een uiterste termijn van 4 jaar (Circulaire 'bepaling saneringstijdstip voor gevallen van ernstige verontreiniging waarvoor sanering urgent is' van 18 februari 1997, Staatscourant 1997 nummer 47, categorie I gevallen). Na 2006 geldt als richtlijn dat uiterlijk binnen 4 jaar wordt gestart met saneren (Circulaire bodemsanering 2009. Staatscourant 2009 nr. 67, 7 april 2009, paragraaf 3.3).

112 Wet Bodembescherming, artikel 39.

113 Wet Bodembescherming, artikel 55.

114 Actieve informatieplicht ingevolge de Provincie wet en Memorie van Toelichting bij Wet Bodembescherming.

voor de nog aan te pakken humane spoedlocaties. In dit programma is per geval een kostenraming voor de te nemen maatregelen opgenomen, is aangegeven welk deel van de financiering voor rekening van de overheid komt en wanneer sanering gaat plaatsvinden. Tevens is vermeld of de beschikbare middelen voldoende zijn om het volledige programma te kunnen uitvoeren.

- GS hebben in het bodemsaneringsprogramma vermeld op welke wijze monitoring en sturing zal plaatsvinden en hoe PS geïnformeerd zullen worden over de voortgang. Het uitvoeringsprogramma is voorgelegd aan PS met de vraag of zij op basis van het programma en de voorgenomen voortgangsrapportages hun controlerende taak naar wens kunnen uitvoeren.

Bijlage 3 Literatuurlijst

Rijk

1. Jaarverslag monitoring bodemsanering over 2008 en 2009, een rapportage van de bevoegde overheden bodemsanering, Ministeries Ruimte en Milieu, IPO, VNG en RIVM, mei 2009 en mei 2010.
2. Circulaire bodemsanering 2009, Staatscourant nummer 67, 7 april 2009.
3. Convenant 'Bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties', 10 juli 2009, gesloten tussen het Rijk, IPO, VNG en Unie van Waterschappen.
4. Stand van zaken voortgang aanpak spoedlocaties, rapportnummer B02037.000066, ReGister Historisch onderzoeksbureau, juli 2009.
5. Handreiking 'identificatie spoedlocaties'- Versnellingsprotocol 'slim onderzoek' (eindconcept), VROM/Grontmij 26410, april 2009.
6. Brief van de staatssecretaris van VROM aan de Tweede Kamer over de beleidsvernieuwing bodemsanering, Tweede Kamer, vergaderjaar 2004-2005, 28 199 en 30 015, nr. 11.
7. Beleidsdoorlichting bodemsanering, 10 vragen beantwoord, klankbordgroep ministerie VROM, 18 mei 2009.
8. Nota naar aanleiding van het verslag betreffende de wijziging van de Wet bodembescherming (wijziging financiële bepalingen in verband met het Investeringsbudget landelijk gebied) nummer 31 433.
9. Lijst van vragen en antwoorden voor de Tweede Kamer, Tweede Kamer, vergaderjaar 2004-2005, 28 199 en 30 015, nr. 14.
10. Brief van de minister van VROM aan de Tweede Kamer, kenmerk LMV 2007.123185, niet gedateerd.
11. Samenvatting van het Stappenplan Landsdekkend Beeld, niet gedateerd.
12. Eindrapport Nulmeting Werkvoorraad Bodemsanering, Kernteam Landsdekkend beeld, 1 mei 2005.
13. Hoofdpijnen Evaluatie Kostenverhaal, 31 maart 2007.

Overig

1. Maatschappelijke Kosten-Baten Analyse van de Nederlandse bodemsaneringsoperatie (inclusief plan van aanpak), Milieu en Natuur Planbureau, 2007.
2. Rapport 'Verbetering kostenbeheersing bodemsaneringsprojecten', SenterNovem, 19 december 2006.
3. Rapport 'Saneren is vooruitzien', onderzoek naar bodemsanering in de provincies Gelderland en Overijssel, Rekenkamer Oost-Nederland, december 2010.
4. Rapportage 'Lessen uit de zaak van een frauderend bodemadviesbureau', vervolgacties naar aanleiding van Bodemstaete, Inspectie van Verkeer en Waterstaat en de VROM-Inspectie, november 2009.
5. Prestatiebestekken bodemsanering nader beschouwd 'Meer samenwerking in de keten', VROM-Inspectie, 15 februari 2010.
6. Rapport 'Voortgang bodemsanering', Algemene Rekenkamer, Tweede kamer, vergaderjaar 2004-2005, 30 015, nrs. 1-2.
7. Brief IPO aan de leden van de Vaste Kamercommissie VROM van de Tweede kamer, kenmerk 60124/04, 28 april 2004.
8. Terugblik 2007 voortgang bodemsanering, Algemene Rekenkamer, vergaderjaar 2006-2007, nrs. 16-17.
9. Prisma deelproject 1: identificatie daadwerkelijke spoedlocaties, 12 december 2007, opgesteld door Arcadis en ReGister in opdracht van het IPO.
10. Voortgang spoedlocaties, stand van zaken 1 juli 2009, Historisch onderzoeksbureau ReGister, 23 juli 2009.

Provincie Groningen

1. Visie op de aanpak van bodemverontreiniging in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 29 januari 2002.
2. Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming provincie Groningen, 2002-2004, vastgesteld door PS op 20 maart 2002.
3. Meerjarenprogramma Wet bodembescherming 2005-2009, 27 september 2004.
4. Meerjarenprogramma Wet bodembescherming 2010 t/m 2014, vastgesteld door GS op 1 juni 2010.
5. Uitvoeringsbeleid wet bodembescherming 2010 tot en met 2014, versie 2.4, 9 juli 2010.

6. Monitoring bodemsanering 2009, jaarverslag over de voortgang van bodemsanering in de provincie Groningen, april 2010.
7. Voortgang bodemsanering 2010, jaarverslag over de voortgang van bodemsanering in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 19 juli 2011.
8. Op schone Klaai, onderzoeksrapport doelmatigheid en doeltreffendheid van bodemsanering, provincie Groningen, april 2008.
9. Geef bodem de ruimte, een duurzame benadering van bodem en ondergrond, vastgesteld door GS op 20 april 2010.
10. Plan van Aanpak, identificatie spoedlocaties mobiele verontreinigingen, januari 2010.
11. Projectplan identificatie spoedlocaties 2015-doelstelling.
12. Programma herontwikkeling Gasfabrieksterreinen Noord Nederland, ambtelijke werkgroep gasfabrieksterreinen Noord Nederland, juli 2001.

Bijlage 4 Beoordeling potentiële en actuele humane risico's

Inleiding

Bodemverontreiniging komt in allerlei gradaties voor: licht, matig, ernstig zonder risico's en ernstig met risico's voor de volksgezondheid en/of het milieu. Bij risico's is onderscheid gemaakt tussen humane, ecologische en verspreidingsrisico's. Vanaf het begin van de bodemsaneringsoperatie is duidelijk geweest dat het praktisch gezien niet mogelijk zou zijn om alle verontreinigde bodems in beeld te brengen en te saneren. Vandaar dat besloten is om de focus te richten op verontreinigde bodems waarbij sprake is van risico's voor de volksgezondheid en/of het milieu. Begin jaren tachtig was het bodemonderzoek nog weinig gestandaardiseerd evenals de beoordeling van de risico's. In de loop der tijd heeft een steeds verdere standaardisatie plaatsgevonden om te zorgen voor een uniforme landelijke aanpak en het gewenste kwaliteitsniveau. Deze bijlage geeft een beschrijving van de wijze waarop het bodemonderzoek dient te worden uitgevoerd en hoe de risico's moeten worden bepaald.

Het uitvoeren van bodemonderzoek

Het Rijk heeft voor het uitvoeren van bodemonderzoek protocollen voor het oriënterend en het nader onderzoek gepubliceerd om te zorgen voor een uniforme aanpak bij het in beeld brengen van verontreinigde locaties en voor de gewenste onderzoekskwaliteit¹¹⁵. Daarnaast is besloten dat alleen hiertoe gecertificeerde onderzoeksbureaus het onderzoek mogen uitvoeren. Voordat het bevoegd gezag in een beschikking een besluit kan nemen over de ernst van de bodemverontreiniging, de aanwezige risico's en de wijze en het tijdstip van saneren, dienen de hieronder genoemde onderzoeken te worden uitgevoerd en dienen de uitkomsten hiervan te worden overhandigd aan het bevoegd gezag.

1. *Historisch onderzoek.* Als eerste stap vindt veelal onderzoek plaats naar de historie van de activiteiten die op een locatie hebben plaatsgevonden. Hierbij kijkt men vooral naar afgegeven Hinderwetvergunningen en in milieuarchieven van gemeenten en provincies. Een belangrijk doel van het historisch onderzoek is om met redelijke zekerheid vast te stellen of op de locatie activiteiten hebben plaatsgevonden die tot een ernstige bodemverontreiniging geleid kunnen hebben. Als een locatie verdacht is en een besluit is genomen tot het uitvoeren van een vervolgonderzoek spreekt men van een onderzoeksgeval¹¹⁶.
2. *Oriënterend onderzoek.* Bij een verdachte locatie vindt vervolgens een oriënterend onderzoek plaats door middel van een beperkt veldonderzoek om vast te stellen in welke mate de kwaliteitsnormen voor een schone bodem (grond en grondwater)

¹¹⁵ Circulaire tweede fase inwerkingtreding saneringsregeling Wet bodembescherming', 22 december 1994, paragraaf 3.4.

¹¹⁶ Wet Bodemverontreiniging, artikel 1.

worden overschreden. De zogenaamde interventiewaarden vormen hierbij een belangrijk toetsingskader. Een overschrijding van deze tussenwaarden houdt in dat er sprake is van potentiële risico's voor de volksgezondheid en/of het milieu. Is dit het geval dan is dit aanleiding om een nader onderzoek in te stellen.

3. *Nader onderzoek.* In een nader onderzoek stelt men in eerste instantie de omvang van de verontreiniging vast. De omvang bepaalt mede de ernst van de bodemverontreiniging. Besloten is dat indien in 25 m³ grond of in 100 m³ grondwater de gemiddelde concentratie van een verontreinigende stof de interventiewaarde overschrijdt er sprake is van een geval van ernstige bodemverontreiniging. In dat geval dienen in het nader onderzoek de actuele humane, ecologische en verspreidingsrisico's te worden vastgesteld¹¹⁷.
4. *Saneringsonderzoek.* Dit onderzoek betreft het inventariseren van mogelijke saneringsvarianten en het onderling afwegen van deze varianten, uitmondend in een voorkeursvariant. De gekozen saneringsvariant wordt uitgewerkt in een saneringsplan waarin staat aangeven wanneer en op welke wijze de sanering gaat plaatsvinden en wat het eindresultaat (saneringsdoelstelling) zal zijn. Dit saneringsplan dient ter goedkeuring aan het bevoegd gezag te worden voorgelegd.

Bij het identificeren van spoedlocaties werd al snel duidelijk dat als alle verdachte locaties volgens de klassieke Wbb aanpak zouden worden onderzocht, de deadline van 31 december 2010 niet gehaald zou worden¹¹⁸. Medio 2009 is daarom de handreiking 'Identificatie spoedlocaties, versnellingsprotocol 'slim onderzoek' door het ministerie van VROM beschikbaar gesteld¹¹⁹. Deze handreiking faciliteert het bevoegd gezag bij het versneld en robuust identificeren van alle spoedlocaties. De methode legt vooral de nadruk op de criteria voor spoed en minder op het bepalen van de omvang van de verontreiniging. Met deze methode kan een definitieve uitspraak worden gedaan over de vraag of een locatie *zeer waarschijnlijk* wel of niet als spoedeisend moet worden aangemerkt vanwege onaanvaardbare risico's alsmede het risicotype waar de spoed op is gebaseerd (humaan en/of ecologie en/of verspreiding).

Slim onderzoek is opgebouwd uit een aantal stappen:

1. stel vast welke informatie over de locatie reeds beschikbaar is;
2. zijn er in het beheersgebied gelijkvormige gevallen waarvoor de beschikking 'geen spoed' is afgegeven? Zo ja: zeer waarschijnlijk geen spoed, zo nee: stap 3;

117 Circulaire tweede fase inwerkingtreding saneringsregeling Wet bodembescherming', 22 december 1994 (circulaire Wbb). Bijlage 6.

118 Handreiking 'Identificatie spoedlocaties', versnellingsprotocol 'slim onderzoek', definitieve versie opgesteld door Grontmij in opdracht van het Ministerie van VROM van 13 juli 2009, pagina 5.

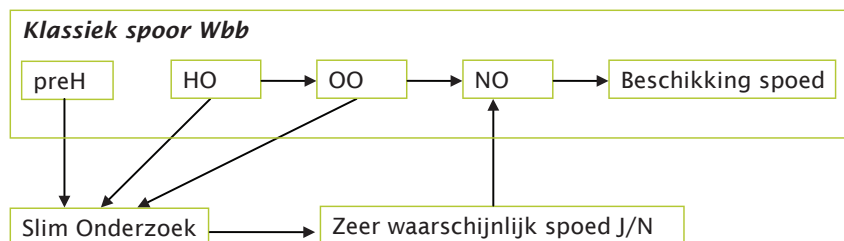
Voor een beschrijving van de klassieke aanpak, zie paragraaf 2.4.1.

119 Handreiking 'Identificatie spoedlocaties', versnellingsprotocol 'slim onderzoek', definitieve versie opgesteld door Grontmij in opdracht van het Ministerie van VROM van 13 juli 2009.

3. is bekend met welke stofgroepen de bodem verontreinigd kan zijn?
Zo ja: stap 4, zo nee: voer een historisch onderzoek uit en ga naar stap 2;
4. bepaal welke humane, ecologische en/of verspreidingsrisico's van toepassing kunnen zijn;
5. bepaal de van toepassing zijnde humane en/of ecologische risico's;
6. stel vast of zeer waarschijnlijk wel of geen sprake is van spoed;
7. voer traditioneel nader onderzoek uit ten behoeve van beschikking ernst en spoed.

Voor de beoordeling van de spoedlocaties is een aantal schema's opgenomen. Hiermee kan voor diverse stoffen worden vastgesteld of er zeer waarschijnlijk geen sprake is van spoed. Bij de potentiële humane spoedlocaties gaat het om de verontreiniging met zware metalen, PAK en/of bestrijdingsmiddelen, voor minerale olie, BTEX / VOCL en voor asbest¹²⁰.

Op basis van een onderzoek conform dit protocol zullen GS geen beschikking 'ernst en spoed' kunnen afgeven omdat het onderzoek niet gericht is op het volledig afperken van de omvang van de verontreiniging. Het uitvoeren van een nader onderzoek zal daarmee nog nodig zijn. Daardoor kan er geen kadastrale registratie worden uitgevoerd. In figuur 4.1 is schematisch weergegeven wat de plek van 'slim / verkort onderzoek' in het hele Wbb proces is. Deze methode die gebruik maakt van alle informatie die over een locatie bekend is, gaat uit van gelijkvormigheid van gevallen, expert judgement en innovatieve methoden. De methode, die het Rijk als betrouwbaar beschouwt, is volledig gericht op de spoedcriteria. Op basis van deze criteria vindt een beoordeling plaats van de risico's van de stofgroepen waarmee een locatie is verontreinigd¹²¹.

Figuur 4.1 Schematisch overzicht methode slim onderzoek¹²².

¹²⁰ Voor de beoordeling van ecologische spoedlocaties is een schema opgenomen voor verdachte locaties met zware metalen, PAK en bestrijdingsmiddelen. Voor de beoordeling van spoedlocaties met verspreidingsrisico's is een schema opgenomen voor verdachte locaties met BTEX, VOCL, minerale olie en bestrijdingsmiddelen.

¹²¹ Door deze focus op 'spoed' acht het Rijk de kans zeer klein dat op basis van deze methode een foute uitspraak over zeer waarschijnlijk wel/geen spoed wordt gedaan. Handreiking 'Identificatie spoedlocaties', versnellingsprotocol 'slim onderzoek', definitieve versie opgesteld door Grontmij in opdracht van het Ministerie van VROM van 13 juli 2009, pagina 9.

¹²² PreH = prehistorisch onderzoek, HO = historisch onderzoek, OO = oriënterend onderzoek, NO = nader onderzoek.

Naar verwachting zullen de meeste locaties in de categorie 'zeer waarschijnlijk geen spoed' vallen. Voor deze locaties kan geen beschikking worden afgegeven. De locaties maken echter wel deel uit van de werkvoorraad. De bedoeling is dat de bodem op een dergelijke locatie wordt aangepakt als er op de locatie sprake is van dynamiek, zoals herontwikkeling, nieuwbouw, andere gebruiksfunctie, etc.¹²³. Het is daarbij van belang dat de gemeente waarin de locatie ligt wordt geïnformeerd. De gemeente zal de bewoners, eigenaren of gebruikers van de locatie moeten informeren over het feit dat een gewijzigde terreininrichting of functie gevolgen kan hebben voor de classificatie 'zeer waarschijnlijk geen spoed'¹²⁴.

Het beoordelen van humane risico's

In 1994 heeft het Rijk in circulaire vastgelegd wanneer sprake is van een ernstige bodemverontreiniging en saneringsurgentie¹²⁵. In kwalitatieve termen is sprake van een ernstige bodemverontreiniging als blijkt dat de bodem zodanig is verontreinigd dat de functionele eigenschappen die de bodem heeft voor mens, plant of dier ernstig zijn aangetast of dreigen te worden verminderd. Het Rijk heeft deze kwalitatieve omschrijving uitgewerkt in meer kwantitatieve termen. De hieraan ten grondslag liggende systematiek bestaat uit de volgende stappen:

1. vaststellen of er potentiële risico's zijn voor de volksgezondheid en/of het milieu op basis van interventiewaarden en standaard gebruik;
2. bepalen of er sprake is van een geval van ernstige bodemverontreiniging;
3. nagaan of er actuele risico's zijn voor de volksgezondheid en/of het milieu;
4. bepalen op welk tijdstip uiterlijk met saneren dient te worden begonnen op basis van de actuele risico's.

Deze stappen zijn hieronder toegelicht.

In de eerste stap wordt in een oriënterend onderzoek vastgesteld of er sprake is van potentiële risico's. Dit gebeurt op basis van een toetsing van gemeten gehalten in de bodem en het grondwater aan interventiewaarden. Vanaf 1994 zijn in vier tranches voor verontreinigende stoffen zogenaamde streef- en interventiewaarden voor grond en grondwater gepubliceerd. Een overschrijding van de interventiewaarden houdt in dat er potentiële risico's zijn voor

123 Handreiking 'Identificatie spoedlocaties', versnellingsprotocol 'slim onderzoek', definitieve versie opgesteld door Grontmij in opdracht van het Ministerie van VROM van 13 juli 2009, pagina 34.

124 Handreiking 'Identificatie spoedlocaties', versnellingsprotocol 'slim onderzoek', definitieve versie opgesteld door Grontmij in opdracht van het Ministerie van VROM van 13 juli 2009, pagina 34.

125 In de 'Circulaire interventiewaarden bodemsanering' van 9 mei 1994 is aangegeven wanneer sprake is van een ernstige verontreiniging. De inhoud van deze circulaire is opgenomen als bijlage van de 'Circulaire tweede fase inwerkingtreding saneringsregeling Wet bodembescherming', 22 december 1994 (circulaire Wbb). In de circulaire Wbb is bovendien aangegeven wanneer sprake is van een saneringsurgentie.

de volksgezondheid en/of het milieu¹²⁶. Als wordt voldaan aan de streefwaarden is sprake van bodem die geschikt is voor alle functies (multifunctioneel)¹²⁷.

In stap 2 dient te worden vastgesteld of er sprake is van een geval van ernstige bodemverontreiniging (Wbb, artikel 28). Dit heeft te maken met de omvang van de verontreiniging. Besloten is dat het geval ernstig is als voor één of meerdere stoffen de interventiewaarde wordt overschreden in 25 m³ grond en/of 100 m³ grondwater. Als dat het geval is, dient te worden nagegaan of er actuele risico's zijn en daarmee saneren al dan niet urgent is.

In stap 3 volgt een beoordeling of er actuele humane, ecologische en/of verspreidingsrisico's zijn (Wbb, artikel 37). Als er actuele risico's zijn is saneren urgent. In 1995 is een handleiding tot stand gekomen waarin de werkwijze beschreven is om bij een ernstige bodemverontreiniging de actuele risico's te bepalen. Een belangrijk uitgangspunt hierbij was dat een geval van ernstige bodemverontreiniging urgent is, tenzij werd aangetoond dat er geen actuele risico's waren¹²⁸. In de handleiding staat vermeld dat de humane risico's verband houden met verschillende mogelijke blootstellingroutes. De belangrijkste zijn: inhalatie van stoffen door uitdamping, contact met en ingestie van verontreinigde grond (speelt vooral bij spelende kinderen en bij grondwerkzaamheden) en consumptie van op verontreinigde grond geteelde gewassen¹²⁹. De risicobeoordeling bestaat uit drie lagen. De eerste laag betreft een eenvoudig toetsing door voor de hierboven genoemde blootstellingroutes na te gaan of deze aanwezig zijn. Als er geen enkele blootstelling kan plaatsvinden dan is verdere beoordeling niet nodig. Als dat wel het geval is dan dienen voor de relevante blootstellingroutes de actuele risico's bepaald te worden. In de derde laag beslist het bevoegd gezag, mede op basis van aanvullende overwegingen, of er sprake is van urgentie.

Tot slot wordt in de vierde stap op basis van de uitkomsten van de

126 Bij een standaard gebruik. Wanneer er sprake is van een gevoeliger gebruik dan kan ook bij geen standaard gebruik sprake zijn van risico's.

127 Circulaire Streefwaarden en interventiewaarden bodemsanering, Staatscourant 24 februari 2000, nummer 39 pagina 8.

128 Handleiding bepalen urgentie bodemsanering. In opdracht van het Ministerie van VROM. Tauw Milieu, 1995.

129 Om de risico's te kunnen bepalen is uitgegaan van een soort 'standaardgedragspatroon', waarbij ook gelet is op uitzonderlijke situaties. Zo kan bij spelende kinderen op vervuilde grond het risico aanmerkelijk groter zijn dan bij volwassenen, omdat zij veelvuldig in de grond graven en smerige vingers in de mond steken. In dit geval kan dit tot blootstelling boven het humane Maximale Toelaatbaar Risico (MTR) leiden zonder dat de interventiewaarde wordt overschreden. Ook bij inhalatie van vluchtige verbindingen (zoals bij de VOCL gerelateerde grondwaterverontreinigingen) in kruipruimten en binnenlucht bestaat de mogelijkheid dat de humane MTR bij gehalten beneden de interventiewaarde zich voordoet. Indien het vermoeden bestaat dat van een dergelijke situatie sprake is, is het volgens de circulaire aan te bevelen om aanvullend locatiespecifiek onderzoek te doen om de risico's nauwkeuriger te bepalen.

risicobeoordeling bepaald op welk tijdstip uiterlijk de sanering dient te starten. Als er actuele risico's aanwezig zijn en een sanering niet voor het gewenste tijdstip plaats kan vinden dient te worden nagegaan welke (beveiligings)maatregelen moeten worden genomen om de risico's te verminderen. In 1997 heeft het Rijk voor ernstige gevallen van bodemverontreiniging een systematiek ontwikkeld voor de bepaling van het tijdstip waarop met de sanering begonnen diende te worden¹³⁰. Als uitgangspunt bij het bepalen van het saneringstijdstip gold dat als er sprake was van urgentie, binnen een termijn van vier jaar de sanering diende te starten, tenzij op basis van voornoemde systematiek was aangetoond dat sanering op een later tijdstip gerechtvaardigd was. Voor humane risico's gold dat altijd uiterlijk binnen 4 jaar gestart diende te worden (categorie I)¹³¹. Aanvullend kon het bevoegd gezag op basis van maatschappelijke criteria eigen beleid ontwikkelen om het definitieve saneringstijdstip binnen de grenzen van een categorie vaststellen. Het bevoegd gezag kon hierbij bijvoorbeeld een afweging maken tussen een tijdstip dat gunstig was voor de saneerder en de noodzaak om zo spoedig mogelijk de aanwezige risico's weg te nemen. Verder bood de Wbb het bevoegd gezag de mogelijkheid om tijdelijke (beveiligings)maatregelen voor te schrijven om zodoende de humane risico's te verkleinen. In het geval de melder tot saneren aangaf binnen vier jaar na het afgeven van de beschikking te gaan saneren kon het bevoegd gezag, als een soort gunst aan de saneerder, ervan afzien om haar beleid toe te passen en volstaan met een beschikking pro forma.

Periode 2006-2011

Met de beleidsbrief 'Beleidsvernieuwing bodemsanering' introduceert het Rijk een nieuw saneringscriterium. Dit heeft in 2006 geleid tot een aanpassing van artikel 37 van de Wbb¹³². In de Circulaire bodemsanering 2006¹³³ is dit saneringscriterium verder uitgewerkt. De circulaire heeft het karakter van richtlijnen, dat wil zeggen dat het bevoegd gezag uit het oogpunt van een zorgvuldige besluitvorming rekening moet houden met hetgeen hierin is bepaald. Volgens deze circulaire is er sprake van onaanvaardbare risico's voor de mens indien bij het huidige of voorgenomen gebruik van de locatie een situatie bestaat waarbij chronische en/of acute negatieve gezondheidseffecten kunnen optreden. Indien de risicobeoordeling is afgestemd op chronische effecten wordt impliciet tegen de acute effecten beschermd. In dit kader is het van belang op te merken dat ingevolge het

¹³⁰ Dit is geregeld in de Circulaire 'bepaling saneringstijdstip voor gevallen van ernstige verontreiniging waarvoor sanering urgent is' van 18 februari 1997, Staatscourant 1997 nummer 47, pagina 12.

¹³¹ De overige categorieën zijn: categorie II (binnen 10 jaar) en categorie III (voor 2015). In categorie I vielen ook de grotere verspreidingsgevallen of wanneer er objecten werden bedreigd.

¹³² Brief van de Minister van VROM van 7 april 2005 aan de Tweede Kamer, vergaderjaar 2004-2005, 28199 en 30015 nummer 11, pagina 11.

¹³³ Deze circulaire (gepubliceerd in de Staatscourant 2006, 83) treedt in de plaats van bijlage 7 van de circulaire Saneringsregeling Wet bodembescherming: beoordeling en afstemming (Staatscourant 1998, nummer 242) en de circulaire Bepaling saneringstijdstip (Staatscourant 1997, nummer 47).

overgangsrecht de vaststelling dat er sprake is van een urgentie om een ernstige bodemverontreiniging te saneren gelijk is gesteld met de vaststelling dat spoedige sanering noodzakelijk is¹³⁴.

Het saneringscriterium is grotendeels vergelijkbaar met de urgentiesystematiek. Het belangrijkste verschil ten opzichte van het oude artikel 37 Wbb is dat het niet nodig is om het hele geval in één keer te saneren. Het uitgangspunt is dat het deel van de bodemverontreiniging dat de risico's veroorzaakt wordt gesaneerd op een tijdstip dat hierbij aansluit¹³⁵. Voor de achterblijvende restverontreiniging is de insteek dat een goed beheer plaatsvindt en sanering kan plaatsvinden op een voor de eigenaar gunstig moment. Uit de beschikking dient te blijken welke beheermaatregelen dat zijn. In plaats van 'urgentie' wordt nu het begrip 'spoedeisendheid' gehanteerd. Als sprake is van spoed dan dienen de risico's snel te worden weggenomen. De richtlijn bij onaanvaardbare risico's is nog steeds dat deze zo snel mogelijk worden weggenomen met als uiterste termijn 4 jaar¹³⁶. Een ander belangrijk verschil met de vorige periode is dat er niet meer sprake kan zijn van beschikkingen 'ernst en spoed' pro forma¹³⁷. Voor elk geval van ernstige bodemverontreiniging dient een standaard risicobeoordeling te worden uitgevoerd en als er onaanvaardbare risico's zijn dient het bevoegd gezag aan te geven op welk tijdstip uiterlijk de sanering dient plaats te vinden. Als een snelle sanering niet mogelijk is dient het bevoegd gezag beveiligings- en/of beheermaatregelen op te leggen tot het moment van saneren.

Voor het bepalen van de actuele risico's is het model Sanscrit geïntroduceerd. Het model is opgebouwd uit drie stappen die schematisch zijn weergegeven in figuur 4.2. Sanscrit betreft een enigszins aangepaste versie van het SUS-model, dat toegepast werd in de urgentiesystematiek in de periode 1995-2005. Een belangrijk uitgangspunt is dat wanneer ze aangeven dat er geen risico's zijn, er ook geen risico's zijn. Wanneer er echter modelmatig risico's worden aangegeven, dan moeten veldmetingen dit bevestigen. Dit wordt het

134 Zie hiervoor artikel II, derde lid van de overgangsbepaling uit de Wijzigingswet Wet bodembescherming van 15 december 2005 (Staatsblad 2005, nummer 680). Hierin is bepaald dat beschikkingen die zijn gegeven krachtens artikel 29 juncto artikel 37 van de Wet bodembescherming, zoals die artikelen golden voor het tijdstip van inwerkingtreding van artikel I, onderdeel F, van deze wet van kracht blijven.

135 MvT bij het wetsvoorstel 29 462 inzake wijzigingen beleid bodemsanering, pagina's 26 en 27. Artikel 37 lid 2 en 3 van de Wbb luidt nu als volgt: 'Indien gedeputeerde staten vaststellen dat van risico's sprake is als bedoeld in het eerste lid, bepalen zij dat met de sanering dient te worden begonnen voor een door hen vast te stellen tijdstip dat ligt zo spoedig mogelijk na de inwerkingtreding van de beschikking bedoeld in het eerste lid. Bij de beschikking kunnen gedeputeerde staten aangeven welke tijdelijke beveiligingsmaatregelen aan de sanering vooraf dienen te gaan'.

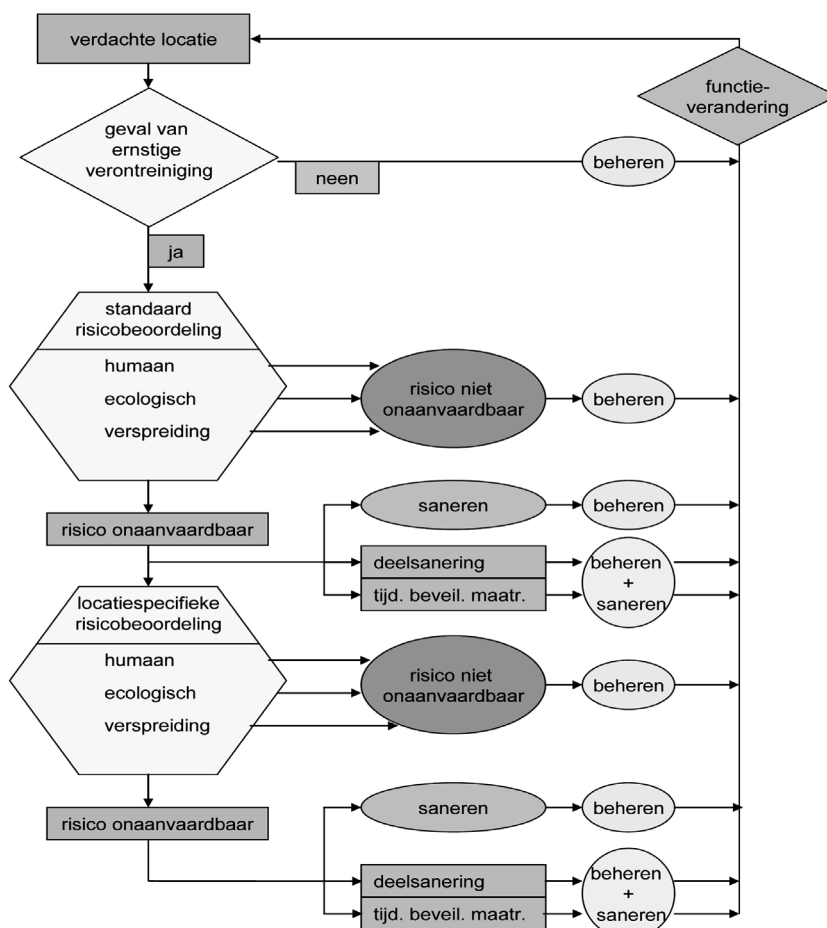
136 Circulaire bodemsanering 2009. Staatscourant 2009 nummer 67, 7 april 2009

137 Deze pro forma spoedbeschikking die tot 2006 door GS afgegeven mocht worden hield in dat indien duidelijk was dat de sanering op korte termijn (maximaal vier jaar) zou starten, er voorafgaand aan de afgifte van deze beschikking geen beoordeling van de risico's hoefde plaats te vinden.

‘tenzij principe’ genoemd.

In de eerste stap vindt een beoordeling plaats of sprake is van een ernstige bodemverontreiniging. Hiervoor gelden dezelfde criteria als in de urgentiesystematiek. Wel is aangegeven dat er uitzonderlijke gevallen zijn waarbij geen overschrijding van de interventiewaarden plaatsvindt, maar de bodemverontreiniging toch ernstig is. Voorbeelden hiervan zijn moes- en volkstuinen en gebouwen waaronder in het grondwater vluchtige verbindingen aanwezig zijn, waardoor uitdamping kan plaatsvinden. Als het geval geen onaanvaardbare risico's kent bij huidig gebruik, is kan een goed beheer volstaan en sanering plaatsvinden op een voor de eigenaar gunstig moment.

Stap 2 betreft een standaard risicobeoordeling. Dit is een technische, kwantitatieve vertaling van de uitgangspunten van het saneringscriterium. De beoordeling is generiek en aan de veilige kant (door het ‘tenzij principe’). Het uitgangspunt is dat in de meeste gevallen deze standaardbeoordeling voldoet. De humane risico's worden bepaald met het model CSOIL dat integraal opgenomen is in het model Sanscrit. In het model is een zevental blootstellingsscenario's onderscheiden die zijn afgestemd op het gebruik van een locatie. De modelmatig berekende blootstelling wordt getoetst aan het maximaal toelaatbare risiconiveau (MTR-waarde)) als het gaat om orale blootstelling. Als het inhalatoire blootstelling betreft, worden de berekende gehalten in de lucht getoetst aan de maximaal toelaatbare concentratie in lucht (TCL-waarde).

Figuur 4.2 Schema stappenplan beoordeling risico's en de hieraan verbonden vervolgacties¹³⁸.

De stappen 1 en 2 dienen altijd te worden uitgevoerd. Stap 3 is gebaseerd op locatiespecifieke omstandigheden. Als de initiatiefnemer of het bevoegd gezag het vermoeden heeft dat in werkelijkheid *geen* sprake is van een onaanvaardbaar risico dan kunnen deze modelmatige berekeningen vervangen worden door uitkomsten van metingen verricht op de verontreinigde locatie (locatiespecifieke risicobeoordeling). Dit kunnen metingen zijn in de binnenlucht van gebouwen, in gewassen van moestuinen, in drinkwater als er permeatie van kunststofwaterleidingen kan optreden of in huisstof. Voor stap 3 zijn nog geen gevalideerde meetmethoden beschikbaar. Het bevoegd gezag bepaalt zelf welke methoden voldoen. Ze kan methoden die door de initiatiefnemer zijn aangedragen gemotiveerd afwijzen. Als besloten is tot het uitvoeren van stap 3 dan dient het bevoegd gezag hierop de besluitvorming over de ernst en spoedeisendheid van het geval te baseren.

Als uit stap 2 of 3 blijkt dat er onaanvaardbare risico's zijn dan zijn er globaal 3 opties. In het eerste geval vindt tijdig een volledige sanering plaats van de aanwezige risico's, in het tweede geval wordt

¹³⁸ Circulaire bodemsanering 2009. Staatscourant 2009 nummer 67, 7 april 2009.

een deel van de risico's weggenomen en worden voor het resterende deel beveiligingsmaatregelen getroffen en in het derde geval worden alleen beveiligingsmaatregelen genomen tot het moment dat sanering kan plaatsvinden. In alle gevallen dient altijd te worden gegaan welke beheermaatregelen aanvullend nodig zijn.

Bijlage 5 Overzicht bodemsaneringsbeleid

5.1 Inleiding

Deze bijlage geeft een beschrijving van het landelijke bodemsaneringsbeleid met bijbehorende wet- en regelgeving, de verdeling van verantwoordelijkheden en bevoegdheden, het instrumentarium en beschikbare overheidsmiddelen. Het aanvullende provinciale beleid (medebewind) betreft vooral een nadere uitwerking van het rijksbeleid op een beperkt aantal punten. Vanaf het moment dat de Interimwet Bodemsanering in 1983 in werking is getreden zijn in de loop der tijd in het bodemsaneringsbeleid en de wet- en regelgeving op verschillende momenten belangrijke wijzigingen doorgevoerd. Bij het door de Rekenkamer uitgevoerde dossieronderzoek is gebleken dat bij een aantal gevallen het onderzoek reeds begin jaren tachtig is gestart, maar de sanering tot op heden niet is afgerond. Veel projecten kennen een lange doorlooptijd. Bij het beantwoorden van de onderzoeksvraag of de provincie erop toegezien heeft dat het onderzoeken, beheersen en saneren van ernstige bodemverontreinigingen met gezondheidsrisico's tijdig zijn gestart, uitgevoerd en afgerond, is het van belang dat de provinciale werkwijze en besluitvorming wordt getoetst aan het beleid en de wet- en regelgeving die op dat moment van toepassing waren.

Gelet op het bovenstaande is in deze bijlage eerst een overzicht gegeven van de belangrijkste wijzigingen die vanaf 1983 hebben plaatsgevonden. Hierbij heeft de Rekenkamer gekozen voor een onderverdeling in een drietal periodes, te weten 1983-1997, 1997-2004 en 2004-2011. Na een beschrijving van het rijksbeleid (§5.2), wordt ingegaan op de verantwoordelijkheden en bevoegdheden (§5.3). In de paragrafen daarna worden de instrumenten (§5.4) en de financiën (§5.5) besproken. Tenslotte wordt in paragraaf 5.6 ingegaan op het provinciale beleid.

5.2 Landelijk beleid en wetgeving

5.2.1 Periode 1983-1997

Eind jaren zeventig en begin jaren tachtig kwamen steeds meer gevallen van ernstige bodemverontreiniging aan het licht die voor maatschappelijke onrust zorgden. Hierdoor is rond 1980 de politieke aandacht voor verontreinigde bodems sterk toegenomen evenals de behoefte aan wet- en regelgeving om nieuwe bodemverontreiniging te voorkomen en bestaande gevallen te saneren. Hoewel er een eerste aanzet was gemaakt met het ontwikkelen van een wettelijke regeling, zou nog geruime tijd nodig zijn voor het opstellen van een volledig wetsontwerp. Gelet op de sterke maatschappelijke behoefte om op korte termijn te beschikken over wettelijke regels voor het saneren van verontreinigde bodems is in 1983 de Interim-wet Bodemsanering (IBS) in werking getreden. Deze wet is te beschouwen als noodwet met een aanvankelijke werkingsduur van vijf jaar, uitgaand van de verwachting dat in deze periode de overheid alle bekende gevallen van ernstige

bodemverontreiniging zou kunnen aanpakken¹³⁹.

Een belangrijke doelstelling van de IBS was om gevallen te saneren waarin de bodem zodanig is verontreinigd dat er sprake is van een ernstig gevaar voor de volksgezondheid en/of het milieu. Het uitgangspunt hierbij was dat de overheid deze gevallen in beeld zou brengen en primair zorg zou dragen voor de financiering en uitvoering van de saneringsmaatregelen. Pas achteraf zou de overheid, indien mogelijk, de kosten verhalen op de veroorzaker en/of de eigenaar¹⁴⁰. Bij de saneringskeuze had verwijdering van de verontreinigde grond de voorkeur boven het isoleren en was het streven zoveel mogelijk de vervuilde grond te reinigen. Het doel was een zodanig herstel van de bodem dat deze geschikt zou zijn voor alle functies (multifunctionele bodem). Naast de IBS was in deze periode de Leidraad Bodembescherming van kracht. In deze Leidraad (inclusief de aanvullende circulaires) waren nadere richtlijnen opgenomen voor de uitvoering van de IBS, waardoor de Leidraad een sterk normerende werking had.

In 1987 is de Wet bodembescherming (Wbb) in werking getreden. Bij de voorbereiding van de Wbb bleek het niet haalbaar om de paragraaf over bodemsaneringen tijdig gereed te hebben¹⁴¹. Met de intrede van de Wbb zijn wel voorschriften opgenomen om nieuwe bodemverontreiniging te voorkomen. Vanaf 1987 geldt de zorgplicht voor het in stand houden van een schone bodem. Bij nieuwe gevallen van bodemverontreiniging is de overheid bevoegd om de veroorzakers te verplichten maatregelen te nemen om de oude situatie te herstellen.

Op 10 mei 1994 en 1 januari 1995 zijn de bepalingen van de nieuwe saneringsregeling gefaseerd in de Wbb opgenomen en in werking getreden, waarna de IBS is komen te vervallen¹⁴². Ook hebben verschillende onderdelen van de Leidraad Bodemsanering een wettelijke basis gekregen in de saneringregeling Wbb. Daarna zijn nog verschillende amvb's en ministeriële regelingen van kracht geworden en zijn verschillende circulaires uitgebracht. Aangezien vanaf 1987 de zorgplicht geldt, betreft de saneringsparagraaf in de Wbb gevallen van bodemverontreiniging die ontstaan zijn vóór 1987. Vanaf 1 januari 1995 zijn de colleges van Gedeputeerde Staten bevoegd

139 De Interimwet Bodemsanering en de saneringregeling in de Wet Bodembescherming: Overzicht en Analyse. Evaluatie Saneringsregeling Wet Bodembescherming, fase 1. Evaluatiecommissie Wet Milieubeheer. Achtergrondstudie nr. 23, september 1995, paragraaf 2.1.

140 De Interimwet Bodemsanering en de saneringregeling in de Wet Bodembescherming: Overzicht en Analyse. Evaluatie Saneringsregeling Wet Bodembescherming, fase 1. Evaluatiecommissie Wet Milieubeheer. Achtergrondstudie nr. 23, september 1995, paragraaf 2.1.

141 De Interimwet Bodemsanering en de saneringregeling in de Wet Bodembescherming: Overzicht en Analyse. Evaluatie Saneringsregeling Wet Bodembescherming, fase 1. Evaluatiecommissie Wet Milieubeheer. Achtergrondstudie nr. 23, september 1995, paragraaf 2.1.

142 Circulaire inwerkingtreding saneringsregeling Wet bodembescherming, tweede fase', 22 december 1994.

gezag met betrekking tot de saneringsregeling zoals opgenomen in de Wbb. Een belangrijke wijziging is dat vanaf nu de ernst van de bodemverontreiniging (Wbb, artikel 29) en de urgentie tot saneren (Wbb, artikel 37) door Gedeputeerde Staten in een beschikking dienen te worden vastgesteld. Hiermee ontstaat een juridische basis voor het handhaven van de termijn waarop met saneren dient te worden gestart. De Wbb biedt het bevoegd gezag namelijk de mogelijkheid een saneringsbevel op te leggen aan degene aan wie de beschikking gericht is als deze termijn is verstreken (Wbb, artikel 43 lid 3).

5.2.2 Periode 1997-2004

In 1997 is de beleidsvernieuwing Bodemsanering (BEVER) tot stand gekomen¹⁴³. In dit kabinetsstandpunt is het functiegerichte en kosteneffectieve saneren geïntroduceerd. In 1999 is een kabinetsstandpunt met de technisch inhoudelijke en operationele doelstellingen aan de Tweede Kamer gezonden¹⁴⁴. Deze nieuwe invulling van de saneringsdoelstelling was het gevolg van deze koerswijziging in het bodemsaneringsbeleid. Deze koerswijziging werd noodzakelijk geacht om de stagnatie van maatschappelijke activiteiten op te heffen die het gevolg was van bodemverontreiniging, het rendement van de bodemsaneringsoperatie te vergroten en de bodemsaneringsoperatie te versnellen. Vergeleken met de IBS zijn er belangrijke verschuivingen opgetreden in de uitgangspunten van het bodemsaneringsbeleid. Het accent is komen te liggen bij privatisering, decentralisatie en uniformering. Privatisering houdt in dat de financiering en uitvoering van bodemsaneringen primair geschiedt door de veroorzaker van de verontreiniging of de eigenaar/gebruiker van de grond en niet meer door de overheid. De overheid treedt alleen in uitzonderlijke gevallen nog op als saneerder. Decentralisatie betreft het overhevelen van taken van het Rijk naar de provincies en de vier grote steden die daarmee een belangrijkere regierol krijgen toebedeeld in de uitvoering van het beleid¹⁴⁵. Bij uniformering gaat het onder andere over landelijke richtlijnen voor het doen van bodemonderzoek, het bepalen van de ernst van de bodemverontreiniging, de urgentie om snel maatregelen te nemen en het toepassen van bodemkwaliteitsnormen¹⁴⁶.

Tot 1999 was het uitgangspunt dat de vervuiling altijd volledig verwijderd werd om elke gebruiksfunctie van de grond mogelijk te maken (multifunctioneel saneren)¹⁴⁷. Met BEVER werd de

143 Brief van de Minister van VROM van 19 juni 1997 aan de Tweede Kamer, Kamerstukken II 1996/97, 25 411 nummer 1 inzake het kabinetsstandpunt over het interdepartementaal beleidsonderzoek bodemsanering.

144 Brief van de Minister van VROM van 3 december 1999 aan de Tweede Kamer, Kamerstukken II 1999/2000, 25 411 nummer 7 inzake het kabinetsstandpunt over de functiegerichte en kosteneffectieve aanpak van bodemverontreiniging.

145 Dit zijn Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht.

146 De Saneringsregeling in de plus. Advies over de Saneringsregeling in de Wet Bodembescherming. Evaluatiecommissie Wet Milieubeheer. Advies nr. 12, juli 1997, paragraaf 1.2.2.

147 Tenzij er sprake was van locatiespecifieke omstandigheden.

saneringsdoelstelling gekoppeld aan de gebruiksfunctie. Hiermee werd de mogelijkheid geboden tot een versnelde, kosteneffectieve en functiegerichte aanpak. Bij besluit van 2 april 2002¹⁴⁸ is de saneringsdoelstelling in de Wbb conform het bovenstaande aangepast. Het uitgangspunt om de verontreiniging volledig te verwijderen blijft weliswaar, maar op grond van dit besluit mag het bevoegd gezag op basis van locatiespecifieke omstandigheden van dit uitgangspunt afwijken. Als locatiespecifieke omstandigheid is de omstandigheid aangewezen dat de kosten van een multifunctionele sanering niet opwegen tegen de effecten ervan. Voor zover de verontreiniging niet volledig is verwijderd zullen andere maatregelen genomen moeten worden om te voorkomen dat de verontreiniging zich verder verspreidt. Doel hiervan is het bereiken van een stabiele eindsituatie (binnen 30 jaar).

In het Nationaal Milieubeleidsplan (NMP)¹⁴⁹, waar het bodemsaneringsbeleid onderdeel van is, zijn de doelstellingen van het milieubeleid vastgelegd. In het NMP3 van 1998 en het NMP4 van 2001 is als doelstelling opgenomen dat de kwaliteit van de bodem binnen één generatie (in 2023) dusdanig is verbeterd dat ernstig verontreinigde locaties zijn gesaneerd of dat de situatie aldaar tenminste wordt beheerst door middel van tijdelijke beveiligingsmaatregelen. Daarnaast dient er financiële zekerheid te bestaan voor de uitvoering van de sanering¹⁵⁰.

In het NMP3 is tevens als doelstelling opgenomen om met ingang van 2005 een landsdekkend beeld te hebben van de bodemkwaliteit. Dit is later ingevuld door Bever en het kabinetsstandpunt uit 2002 betreft de inventarisatie van alle (potentiële) gevallen van bodemverontreiniging). Het gaat daarbij om de locaties met (potentiële) ernstige bodemverontreiniging en een raming van de kosten voor verder onderzoek en/of sanering. In 2001 verstrekt het Rijk beleidsregels aan het bevoegde gezag voor de wijze waarop de nulmeting van de zogenaamde werkvoorraad dient te worden vastgesteld¹⁵¹. Dit landsdekkend beeld is in 2005 gereed gekomen¹⁵². Daarmee is

148 Besluit van 2 april 2002 tot bepaling van het tijdstip van inwerkingtreding van artikel 38, derde lid, van de Wet bodembescherming, alsmede tot aanwijzing van omstandigheden en maatregelen als bedoeld in dat artikellid (Besluit locatiespecifieke omstandigheden bodemsanering), Staatsblad 2002, nummer 192.

149 Dit betreft het derde en vierde nationaal Milieubeleidsplan (NMP 3 en NMP 4) die respectievelijk in 1998 en 2001 zijn vastgesteld door het Rijk.

150 In de periode 1997-2003 lag het tempo van de bodemsaneringsoperatie gemiddeld rond de 1.000 saneringen per jaar. Daarmee lag het tempo te laag om de doelstellingstermijn van 2023 te kunnen halen. Met dit tempo zou de bodemsaneringsoperatie op zijn vroegst pas in 2057 kunnen worden afgerond.

151 Deze beleidsregels zijn opgenomen in de Circulaire Landsdekkend Beeld van 20 november 2001, Staatscourant 2002, nummer 14, pagina 19.

152 De uitkomsten zijn neergelegd in het Eindrapport Nulmeting Werkvoorraad Bodemsanering van het Kernteam Landsdekkend beeld, d.d. 1 mei 2005.

er een overzicht verkregen van de locaties waar tot 2030¹⁵³ nog vervolgstappen zouden moeten worden uitgevoerd. De uitkomst is dat er in Nederland 761.269 *verdachte* locaties zijn waarvan er 425.011 tot de werkvoorraad¹⁵⁴ behoren.

5.2.3 Periode 2004-2011

In de volgende periode is het accent vooral komen te liggen bij het zo spoedig mogelijk aanpakken van de nog resterende gevallen van bodemverontreiniging waarbij sprake is van humane, ecologische of verspreidingsrisico's, de zogenaamde spoedlocaties. In de vorige perioden was het beleid om bij een geval van bodemverontreiniging het hele geval te saneren. Vanaf 2006 is het beleid om zo spoedig mogelijk dat deel van een ernstige bodemverontreiniging aan te pakken waaraan risico's zijn verbonden of het deel dat gewenste maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen in de weg staat, uiterlijk vóór 2030¹⁵⁵. Dit deel dient snel gesaneerd te worden en als dat niet mogelijk is, dienen beveiligingsmaatregelen te worden genomen. Voor de achtergebleven restverontreiniging is de insteek dat een goed beheer plaatsvindt en dat op een voor de eigenaar gunstig moment tot verdere sanering kan worden overgegaan. Daarbij is het uitgangspunt dat zoveel mogelijk gevallen vanuit de maatschappelijke/ruimtelijke dynamiek worden aangepakt¹⁵⁶. Dit houdt in dat saneren plaatsvindt op het moment dat er plannen zijn voor de verkoop van een terrein, verbouw of nieuwbouw, het herinrichten of het herbestemmen van terreinen. Voor de (ernstig) verontreinigde locaties zonder actuele risico's is het beleid dat sanering altijd plaatsvindt vanuit de marktdynamiek¹⁵⁷. Het gewijzigde beleid heeft in 2006 geleid tot aanpassingen van de Wbb. De herziene Wbb is per 1 januari 2006 in werking getreden. Naast de

153 In december 2003 heeft de staatssecretaris van VROM aangegeven dat de grenzen van het bodembeleid zoals dat vanaf 1997 werd gevoerd, waren bereikt. De ambities op het punt van bodemsanering moeten volgens hem in overeenstemming worden gebracht met de financiële mogelijkheden. Als gevolg van de bezuinigingen op het budget voor bodemsanering, is het oorspronkelijk streefjaar voor de afronding van de bodemsaneringsoperatie in Nederland van 2023 naar 2030 verschoven. Zie hiervoor de VROM begroting voor 2004.

154 In het Eindrapport Nulmeting Werkvoorraad Bodemsanering is het begrip 'werkvoorraad' als volgt gedefinieerd: de werkvoorraad bestaat uit locaties met (potentiële) ernstige bodemverontreiniging die nog één of meerdere vervolgstappen nodig hebben in het bodemsaneringstraject. Eindrapport Nulmeting Werkvoorraad Bodemsanering van het Kernteam Landsdekkend Beeld, d.d. 1 mei 2005, pagina 5.

155 De voornemens tot wijziging van het beleid was in 2002 al door het kabinet aangekondigd in het kabinetsstandpunt Beleidsvernieuwing Bodemsanering (Tweede Kamer 2001-2002, 28 199, nummer 1). Hierop volgend is eind 2003 een beleidsbrief over de volgende stap in de vernieuwing van het bodembeleid aan de Tweede Kamer gezonden (Tweede Kamer 2003-2004, 28 199, nummer 13) waarin de beleidsvoornemens zijn verwoord die uiteindelijk hebben geleid tot en wijziging van de Wbb in 2006.

156 Naast het principe 'de vervuiler betaalt' is de eigenaarverantwoordelijkheid en het eigenaarbelang steeds dominanter geworden. Maatschappelijke Kosten-Baten Analyse van de Nederlandse bodemsaneringsoperatie (inclusief plan van aanpak), Milieu en Natuur Planbureau, 2007, pagina 5.

157 Convenant 'Bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties', 10 juli 2009, gesloten tussen het Rijk, IPO, VNG en Unie van Waterschappen.

ernst en de risico's en het saneringsplan dient het bevoegd gezag vanaf 2006 ook een beschikking af te geven ten aanzien van het goedkeuren van het evaluatierapport (Artikel 39c Wbb) en het nazorgplan (Artikel 39d Wbb). Op deze wijze is ook voor derden inzichtelijk wat de omvang is van de achtergebleven restverontreiniging is en hoe deze beheerd dient te worden. Het bevoegd gezag dient hiervan melding te doen bij het Kadaster.

Hoewel het beleid steeds meer gericht is op het saneren vanuit de marktdynamiek zijn er wel grenzen gesteld aan het saneringstijdstip als het gaat om een ernstige verontreiniging bij gebruik van de bodem of de mogelijke verspreiding van de verontreiniging zodanige risico's oplevert voor mens, plant of dier dat spoedige sanering noodzakelijk is. In dat geval moet de overheid zichzelf of derden verplichten tot snelle maatregelen. Als richtlijn is opgenomen dat bij deze gevallen uiterlijk binnen 4 jaar gestart dient te worden met saneren na het afgeven van de beschikking 'ernst en spoed' en dat beveiligingsmaatregelen worden genomen om de risico's te minimaliseren als op korte termijn geen sanering gaat plaatsvinden¹⁵⁸.

Zoals aangegeven is het beleid in de vorige periode ten aanzien van het te behalen eindresultaat van een sanering verschoven van een multifunctionele bodem naar een bodem die geschikt is voor de betreffende functie. De eisen die aan de functie wonen zijn gesteld zijn bijvoorbeeld strenger dan die voor een bedrijventerrein. Op grond van het Besluit en de Regeling locatiespecifieke omstandigheden was het vanaf oktober 2002 al mogelijk om in afwijking van de wettelijke doelstelling te kiezen voor functiegerichte sanering van immobiele en kosteneffectieve sanering van mobiele verontreinigingsituaties in de boven- en ondergrond¹⁵⁹. Vanaf 1 januari 2006 is functiegericht en kosteneffectief saneren via het nieuwe artikel 38 Wbb ook wettelijk geregeld. De gewijzigde Wbb ondersteunt hiermee een meer flexibele aanpak van de aanwezige bodemverontreiniging. Het is nu mogelijk om de sanering gefaseerd uit te voeren via deelsaneringen in combinatie met eventuele tijdelijke beveiligingsmaatregelen. Dit biedt de eigenaar/gebruiker meer mogelijkheden om tot actie over te gaan op een voor hem gunstig moment. Gelet op de uitgebreide Wbb procedure is daarnaast in de gewijzigde Wbb de mogelijkheid geboden om voor relatief eenvoudige, routinematige saneringen een verkorte procedure te volgen. Bij artikel 39b Wbb kunnen regels gesteld worden met betrekking tot bij ministeriële regeling aan te wijzen categorieën van uniforme saneringen bestaande uit eenvoudige, gelijksoortige saneringen van korte duur. Een melding van de ernst en omvang van de verontreiniging en de wijze van saneren is bij deze gevallen voldoende. Het bevoegd gezag beschikt alleen over het evaluatieverslag van het behaalde eindresultaat¹⁶⁰.

158 Deze toelichting is afkomstig uit de Memorie van Toelichting bij de gewijzigde Wbb zoals deze in 2006, in werking is getreden.

159 Van mobiele verontreinigingsituaties is sprake wanneer de verontreiniging zich dermate met het grondwater kan verspreiden dat er sprake is van (mogelijke) risico's voor mens, plant of dier.

160 Besluit Uniforme Saneringen. Staatsblad 9 februari 2006, 54. Regeling Uniforme saneringen, Staatscourant 9 februari 2006, 29.

In de beleidsbrief 'Beleidsvernieuwing bodemsanering' die de minister van VROM begin 2005 heeft uitgebracht¹⁶¹, blijkt dat er in 2005 nog circa potentiële 14.000 locaties waren waar spoedeisende maatregelen genomen moesten worden op grond van onaanvaardbare risico's bij het huidige gebruik van de bodem. Daarnaast werd verwacht dat circa 45.000 locaties gesaneerd moeten worden bij wijzigingen in het gebruik. In de beleidsbrief benadrukt het Rijk dat eigenaren geen algemene onderzoeksplicht hebben voor de zogenaamde historische verontreinigingen. Zij kunnen echter wel door het bevoegd gezag worden verplicht tot een onderzoek als er sprake is van ernstige verontreiniging. In geval van een onaanvaardbaar risico bij het *aanwezige gebruik* kan het bevoegd gezag de eigenaar verplichten tot het nemen van maatregelen om dit risico weg te nemen. Het uitvoeren van onderzoek en het nemen van maatregelen in situaties waarin sprake zou kunnen zijn van onaanvaardbare risico's bij *gewenst gebruik* is primair de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer.

In 2009 is door het Rijk, gemeenten en provincies en waterschappen het 'Convenant bodemontwikkelingsbeleid en spoedlocaties'¹⁶² (het bodemconvenant) ondertekend. Over de aanpak van humane spoedlocaties is hierin vastgelegd dat deze locaties uiterlijk in 2015 moeten zijn aangepakt (gesaneerd dan wel de risico's weggenomen). Voor de overige spoedlocaties (verspreiding en ecologie) geldt dat er eind 2015 een overzicht moet zijn van deze locaties en dat er per locatie moet zijn vastgelegd welke maatregelen zijn genomen dan wel gepland. Ook komt medio 2009 het Versnellingsprotocol Identificatie Spoedlocaties beschikbaar. Deze alternatieve aanpak (in plaats van de klassieke aanpak op basis van de Wbb) stelt provincies en bevoegde gemeenten in staat de inventarisatie van de spoedlocaties *versneld* uit te voeren. Uiterlijk eind 2010 dienen de bevoegde gezagen een overzicht beschikbaar te hebben waarop de locaties zijn opgenomen waar op grond van bodemonderzoek met voldoende zekerheid is vastgesteld dat er sprake is van *humane* gezondheidsrisico's bij

161 Brief van de Minister van VROM van 7 april 2005 aan de Tweede Kamer, vergaderjaar 2004-2005, 28199 en 30015 nummer 11.

162 40 Deze afspraak is vastgelegd in het convenant 'Bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties', 10 juli 2009, gesloten tussen het Rijk, IPO, VNG en Unie van Waterschappen.

huidig gebruik¹⁶³. Daarnaast dient per locatie te worden aangegeven welke (tijdelijke) maatregelen zijn genomen of voorzien¹⁶⁴. Eind 2011 zal een *midterm review* verschijnen waarin het eerste jaar van het bodemconvenant zal worden geëvalueerd¹⁶⁵. Daarbij zal vooral de aanpak van de humane spoedlocaties centraal staan.

5.3 Verantwoordelijkheden en bevoegdheden

Deze paragraaf gaat in op de verdeling van verantwoordelijkheden en bevoegdheden tussen Rijk, provincies en gemeenten. Er wordt ingegaan op de verantwoordelijkheden zoals vastgelegd in de IBS (1983), de Wbb (1995) en de herziende Wbb uit 2006. De verantwoordelijkheden zijn niet alleen vastgelegd in deze drie voltijdige wetten, maar ook in overige regelgeving als circulaire, de leidraad Bodem, verschillende kabinetsstandpunten en beleidsbrieven. In onderstaande tekst worden deze meegenomen.

163 Voor de identificatie van deze spoedlocaties heeft het IPO in 2008 een interprovinciaal milieuproject (PRISMA-project) opgestart. Doel van dit project was de identificatie van de spoedlocaties vóór 2009. Prisma project dat eind 2007 eindigde, kreeg een vervolg met het Focus project. In de Prisma en Focus projecten is aan de hand van de activiteiten die op de locaties hebben plaatsgevonden (uitgedrukt in UBI codes en de mate van doorstroom) een selectie gemaakt van de spoedlocaties. 20.000 locaties werden in eerste instantie als spoedlocaties aangemerkt. Dit aantal is in 2008 door de betrokken overheden neerwaarts bijgesteld naar 15.000. Deze selectie van potentiële spoedlocaties is uitgevoerd op de Historische Bodembestanden van de provincies waarbij er een koppeling is gelegd met de informatie uit het bodeminformatiesysteem GLOBIS. De selectie van locaties heeft plaatsgevonden op basis van de 'SUBI+-analyse Selectiemethode spoedlocaties d.d. 18 april 2007'. De gemaakte selectie is aan provincies voorgelegd die hiermee op 24 mei 2007 hebben ingestemd. Vervolgens hebben de provincies (zoals Fryslân en Groningen) de gemaakte selectie laten beoordelen door betrokken gemeenten dan wel zelf beoordeeld (zoals in Drenthe). Naar aanleiding van de selectie is gebleken dat de provincies Fryslân en Groningen een belangrijk kleiner aandeel in de potentiële spoedlocaties hebben dan in de werkvoorraad 2004. Dit komt doordat in deze twee provincies veel meer sprake is van kleinschalige activiteiten waardoor bij de toepassing van de SUBI+-criteria relatief veel locaties buiten de selectie vallen. Ook valt op dat Groningen een relatief groot aandeel locaties heeft in de categorie aardoliewinning- en chemie omdat in deze groep de voormalige NAM locaties vallen. De provincie Fryslân heeft opvallend veel gasfabrieken waardoor zij een relatief hoog aandeel heeft in de categorie steenkoolwinning en carbochemie. Prisma deelproject 1: identificatie daadwerkelijke spoedlocaties, d.d. 12 december 2007, opgesteld door Arcadis en ReGister in opdracht van het IPO, pagina 's 9, 16 en 17.

164 Tijdelijke maatregelen zijn een alternatieve oplossing om de risico's te beheersen. Het verwijderen van de ernstige verontreiniging kan dan afhankelijk van de specifieke omstandigheden ook op een later moment plaatsvinden. De verwachting is dat voor het nemen van deze tijdelijke maatregelen ongeveer 30% van het bedrag van een volledige sanering nodig is. Beleidsbrief van de Minister van VROM uit 2007, kenmerk LMV 2007.123185, pagina 6.

165 Op 20 juli 2011 heeft de projectleider contact gehad met de projectsecretaris van de werkgroep die de MTR gaat opstellen. De verwachting is nog steeds dat de MTR in het najaar van 2011 beschikbaar komt. De MTR zal zich toespitsen op de aanpak van de humane spoedlocaties. De projectsecretaris heeft aangegeven dat in de maanden september en oktober het aangeleverde materiaal wordt geanalyseerd.

5.3.1 Interim-wet Bodemsanering (1983)

In 1983 is de Interim-wet Bodesanering (IBS) in werking getreden. Zowel het Rijk, de provincies als de gemeenten speelden een rol bij de uitvoering van de IBS. De provincies hadden een centrale rol bij de planning en uitvoering van de bodemsaneringsoperatie. Gedeputeerde Staten hadden als bevoegd gezag de volgende verantwoordelijkheden en bevoegdheden¹⁶⁶:

- overleg voeren met gemeenten en inspectie en overige betrokkenen over de voorbereiding en uitvoering van het saneringsprogramma;
- inventariseren van alle (vermoedelijke) gevallen van ernstige bodemverontreiniging;
- vaststellen of sprake was van een ernstige bodemverontreiniging en of er risico's bestonden voor de volksgezondheid of het milieu. In de IBS werd bij een ernstige bodemverontreiniging nog geen onderscheid gemaakt tussen urgente en niet-urgente gevallen¹⁶⁷;
- zorgen voor een sobere en doelmatige van bodemsanering met IBS gelden;
- de bevoegdheid tot het geven van bevelen voor het gedogen van onderzoek en sanering;
- zorgen voor een actieve voorlichting van betrokkenen bij de uitvoering van een bodemsaneringsproject.

De minister van VROM was verantwoordelijk voor het verlenen van een bijdrage voor het uitvoeren van het bodemsaneringsprogramma door Gedeputeerde Staten. Achteraf toetste de minister of de uitvoering van saneringsprojecten conform het Rijksbeleid was. De provincie prioriteerde zelf de te onderzoeken en de te saneren gevallen. De minister had daarnaast nog enkele bevoegdheden zoals het geven van een saneringsbevel, het vorderen van onroerend goed en het verhalen van bodemsaneringskosten op de veroorzaker van de verontreiniging. In de evaluatie van de IBS is aangegeven dat nooit een saneringsbevel is opgelegd. In de Wbb is het saneringsbevel wel opgenomen als belangrijk instrument dat vooral dient als stok achter de deur en daarom nuttig is¹⁶⁸. De Inspectie Milieuhygiëne diende toezicht te houden bij het uitvoeren van saneringen. De rol van gemeenten was beperkt. Ze konden op vrijwillige basis melding doen bij Gedeputeerde Staten van vermoedelijke gevallen van ernstige bodemverontreiniging en konden Gedeputeerde Staten verzoeken om de sanering zelf te verrichten.

¹⁶⁶ De Interimwet Bodemsanering en de saneringregeling in de Wet Bodembescherming: Overzicht en Analyse. Evaluatie Saneringsregeling Wet Bodembescherming, fase 1. Evaluatiecommissie Wet Milieubeheer. Achtergrondstudie nr. 23, september 1995, paragraaf 2.2.

¹⁶⁷ Circulaire Saneringsregeling Wet Bodembescherming: Beoordeling en Afstemming. Ministerie VROM, januari 1998, bijlage 7.

¹⁶⁸ De Interimwet Bodemsanering en de saneringregeling in de Wet Bodembescherming: Overzicht en Analyse. Evaluatie Saneringsregeling Wet Bodembescherming, fase 1. Evaluatiecommissie Wet Milieubeheer. Achtergrondstudie nr. 23, september 1995, paragraaf 2.5.2.

5.3.2 Wet bodembescherming (1995)

Met de opname van de saneringsregeling in de Wet bodembescherming (Wbb) in 1995 zijn de colleges van Gedeputeerde Staten en de colleges van B&W van de vier grote gemeenten als bevoegd gezag verantwoordelijk gesteld voor de uitvoering van de saneringsregeling. Tevens zijn zij verantwoordelijk voor het management van de bodemsaneringsoperatie. Gedeputeerde Staten dienen op grond van de Wet Milieubeheer een milieuprogramma vast te stellen, waarin alle door derden dan wel door de overheid te onderzoeken en te saneren gevallen van bodemverontreiniging voor de komende vier jaar worden opgenomen.

Ten aanzien van saneringen in eigen beheer (SEB) moeten Gedeputeerde Staten naar aanleiding van een melding niet alleen beoordelen of er sprake is van een geval van ernstige bodemverontreiniging, maar dienen zij tevens de urgentie vast te stellen, het tijdstip van saneren en goedkeuring te geven aan het ingediende saneringsplan. De besluiten hierover dienen vervolgens te worden vastgelegd in een Wbb beschikking die voor bezwaar open staat. De Wbb biedt het bevoegd gezag tevens de mogelijkheid een aantal bevelen op te leggen, waaronder een bevel tot het uitvoeren van bodemonderzoek, een bevel tot het nemen van beveiligingsmaatregelen en een bevel tot saneren (zie ook paragraaf 5.4.1). Daarnaast zijn Gedeputeerde Staten verantwoordelijk voor het handhaven van de bepalingen zoals opgenomen in de beschikking en het toezicht op in uitvoering zijnde saneringen.

Naast de SEB saneringen zijn Gedeputeerde Staten verantwoordelijk voor het onderzoeken en het saneren van alle locaties die voor 1987 zijn verontreinigd en waarbij derden om wat voor reden dan ook niet kunnen worden belast met het uitvoeren van onderzoek en het saneren van de bodem. Het gaat daarbij enerzijds om terreinen die in eigendom zijn van de overheid en anderzijds om de zogenaamde vangnetgevallen. Dat zijn bijvoorbeeld gevallen waarbij het onschuldige eigenaren betreft of eigenaren die onvoldoende draagkrachtig zijn om zelf het onderzoek en/of de sanering te financieren.

Het bevoegd gezag dient in de afgegeven Wbb beschikkingen aan te geven voor welke kadastrale percelen een publiekrechtelijke beperking geldt als bedoeld in artikel 1 van de Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen (Wkpb)¹⁶⁹. Dit dienen zij te melden bij het Kadaster. Op deze wijze kunnen overheden en derden inzage krijgen in de verontreinigings situatie van een terrein en de gebruiksbeperkingen die hiermee samenhangen. Dit speelt met name bij transacties en het afgeven van bouwvergunningen. Gedeputeerde Staten dienen tevens bij het Kadaster te melden als deze beperking, na het uitvoeren van de saneringsmaatregelen, weer kan komen te vervallen (Wbb, artikel 55).

5.3.3 Herziende Wet bodembescherming (2006)

Na de wijzigingen in de Wbb die per 1 januari 2006 in werking zijn

¹⁶⁹ Deze wet is de opvolger van de Wet Puber.

getreden dient het bevoegd gezag naast de ernst en de risico's en het saneringsplan ook een beschikking af te geven ten aanzien van het goedkeuren van het evaluatierapport en het nazorgplan. Op deze wijze is ook voor derden inzichtelijk wat de omvang van de restverontreiniging is en hoe deze beheerd dient te worden. Het bevoegd gezag (de provincie) dient dit sinds 1 juli 2007 te melden bij het Kadaster.

In het kader van het met spoed beheersen en/of saneren van de resterende spoedlocaties is het bevoegd gezag Wbb verantwoordelijk voor het (doen) uitvoeren van het noodzakelijke onderzoek teneinde vast te stellen of op verdachte locaties daadwerkelijk sprake is van risico's en/of op basis van het huidige dan wel gewenste gebruik van de locatie kwaliteitsverbeterende maatregelen nodig zijn. Het bevoegd gezag is ook verantwoordelijk voor het (doen) uitvoeren van de noodzakelijke maatregelen om deze risico's weg te nemen, voor het nemen van de noodzakelijke beschikkingen, het toezicht op de kwaliteit van de uitvoering en het handhaven van termijnen¹⁷⁰.

Bij het doen uitvoeren van noodzakelijk onderzoek en het doen nemen maatregelen zal het bevoegde gezag voorrang moeten geven aan de humane spoedlocaties. Voor deze locaties zal uiterlijk in 2015 de noodzakelijke sanering moeten hebben plaatsgevonden dan wel tijdelijke beveiligingsmaatregelen zijn genomen waarmee de risico's afdoende zijn beheerst. Het bevoegd gezag heeft een inspanningsverplichting om overheidssaneringen zo te programmeren dat er voldoende middelen beschikbaar zijn¹⁷¹. Bij saneringen door derden dient zij handhavend op te treden wanneer men zich niet houdt aan gestelde termijnen.

5.4 Instrumenten

Hieronder is een beschrijving gegeven van de instrumenten die van rijkswege ter beschikking zijn gesteld aan decentrale overheden om te zorgen voor een uniforme en doelmatige uitvoering van het bodemsaneringsbeleid. Hierbij is een onderverdeling gemaakt tussen handleidingen/protocollen, bevelsinstrumenten en overige regelingen, waarbij voor de drie onderscheiden perioden is aangegeven welke wijzigingen hebben plaatsgevonden.

5.4.1 Bevelsinstrumenten

In de periode tot 1995 had de minister de bevoegdheid om een saneringsbevel op te leggen, onroerend goed te vorderen en de bodemsaneringskosten te verhalen op de veroorzaker van de

¹⁷⁰ Het bevoegd gezag heeft van het Rijk een apparaatskostenvergoeding voor niet aan projecten toe te rekenen werkzaamheden en voor toezicht en handhaving ontvangen. Tevens heeft ieder bevoegd gezag een budget voor een periode van 5 jaar voor de uitvoering van noodzakelijke maatregelen ontvangen in geval de kosten niet gedragen (kunnen) worden door een eigenaar, initiatiefnemer of een veroorzaker.

¹⁷¹ Convenant bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties gesloten tussen Rijk, IPO, VNG en Unie van Waterschappen, 10 juli 2009. Artikel 9.3.

verontreiniging. In de evaluatie van de saneringsregeling Wbb is aangegeven dat nooit een saneringsbevel is opgelegd, maar dat het wel als belangrijk instrument is opgenomen in de Wbb. Aangegeven is dat het instrument vooral dient als stok achter de deur en daarom nuttig is. Ook het kostenverhaal blijkt niet erg succesvol te zijn, doordat de rechter de overheid een aantal keren in het ongelijk heeft gesteld¹⁷².

Tot mei 1994 was het kostenverhaal geregeld in artikel 21 IBS. In een aantal door de Hoge Raad gewezen arresten van 30 september 1994 werd de aansprakelijkheid van de veroorzaker ingeperkt en bepaalde de Hoge Raad dat er in beginsel vóór 1 januari 1975 geen aansprakelijkheid voor de saneringskosten van de vervuiler jegens de overheid kon zijn, omdat de vervuiler voor die datum nog niet kon weten dat het vervuilen van de bodem tot vermogensnadeel in de zin van saneringskosten bij de overheid zou gaan leiden. Bij de evaluatie van de IBS is naar voren gebracht dat het kostenverhaal geen overweldigend succes was. Op enkele succesvolle acties na heeft de rechter de overheid een aantal keren in het ongelijk gesteld, waardoor het steeds lastiger werd om tot een sluitende bewijsvoering te komen¹⁷³.

Met ingang van 1 januari 1995 heeft het bevoegd gezag via de Wbb de mogelijkheid om verantwoordelijke (rechts) personen van een verontreiniging de volgende bevelen op te leggen:

1. een bevel tot het uitvoeren van een nader onderzoek bij een onderzoeksgeval (Wbb, artikel 43 lid 1a¹⁷⁴);
2. een bevel tot saneringsonderzoek bij een ernstige bodemverontreiniging (Wbb, artikel 43 lid 3a);
3. een bevel tot saneren bij een ernstige bodemverontreiniging die urgent of na 2006 spoedeisend is (Wbb, artikel 43 lid 3 en 4);
4. een bevel tot het treffen van tijdelijke beveiligingsmaatregelen bij een geval van ernstige verontreiniging (Wbb, artikel 43 lid b);
5. een gedoogbevel om onderzoek te kunnen uit te voeren (Wbb, artikel 49 juncto artikel 30 lid 3 en 4);
6. een stakingsbevel als een sanering is gestart zonder toestemming van het bevoegd gezag (Wbb, artikel 49 juncto artikel 30 lid 2).

Het bevelsinstrumentarium van de Wbb is vooral bedoeld om bij derden die verantwoordelijk zijn voor de bodemverontreiniging en daarmee aansprakelijk zijn voor het onderzoek en het saneren sturend en dwingend te kunnen optreden. Het kostenverhaal en het bevelsinstrumentarium zijn in principe los van elkaar staande

172 De Interimwet Bodemsanering en de saneringregeling in de Wet Bodembescherming: Overzicht en Analyse. Evaluatie Saneringsregeling Wet Bodembescherming, fase 1. Evaluatiecommissie Wet Milieubeheer. Achtergrondstudie nr. 23, september 1995, paragraaf 2.5.2.

173 De Interimwet Bodemsanering en de saneringregeling in de Wet Bodembescherming: Overzicht en Analyse. Evaluatie Saneringsregeling Wet Bodembescherming, fase 1. Evaluatiecommissie Wet Milieubeheer. Achtergrondstudie nr. 23, september 1995, paragraaf 2.6.

174 Dit geldt alleen voor bedrijventerreinen

juridische instrumenten die de overheid heeft om ervoor te zorgen dat de kosten van bodemonderzoek en sanering zoveel mogelijk worden gedragen door de veroorzaker en/of schuldige eigenaar/gebruiker. Het kostenverhaal vindt zijn grondslag in het civiele recht: bevoegd gezag is de Staat. Het bevelsinstrumentarium vindt zijn grondslag in het bestuursrecht: bevoegd gezag zijn de provincies en de aangewezen gemeenten.

In 2006 is in de Wbb tevens een saneringsverplichting vastgelegd. Een eigenaar of erfpachter van een bedrijventerrein kan verplicht worden gesteld te saneren als in een beschikking is vastgesteld dat spoedige sanering noodzakelijk is¹⁷⁵. In 2012 wordt waarschijnlijk in de wet tevens een onderzoeksverplichting voor bedrijventerreinen vastgelegd¹⁷⁶.

5.4.2 Overige regelingen

Voor diverse specifieke groepen bedrijven of verontreinigingssituaties zijn landelijk speciale regelingen in het leven geroepen. Hieronder wordt ingegaan op de oprichting van een stichting specifiek voor het bedrijfsleven, een stichting voor kleine tankstations, voor verontreiniging ter plaatste van voormalige stortplaatsen, gasfabrieksterreinen en chemische wasserijen. Tevens wordt de provinciale invulling van de landelijke regels weergegeven¹⁷⁷.

Stichting BSB en Bodemcentrum

In 1993 zijn landelijk de stichtingen Bodemsanering Bedrijventerreinen (BSB) opgericht¹⁷⁸. De stichtingen zijn opgericht door de KvK, MKB Nederland en de VNO-NCW. In de Wbb is aangegeven dat bedrijven verplicht zijn inzicht te geven in de bodemkwaliteit van hun bedrijfsterrein. Het doel van de stichting BSB is om bedrijven te informeren over hun rechten en plichten. Het idee is dat bedrijven zelf het onderzoekstraject kunnen bepalen en dat deze daardoor beter kan aansluiten op de bedrijfsvoering. De bedrijven doen vrijwillig mee aan de BSB operatie.

Het gehele BSB traject bestaat uit een aantal fasen.

- PR 1: Prioriteiten rangschikking op basis van inschrijving zoals bedrijven zich bij de Kamer van Koophandel hebben ingeschreven;
- PR 2: Prioriteitenrangschikking na verificatie van de gegevens door de stichting BSB;
- PR 3: Prioriteitenrangschikking waarbij op basis van de resultaten uit het verkennend bodemonderzoek een voorlopige urgentieklasse wordt aangegeven waarvoor een nader bodemonderzoek moet zijn uitgevoerd;
- PR 4: Op basis van de resultaten uit het nader bodemonderzoek wordt de definitieve urgentieklasse aangegeven. Deze klasse zegt iets over de ernst en urgentie van de aangetroffen

¹⁷⁵ WBB artikel 55b.

¹⁷⁶ Schriftelijke reactie van de provincie Groningen, Ambtelijk Hoor & Wederhoor, 4 november 2011.

¹⁷⁷ De stichting SBNS laat bodemonderzoeken en saneringen uitvoeren op NS terreinen. Deze locaties zijn in dit onderzoek niet meegenomen.

¹⁷⁸ www.stichtingbsb.nl

bodemverontreiniging en het tijdstip waarvoor een eventuele sanering moet zijn aangevangen¹⁷⁹.

In 2002 brengt de stichting BSB een evaluatierapport uit¹⁸⁰. Hieruit blijkt dat er door de stichting in 2002 landelijk al meer dan 120.000 bedrijven zijn aangeschreven. Het aantal bedrijven dat meedoet met de stichting stijgt door de jaren heen langzaam naar ongeveer 34.000. Bij bijna al deze bedrijven is een inventariserend onderzoek uitgevoerd en is de urgentiecode bepaald. De urgentiecode geeft aan of er een nader onderzoek uitgevoerd moet worden en binnen welke periode dit moet gebeuren. Bij circa 3.300 bedrijven is een nader onderzoek uitgevoerd en daarvan is bij 22% van de gevallen aangegeven dat er direct gesaneerd dient te worden¹⁸¹. Of dit ook is gebeurd, wordt in het rapport niet weergegeven.

In de provincie Groningen is in 1993 ook een stichting BSB opgericht. De provincie Groningen is als toevoerder vertegenwoordigd in het bestuur van deze stichting¹⁸². De stichting BSB beheert de onderzoeksdata en onderhoudt de contacten met het bedrijfsleven. Deze locaties zijn niet meer in beeld bij de afdeling Milieubeleid en Bodemsanering van de provincie Groningen.

De Stichtingen BSB van de provincies Groningen en Drenthe zijn in 2002 samengevoegd. In totaal zijn in beide provincies bijna 4.000 bedrijven aangeschreven. Bij 526 bedrijven is een nader onderzoek uitgevoerd, waarbij in 22 gevallen bleek dat er direct gestart diende te worden met de sanering. Het evaluatierapport geeft niet aan of dit ook is gebeurd. In het evaluatierapport is verder aangegeven dat de stichting BSB Drenthe/ Groningen verwacht in 2004 de PR3 fase volledig af te ronden en de PR4 fase in 2007.

In 2007 hebben de BSB stichtingen, uitgezonderd BSB Zuid, de werkzaamheden beëindigd en hebben de provincies de resterende werkzaamheden overgenomen¹⁸³. Voor alle huidige bedrijfsterreinen is dan bekend of er sprake is van een saneringsnoodzaak. De provincie ziet voor zichzelf een regierol weggelegd en in dat kader bedrijven te stimuleren om te gaan saneren¹⁸⁴.

Bij het opheffen van de stichting BSB Groningen/Drenthe in 2007 zijn de dossiers niet overgedragen aan de provincie De provincie Groningen

¹⁷⁹ www.stichtingbsb.nl

¹⁸⁰ Jaarrapport BSB operatie 2002. De resultaten van de BSB stichtingen in en tot en met 2002. Den Haag, 4 april 2003.

¹⁸¹ Er zijn diverse PR4 scores mogelijk. De cijfers tot en met 2002 zijn als volgt: geen uitstel tot saneren: 22%, saneren binnen 5 jaar: 8%, saneren binnen 10 jaar: 11%, niet urgent: 27%, geen saneringsnoodzaak: 32%. Jaarrapport BSB operatie 2002. De resultaten van de BSB stichtingen in en tot en met 2002. Den Haag, 4 april 2003, pagina 7.

¹⁸² Visie op de aanpak van bodemverontreiniging in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 29 januari 2002, bijlage 7.

¹⁸³ Jaarverslag bodemsanering over 2007, een rapportage van de bevoegde overheden bodemsanering, Ministerie van VROM, mei 2008, pagina 13.

¹⁸⁴ Meerjarenprogramma Wet bodembescherming 2005-2009, 27 september 2004, pagina 28

mist daardoor een deel van de onderzoeksrapporten. In november 2011 geeft de provincie aan dat de dossiers ondertussen wel richting de provincie komen¹⁸⁵.

In 2006 is door MKB Nederland, VNO-NCW, Bovag, Koninklijke Metaalunie, Netex en FME-CWM, het BodemCentrum opgericht. Het BodemCentrum biedt bedrijven een totaaloplossing via één loket voor het uitvoeren van bodemsanering. Het BodemCentrum kan gezien worden als een logisch vervolg op de BSB stichting. Het BodemCentrum bekijkt namens het bedrijf de subsidiemogelijkheden en verzorgt de contacten met de overheden¹⁸⁶.

Stichting Uitvoering Bodemsanering Amovering Tankstations (SUBAT)

Op 1 september 1993 is de stichting uitvoering bodemsanering amovering tankstations (SUBAT) opgericht. De stichting heeft als doel om niet-levensvatbare tankstations te saneren. De stichting betaalt de sanering en na afloop dient het tankstation te zijn opgeheven. De stichting is opgericht door een aantal benzinemaatschappijen welke tevens het fonds hebben opgericht dat gebruikt wordt voor de financiering van de saneringen. Het fonds wordt mede gefinancierd uit de accijnsafdrachten. In de stichting zijn vertegenwoordigers opgenomen van het ministerie van VROM en economische zaken, de Olie Contact Commissie (inmiddels Vereniging Nederlandse Petroleum Industrie), NOVOK (brancheorganisatie van zelfstandige pophouders), NVE (inmiddels NOVE, Nederlandse organisatie voor de energiebranche) en Bovag.

Nazorg Voormalige Stortplaatsen (NAVOS)

Op 25 september 1995 is door het Rijk, de Unie van Waterschappen, de IPO en de VNG besloten het project NAVOS (Nazorg Voormalige Stortplaatsen) te starten met als doel het formuleren van haalbare voorstellen met betrekking tot inhoud, organisatie en financiering van de nazorg ten aanzien van voormalige stortplaatsen¹⁸⁷. Na de uitwerking van een plan van aanpak hebben de provincies in de periode 1999-2003 op de meeste bekende voormalige stortplaatsen verkennende onderzoeken uitgevoerd, waarbij de kwaliteit van de deklaag eenmalig en de (grond)waterkwaliteit meerdere jaren achtereen werd gemeten. De uit de provinciale onderzoeken afkomstige gegevens, zijn voor het hele land verzameld en geïnterpreteerd. Parallel hieraan heeft men in de jaren 1999 en 2000 bij een aantal voormalige stortplaatsen onderzoek gedaan naar rol van processen van natuurlijke afbraak. Op basis van de resultaten van deze onderzoeken zijn de gewenste nazorgmaatregelen en de financiële omvang ervan geïnventariseerd. Het resultaat daarvan was een strategisch eindadvies met betrekking tot financieringsinstrumenten en organisatiestructuur.

¹⁸⁵ Schriftelijke reactie provincie Groningen Ambtelijk hoor en wederhoor, 4 november 2011

¹⁸⁶ Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS op 1 juni 2010 en PS op 15 september 2010, pagina 35 en www.bodemcentrum.nl.

¹⁸⁷ Ontleend aan Advies Nazorg Voormalige Stortplaatsen (NAVOS), april 2005.

Het NAVOS project heeft zich uitsluitend gericht op die voormalige stortplaatsen waar men vóór 1 september 1996 met storten is opgehouden, aangezien stortplaatsen waar na deze datum nog is gestort onder de “wettelijke regeling voor de nazorg bij operationele stortplaatsen” (nazorgregeling Wet milieubeheer, voorheen Leemtewet) vallen. Van deze voormalige stortplaatsen, waar dus het storten vóór 1 september 1996 is gestopt, zijn er in geheel Nederland ongeveer 4.000 bekend. Verreweg de meeste voormalige stortplaatsen zijn gelegen in landelijk gebied.

Uit de NAVOS onderzoeken is gebleken dat bij ongeveer 90% van de voormalige stortplaatsen de huidige deklaag niet voldoet aan de eisen wat betreft dikte en kwaliteit die vanuit de bodemsanering zouden worden gesteld aan een leeflaag voor een dergelijk gebruik. Dit leidt echter bij het huidige gebruik in de praktijk zelden tot acute problemen. Wel kan bij herinrichting van voormalige stortplaatsen, door verstoring van het chemisch evenwicht in het stortlichaam, de milieubelasting toenemen. Ook kunnen door de toegenomen kans op verspreiding van stoffen en contact met stortmateriaal, de risico's voor werknemers en omwonenden onbedoeld toenemen.

Uit het NAVOS project zijn enkele adviezen voortgekomen. Slechts indien naar de geest van de saneringsparagraaf Wbb sprake is van ernstige en urgente problemen met (grond)waterverontreinigingen volgt een actieve aanpak van de problemen door middel van sanering en/of beheersing. Dit heeft tot gevolg dat in veel gevallen waarin de problemen weliswaar ernstig maar niet urgent zijn, geen actieve aanpak volgt. Indien in de directe omgeving van de stort sprake is van een duidelijke beïnvloeding van de (grond)waterkwaliteit, maar niet zodanig dat een actieve aanpak door middel van sanering en/of beheersing vereist is, wordt de voorkeur gegeven aan monitoring. Bij oudere stortplaatsen met een relatief onschuldige inhoud en een geringe invloed op de (grond)waterkwaliteit worden geen maatregelen genomen. Registratie van de aanwezigheid van de voormalige stort is wel gewenst. Directe maatregelen (eventueel van tijdelijke aard) worden getroffen indien sprake is van ontoelaatbare risico's door direct contact met het stortmateriaal. Elke stortplaats waar geen of bijna geen afdeklaag aanwezig is zal op termijn voorzien moeten zijn van een op het gebruik afgestemde afdeklaag of eventueel een verharding.

De provincie Groningen heeft in haar MJP 2002-2004¹⁸⁸ het programma voormalige stortplaatsen besproken. In de provincie Groningen liggen 799 stortlocaties¹⁸⁹ voornamelijk in het landelijk gebied. Het gaat daarbij meestal om gedempte sloten, dobben en petgaten die op dit moment een agrarische functie hebben. In het verleden is op deze locaties afval gestort, zonder dat bodembeschermende voorzieningen

¹⁸⁸ Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming provincie Groningen 2002-2004, vastgesteld door GS op 29 januari 2002 en PS op 20 maart 2002, pagina 35.

¹⁸⁹ Deze 799 zijn exclusief mogelijk enkele honderden kleinere stortplaatsen/dempingen. Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming provincie Groningen 2002-2004, vastgesteld door GS op 29 januari 2002 en PS op 20 maart 2002, pagina 35.

zijn getroffen. Met het Verkennende Onderzoek Stortplaatsen (VOS) en het project Nazorg Voormalige Stortplaatsen (NAVOS) worden de (milieu)risico's verkend. Het uiteindelijke doel is het beheersen en zo nodig wegnemen van de risico's.

De 799 locaties zijn ondergebracht in twee groepen, de preventieve en de curatieve gevallen¹⁹⁰. Bij preventieve gevallen is de afdeklaag onvoldoende en bij curatieve gevallen zijn saneringsmaatregelen noodzakelijk. In het NAVOS project worden bij de curatieve gevallen de grondwaterkwaliteit periodiek gecontroleerd en de deklaag geïnspecteerd. Bij circa 10% van de gevallen dient een nader onderzoek plaats te vinden.

De provincie Groningen heeft als vervolg op het NAVOS het NASTORT traject opgestart¹⁹¹. In 2009 zijn in dat kader 54 stortplaatsen nader onderzocht. De onderzoeken dienden om de ernst en urgentie vast te stellen, en om te bepalen of er nazorg, monitoring, of beheersmaatregelen op de locatie nodig zijn. De provincie geeft aan dat zij op basis van de onderzoeken een beschikking zal nemen op aanvraag. Hierbij wordt de prioritering uit het Bodemconvenant aangehouden. Dit betekent dat locaties met ecologische risico's tegen het eind van de programmaperiode en afhankelijk van het dan beschikbare budget, door de provincie zullen worden opgepakt.

Een aantal voormalige stortlocaties bevinden zich op landbouwgronden die onderdeel uitmaken van herinrichtingsprojecten. De overdracht van deze gronden brengt echter beperkingen met zich mee doordat er onbekendheid en onzekerheid is over de verontreiniging en de gevolgen hiervan. Het landinrichtingsproces stagneert hierdoor. In 1998 wordt een convenant gesloten tussen Rijk, provincies, gemeenten, waterschappen en landeigenaren¹⁹². Gezamenlijk leggen ze geld op tafel om te komen tot een verantwoorde sanering van de verontreinigde gebieden. Het fonds wordt beheerd door de in 2000 opgerichte Stichting Landinrichting en Bodemverontreiniging (SLB). De stichting beheert de dempingen en coördineert en begeleidt saneringswerkzaamheden. Tevens neemt de stichting de toekomstige risico's van de grondeigenaren over. Mocht later blijken dat er meer geld nodig is voor de sanering, dan zijn de eigenaren van de kosten hiervan gevrijwaard¹⁹³.

In 2011 gaat de stichting SLB over van actief naar passief beheer¹⁹⁴. De stichting concludeert dat haar primaire doelen zijn gerealiseerd en er zich in de toekomst mogelijk geen of in elk geval aanzienlijk minder uitvoerende werkzaamheden zullen voordoen. De grondeigenaren

190 Er zijn 364 preventieve locaties en 435 curatieve locaties. Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming provincie Groningen 2002-2004, vastgesteld door GS op 29 januari 2002 en PS op 20 maart 2002, pagina 35.

191 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS op 1 juni 2010 en PS op 15 september 2010, pagina 37.

192 www.slbnoord.nl, geciteerd in augustus 2011.

193 www.slbnoord.nl, geciteerd in augustus 2011.

194 Herstructurering SLB, Eindrapport, 17 februari 2011.

hebben eeuwigdurende vrijwaring gekregen. Dit leidt ertoe dat ook in de toekomst middelen beschikbaar moeten zijn voor eventuele saneringen. De stichting en het fonds blijven daarom wel bestaan.

Gasfabrieksterreinen

In 1999 hebben de ministeries van VROM en Economische Zaken, de provincies en de gemeente Amsterdam een intentieverklaring ondertekend voor de aanpak van de gasfabrieksterreinen. Afgesproken is om de herontwikkeling van de terreinen in een programma vast te leggen en voor 2015 grotendeels te saneren. Het Rijk heeft hiervoor financiële middelen beschikbaar gesteld, maar verwacht ook een bijdrage van belanghebbende partijen¹⁹⁵.

In 1998 spreken de vier noordelijke provincies¹⁹⁶ af om gezamenlijk de locaties aan te pakken. Dit leidt in 2001 tot het programma herontwikkeling gasfabrieksterreinen Noord Nederland.¹⁹⁷ De aanleiding voor een programmatische aanpak is de stagnatie in het verloop van de bodemsaneringsoperatie in Nederland. Deze wordt onder andere veroorzaakt door de enorme (financiële) omvang en het tot op heden gevoerde beleid. Het programma gasfabrieksterreinen richt zich op de mogelijkheid om bodemsanering af te stemmen op de gewenste (toekomstige) functie en het bevorderen van de marktdynamiek.

In de vier noordelijke provincies zijn er in totaal 52 voormalige gasfabrieksterreinen, waarvan een aantal in het verleden al is gesaneerd. Het programma van 2001 bevat nog 35 locaties verspreid over de vier provincies¹⁹⁸. Het uitgangspunt is een functiegericht en kosteneffectieve benadering. De aanpak van de bodemverontreiniging wordt afgestemd op de gewenste toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen van de locaties en hun omgeving. De afspraak is dat het Rijk 1/3 van de saneringskosten voor zijn rekening neemt.

Binnen het programma zijn drie categorieën locaties onderscheiden:

- Dynamische locaties met mogelijkheid voor geïntegreerd ontwikkelen en saneren;
- Potentieel dynamische locaties met ontwikkelingsperspectief als gevolg van saneren;
- Potentieel niet dynamische locaties met vooralsnog uitsluitend saneren¹⁹⁹.

195 Memo Voortgangsrapportage en evaluatie gasfabrieken 2009 van het Ministerie van VROM, 23 juni 2010.

196 Het betreft Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel.

197 Programma herontwikkeling gasfabrieksterreinen Noord Nederland, ambtelijke werkgroep Gasfabrieksterreinen Noord Nederland, versie juli 2001.

198 Groningen: 5 stuks, Friesland: 14 stuks, Drenthe: 3 stuks, Overijssel: 13 stuks. Programma herontwikkeling gasfabrieksterreinen Noord Nederland, ambtelijke werkgroep Gasfabrieksterreinen Noord Nederland, versie juli 2001, pagina 10.

199 Van de locaties zijn 13 dynamisch, 18 potentieel dynamisch en 4 statisch. Programma herontwikkeling gasfabrieksterreinen Noord Nederland, ambtelijke werkgroep Gasfabrieksterreinen Noord Nederland, versie juli 2001, pagina 16.

Door de provincie Groningen wordt aangegeven dat de locaties in Appingedam en Bedum ontwikkeld kunnen worden tot woningbouwlocaties en in Pekela gaat het om wonen en werken. De terreinen in Stadskanaal en Winschoten kunnen geen bestemmingsverandering ondergaan²⁰⁰.

In het programma is per locatie aangegeven welke saneringsvariant van toepassing zou kunnen zijn. In Groningen komen alle 5 de locaties in aanmerking voor functiegerichte en kosteneffectieve verwijderingvariant²⁰¹. De geraamde schatting van de kosten voor de vijf terreinen is € 68,50 miljoen. Het programma stelt tevens een prioritering vast. De locaties in Appingedam en Bedum krijgen prioriteit 1 (saneren voor 2005), Pekela en Winschoten krijgen prioriteit 2 (saneren tussen 2005-2010) en Stadskanaal krijgt prioriteit 3 (saneren na 2010). Bij de prioritering is onder andere rekening gehouden met de maatschappelijke urgentie, de dynamiek en de 'rijpheid' van het gebied.

In het MJP 2005-2009 is aangegeven dat er verschuivingen hebben plaatsgevonden in de prioritering van het programma gasfabrieksterreinen. Bij de locatie in Appingedam is gestart met de sanering. Deze zou voor 2005 zijn afgerond, maar dat wordt voor 2011. De reden is dat de grondwatersanering langer duurt. De locatie in Bedum had prioriteit 1 (saneren voor 2005), maar is verschoven naar prioriteit 3 (na 2010). De gemeente blijkt de herontwikkelingsplannen niet op tijd klaar te hebben. De locatie in Stadskanaal is naar voren gehaald en wordt in plaats van na 2010, in de nieuwe planning tussen 2005 en 2010 gesaneerd. De gemeente heeft deze locatie gedynamiseerd. De locatie in Winschoten is naar achter geschoven (van 2005-2010 naar na 2010) en de locatie in Pekela is qua planning gelijk gebleven (saneren tussen 2005 en 2010).

Het MJP 2010-2014 geeft aan dat in Pekela de grondsanering is afgerond en dat de grondwatersanering doorloopt in de periode 2010-2014. Op de locaties in Stadskanaal, Appingedam, en Bedum zijn de sanering in 2009 gestart en lopen door in de periode 2010-2014. In Winschoten wordt verwacht in 2010 te kunnen beginnen met de sanering.

BOSATEX (Chemische waterrijen)

Op 12 oktober 2005 hebben staatssecretaris van VROM en de vakorganisatie Netex een convenant ondertekend om te komen tot een nieuwe aanpak van de bodemverontreiniging met gechloreerde koolwaterstoffen bij textielreinigingsbedrijven. Op 10 november 2008 is de Stichting Bosatex formeel opgericht. Na het verkrijgen van de subsidiebeschikking van het Ministerie van VROM op 30 november 2009 is de Bosatex regeling officieel van start gegaan. Met deze

200 Programma herontwikkeling gasfabrieksterreinen Noord Nederland, ambtelijke werkgroep Gasfabrieksterreinen Noord Nederland, versie juli 2001, pagina 19.

201 De andere mogelijkheden zijn Herstelvariant eventueel met leeflaag, herstelvariant met leeflaag en kosteneffectieve verwijdering pluim op korte termijn, beheersvariant.

regeling is landelijk € 27,5 miljoen voor een periode van zes jaar gemoeid. Bedrijven konden zich tot 31 december 2008 aanmelden. Er hebben zich 282 bedrijven aangemeld. Hiervan zijn er 86 spoedlocaties.

Het doel van de Bosatex regeling is om verontreinigde bedrijventerreinen van chemische wasserijen binnen afzienbare termijn te saneren. Veel chemische wasserijen kunnen de veelal hoge kosten voor sanering niet opbrengen en stellen bodemsanering daarom uit. Ondernemers binnen deze branche worden geconfronteerd met het probleem dat terreinen niet verkocht mogen worden zonder dat een bodemonderzoek conform NEN5740 wordt overlegd, of dat verbouwingen uitgesteld moeten worden door onzekerheid over saneringskosten. Stichting Bosatex spant zich in om de eigenaren van mogelijk door chemische textielreiniging verontreinigde grond te benaderen om voor eigen rekening een inventariserend onderzoek daarnaar te laten uitvoeren. Naast bedrijven die op dit moment actief chemisch reinigen zijn dat ook bedrijven die zich in het verleden met chemische reiniging bezighielden of hun eventuele rechtsopvolgers. Vervolgens laat Bosatex onderzoeken of er sprake is van ernstige verontreiniging, en zo ja, of er in die situatie een saneringsnoodzaak geldt, wat de optimale kostenefficiënte saneringsaanpak is, die ook goedgekeurd zal worden door het Bevoegd Gezag. Bosatex draagt zorg voor alle acties, overleg met het bevoegd gezag, afspraken en maatregelen van de deelnemende bedrijven en regelt, indien nodig, ook eventuele nazorgmaatregelen.

5.5 Financiën en verantwoording

Deze paragraaf gaat in op de beschikbare overheidsmiddelen en de wijze waarop verantwoording is afgelegd over bestede middelen. De middelen worden weergegeven aan de hand van dezelfde periodes waarin het landelijke beleid is weergegeven in paragraaf 5.2.

5.5.1 Periode 1983-1997

De bodemsaneringsoperatie is tot 1995 primair door de overheid gefinancierd vanuit de gedachte om de bekende risicogeveallen zo snel mogelijk te saneren. Door achteraf de kosten te verhalen op de veroorzaker werd invulling gegeven aan het beginsel dat de vervuiler betaalt. Bij de verdeling van de lasten was het uitgangspunt dat alle betrokken overheden medeverantwoordelijk zijn en dus een deel van de lasten voor hun rekening zouden moeten nemen. Hierbij is voor de volgende verdeling gekozen. De provincies en gemeenten dienden vooral zorg te dragen voor de structurele apparaatskosten die gemoeid waren met de uitvoering van het beleid en het Rijk vooral voor de financiering van het onderzoek en de saneringen (90%). De bijdrage van gemeenten per geval was 10%.

Tot 1985 deed de minister een concrete financiële toezegging per geval, maar daarna is onderscheid gemaakt tussen budget- en projectfinanciering. Bij budgetfinanciering werd door de minister op basis van een provinciaal bodemsaneringsprogramma jaarlijks aan de

provincie een budget toegekend, waarna de minister achteraf toetste of saneringen conform het rijksbeleid waren uitgevoerd. Alleen voor de omvangrijke gevallen bleef de projectfinanciering nog bestaan. Zoals aangegeven in paragraaf 5.4.2 was het kostenverhaal geen overweldigend succes.

5.5.2 Periode 1997-2004

In 2001 geeft het Rijk aan dat zij wil overgaan op financiering via meerjarenprogramma's om de stagnatie in de bodemsanering op te heffen²⁰². Via deze meerjarenprogramma's kunnen provincies en gemeenten zelf prioriteiten stellen waarvoor het budget wordt ingezet. De eerste meerjarenprogramma's ISV en Wbb hadden betrekking op de periode 2002-2004. De eisen die het Rijk stelt aan de meerjarenprogramma's van provincies en gemeenten hebben betrekking op de doeltreffendheid (welke prestaties worden geleverd?) en de rechtmatigheid (tegen welke kosten en hoe gefinancierd?) van de uit te voeren saneringen²⁰³. Voor de periode 2002-2004 heeft het Rijk € 593 miljoen uitgetrokken voor de bodemsaneringsoperatie. De doeluitkeringen van het Rijk artikel 76 Wbb en het ISV voor deze periode bedroeg voor de provincie Groningen € 20,0²⁰⁴. De provincie Groningen geeft in haar MJP 2002-2004 aan dat de benodigde rijksbijdrage voor deze periode circa 17,6 miljoen Euro is. In het MJP 2002-2004 van de provincie Groningen is verder aangegeven dat de provincie in 2000 in totaal € 6,3 en in 2001 € 10,89 miljoen aan Rijksmiddelen heeft besteed in het kader van de Wbb²⁰⁵.

5.5.3 Periode 2004-2011

Naast het aanpassen van de ambities aan de verminderde financiering, voert het Rijk voor de periode 2004-2007 een bezuiniging van 15% door op het budget voor bodemsanering door (dit betreft circa € 100 miljoen). Ook gaat het Rijk definitief over op projectfinanciering op basis van meerjarenprogramma's dat in plaats komt van het tot 2002²⁰⁶ geldende bijdragestelsel. Hierdoor zouden provincies en bevoegde gemeenten meer ruimte krijgen om saneringen uit te voeren op het meest optimale moment en om creatief om te gaan met de beschikbare middelen. Ook deze wijze van financiering onderscheidt de twee

202 Kabinetsstandpunt Beleidsvernieuwing bodemsanering, Tweede Kamer, vergaderjaar 2001-2002, 28 199 nummer 1 pagina 20.

203 Regeling financiële bepalingen bodemsanering 2002, Staatscourant 24 mei 2002, nummer 96 en wijziging van de Wet bodembescherming, vergaderjaar 2003-2004, 29 462, nummer 2.

204 Dit bedrag betreft een inschatting en is gebaseerd op toegekende rijksbijdrage voor 2003. Deze bedroeg € 6.936.621 miljoen. Dit bedrag vermenigvuldigd maal 3 maakt ruim € 20 miljoen. Jaarrekening 2003 provincie Groningen, pagina 160.

205 Meerjarenprogramma Wet bodembescherming provincie Groningen, 2002-2004, vastgesteld door PS op 20 maart 2002, pagina 42.

206 In de periode 2002-2004 is op basis van nadere voorschriften in een ministeriële regeling (de aangepaste Regeling financiële bepalingen 2002) reeds met deze werkwijze gestart, zodat niet op de inwerkingtreding van de Wbb hoefde te worden gewacht. NvT bij besluit van 15 december 2005, Stb. 681.

genoemde categorieën van verontreinigde locaties²⁰⁷:

1. Spoedeisende saneringen worden mede gefinancierd via de Wbb en de ISV – meerjarenprogramma's;
2. Saneringen in het kader van gewenste maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen zullen primair gefinancierd moeten worden door marktpartijen en/of andere overheden. Voor zover beschikbaar, zullen ook rijksmiddelen via de meerjarenprogramma's worden ingezet.

In 2005 zijn voor de ISV en de Wbb de meerjarenprogramma's voor de periode 2005-2009 van start gegaan. Voor de periode 2005-2009 heeft het Rijk € 975 miljoen uitgetrokken voor de bodemsaneringsoperatie. De doeluitkeringen van het Rijk artikel 76 Wbb en het ISV voor deze periode bedroeg voor de provincie Groningen € 29,8 miljoen²⁰⁸.

De rijksmiddelen voor de uitvoering van de saneringsregeling worden vanaf 2010 geoormerkt beschikbaar gesteld via het provinciefonds als decentralisatie uitkering bodem (DUB). De middelen dienen te worden ingezet voor de doelen uit het Bodemconvenant uit 2009, waaronder bodemsanering. De ISV middelen worden vanaf 2011 beschikbaar gesteld als decentralisatie uitkering Stedelijke Vernieuwing. Het bevoegd gezag hoeft in de nieuwe aanpak geen meerjarenprogramma 2010-2014 ter goedkeuring meer in te leveren bij het ministerie van Infrastructuur & Milieu en achteraf verantwoording af te leggen over de wijze waarop de middelen zijn besteed. Wel dient de provincie verantwoording af te leggen of de doelen die in het convenant 'Bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties' zijn gehaald en zo niet wat hiervan de reden is. Voor de periode 2010-2015 heeft het Rijk een bedrag van € 893 miljoen gereserveerd. Voor de provincie Groningen is € 19,0²⁰⁹ miljoen uitgetrokken.

Voor bedrijven zijn er door het Rijk een aantal financiële regelingen in het leven geroepen²¹⁰. In 2001 is de bedrijvenregeling van start gegaan. Het doel van de regeling is de sanering van in gebruik zijnde bedrijfsterreinen te bevorderen door eenduidig te regelen in welke gevallen de overheid een subsidie kan verlenen. Bedrijven konden zich aanmelden voor de regeling en op deze wijze subsidie ontvangen om hun terrein te saneren. De tweede regeling is de co-financieringsregeling welke in 2005 is gestart. Deze regeling is in

207 Tweede Kamer, vergaderjaar 2003-2004, 29 467, nummer 7.

208 Cijfers zijn ontleend aan het Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming provincie Groningen periode 2005-2009 van de provincie Groningen d.d. 27 september 2004, pagina 44. In het budget is een bedrag van € 14,41 miljoen opgenomen voor de realisatie van het programma gasfabriekterreinen.

209 Meerjarenprogramma Wet bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS d.d. 25.05.10, pagina 25. Van de € 12,6 miljoen is € 0,8 miljoen afkomstig uit de voorafgaande periode (restmiddelen 2005-2009). Aan eigen middelen steekt de provincie Groningen er € 2,5 miljoen in. De bestemmingsreserve bodemsanering bedraagt per 1 januari 2010 € 3,5 miljoen.

210 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS op 1 juni 2010 en PS op 15 september 2010, pagina 52.

het leven geroepen om bedrijven die buiten de reikwijdte van de bedrijvenregeling vallen, toch te stimuleren om tot sanering over te gaan. Tenslotte is als derde in 2006 de draagkrachtregeling ingesteld. Deze is ingesteld om te voorkomen dat gezonde bedrijven failliet gaan vanwege een verplichte bodemsanering.

5.6 Provinciaal beleid

Deze paragraaf gaat in op het provinciale beleid. Dit wordt besproken aan de hand van dezelfde periodes als in paragraaf 5.2 bij de bespreking van het landelijke beleid.

5.6.1 Periode 1983-1997

In deze periode werd ieder jaar door de provincie een bodemsaneringsprogramma (uitvoeringsprogramma) opgesteld). Deze zijn niet in het bezit van de Rekenkamer. De eerste provinciale nota die is meegenomen in dit onderzoek is het Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2002-2004. Hierin wordt verwezen naar beleid van na 1997. Het provinciale beleid in de periode 1983-1997 is niet door de Rekenkamer onderzocht.

5.6.2 Periode 1997-2004

In 2002 heeft de provincie een bodemvisie en een meerjarenprogramma (MJP 2002-2004) vastgesteld. De bodemvisie is het beleidskader voor de uitvoering van de bodemsanering en het bodembeheer. De uitvoering zelf wordt beschreven in het MJP.

Bodemvisie 2002

De bodemvisie van de provincie Groningen²¹¹ heeft als doel het landelijk beleid te vertalen naar provinciaal beleid, het provinciale beleid te bundelen en relaties met externen helder te maken. In het POP uit 2000 geeft de provincie aan dat zij voor gevallen van ernstige verontreiniging de doelstelling functiegericht en kosteneffectief saneren hanteert. Ook in de bodemvisie wordt gesteld dat bij verontreiniging ontstaan voor 1987 de sanering moet worden afgestemd op de bovengrondse functie en op kosteneffectiviteit. Opgemerkt wordt dat bij mobiele verontreiniging in de ondergrond, volledige verwijdering verplicht is²¹².

De provincie geeft in de bodemvisie aan op welke wijze zij invulling wil geven aan haar regierol. De provincie wil onder andere:

- Programmeren, plannen en sturen op het halen van de NMP3 doelstelling. De provincie wil met het project 'provinciedekkend beeld' inzicht krijgen in de werkvoorraad;
- De bodemsaneringsoperatie versnellen. De provincie wil naast milieuhygiënische urgentie ook maatschappelijk urgentie laten meetellen in de prioriteitenstelling. Er is sprake van maatschappelijk urgentie als er ruimtelijke of economische processen plaatsvinden

211 Visie op de aanpak van bodemverontreiniging in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 29 januari 2002.

212 Visie op de aanpak van bodemverontreiniging in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 29 januari 2002, pagina 13.

- op de locatie, ofwel als er sprake is van dynamiek;
- De bodemsaneringsoperatie maximaal stimuleren door de inzet van juridische en financiële instrumenten;
- Gemeenten ondersteunen bij de uitvoering van hun ISV taakstelling.

De provincie maakt een onderscheid tussen het landelijke en het stedelijke gebied. Het stedelijk gebied is relatief meer verontreinigd dan het landelijk gebied. In het landelijke gebied is de grond volgens de provincie veelal schoon. Bodemverontreiniging in de kwetsbare gebieden in het landelijk gebied wil de provincie volledig laten opruimen. De extra kosten hiervoor zullen uit een ander budget worden gehaald dan het Wbb budget. De provincie geeft aan hiervoor op zoek te gaan naar creatieve oplossingen.

Het uitgangspunt voor zowel het stedelijk als het landelijk gebied is een functiegerichte en kosteneffectieve aanpak. Dit beleid is gebaseerd op het rapport 'Van Trechter naar Zeef' uit 1999 van het programmabureau BEVER²¹³. Aangezien de Rekenkamer niet beschikt over provinciale beleidsdocumenten van voor 2002, is het niet vast te stellen wanneer het functiegericht en kosteneffectief saneren in de provincie Groningen van start is gegaan.

In de Bodemvisie is als bijlage een beleidsnotitie over de inzet van het bevelsinstrumentarium opgenomen²¹⁴. In de bijlage wordt een samenvatting gegeven van de mogelijkheden die de Wbb geeft betreffende de inzet van bevelen. De volgende bevelen zijn te onderscheiden: gedoogbevelen, onderzoeksbevelen, bevelen tot het treffen van tijdelijke beveiligingsmaatregelen, saneringsbevelen en correctiebevelen.

Onderzoeksbevelen kunnen gaan over een nader onderzoek of een saneringsonderzoek. Een oriënterend onderzoek kan volgens de Wbb niet worden opgelegd. Het bevel tot het treffen van tijdelijke maatregelen is bedoeld om het gehele geval van bodemverontreiniging te beveiligen. Gedeputeerde Staten kunnen daarbij besluiten de eigenaar (gedeeltelijk) te compenseren voor de gemaakte kosten. Correctiebevelen kunnen worden opgelegd als niet wordt gesaneerd in overeenstemming met het saneringsplan.

Meerjarenprogramma 2002-2004 (MJP 2002-2004)

Het eerste provinciale meerjarenprogramma dat de Rekenkamer heeft bekeken betreft de periode 2002-2004. De provincie Groningen geeft in het MJP 2002-2004²¹⁵ aan dat het accent van het beleid verschuift van een probleemgerichte naar een ontwikkelingsgerichte benadering. Er wordt aansluiting gezocht bij de maatschappelijke dynamiek. Uitgangspunt zijn een drietal segmenten, de stedelijke dynamiek, de ondernemingsdynamiek en de landelijke dynamiek (buitenstedelijk

²¹³ In de Bodemvisie is in bijlage 2 een samenvatting opgenomen van dit rapport.

²¹⁴ Visie op de aanpak van bodemverontreiniging in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 29 januari 2002, bijlage 8.

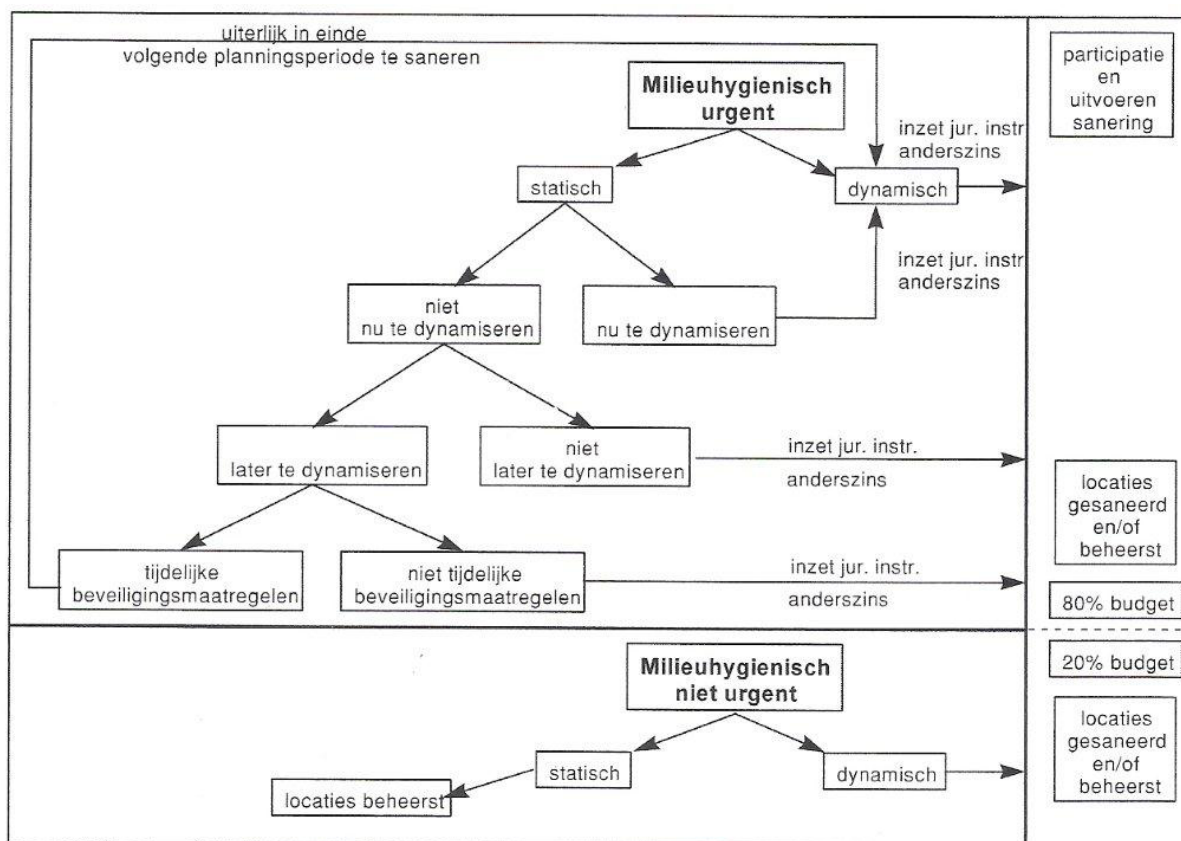
²¹⁵ Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming provincie Groningen 2002-2004, vastgesteld door GS op 29 januari 2002 en PS op 20 maart 2002.

gebied). In het MJP 2002-2004 spreekt de provincie de ambitie uit om inzicht te krijgen in de bodemkwaliteit en de werkvoorraad bodemsanering, voortgang in de maatschappelijke processen en in de bodemsaneringsoperatie te bevorderen en zoveel mogelijk andere kostendragers te vinden (zo groot mogelijke multiplier realiseren). De rol van de provincie betreffende de financiering verandert in deze periode. Het uitgangspunt 'de vervuiler betaalt' blijft gehandhaafd, maar wordt aangevuld met 'de belanghebbende betaalt mee'. De provincie ziet voor zichzelf een regierol weggelegd als het gaat om bodembescherming. De provincie zet in op een integrale aanpak en kan daarbij juridische (onderzoeks- en saneringsbevel) en financiële instrumenten inzetten.

In het MJP 2002-2004 wordt verder aandacht besteed aan het project 'Provinciedekkend beeld'. Dit project dient inzicht te verlenen in de bodemkwaliteit en de werkvoorraad bodemsanering. De provincie heeft de regie en werkt samen met de gemeenten. Het streven is om eind 2004 het provinciedekkend beeld van bodemverontreiniging klaar te hebben en in 2023 de daarvoor in aanmerking komende locaties te hebben gesaneerd of beheerst.

Betreffende de te saneren locaties stelt de provincie de volgende prioriteiten. Als eerste komen dynamische locaties met een urgente sanering in aanmerking voor aanpak. Vervolgens stelt de provincie dat dynamische locaties met ernstige, maar niet urgente verontreiniging voorrang kunnen krijgen op statische locaties met urgentie. De provincie geeft aan dat indien nodig op deze statische locaties tijdelijke beveiligingsmaatregelen getroffen worden²¹⁶. Het beschikbare budget wordt voor 80% ingezet voor urgente locaties en voor 20% voor niet-urgente, maar wel dynamische locaties. Een en ander is weergegeven in figuur 5.1 welke afkomstig is uit het MJP 2002-2004.

216 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming provincie Groningen 2002-2004, vastgesteld door GS op 29 januari 2002 en PS op 20 maart 2002, pagina 27, 28.

Figuur 5.1 Prioritering aanpak werkvoorraad

5.6.3 Periode 2004-2011

In deze periode zijn een tweetal meerjarenprogramma's van kracht. De eerste betreft de periode 2005-2009 en de tweede 2010-2014. Naast beide meerjarenprogramma's wordt in deze paragraaf ingegaan op het uitvoeringsbeleid 2010-2014 en het monitoringsverslag uit 2010.

Meerjarenprogramma Wet bodembescherming 2005-2009 (MJP 2005-2009)

In het MJP 2005-2009 staat, net als in het MJP 2002-2004, de dynamiek centraal. De provincie geeft aan met bodemsanering te willen aansluiten bij de maatschappelijke dynamiek van de locaties. In het MJP geeft de provincie aan dat er 24.000 locaties zijn waarvan informatie over de bodemkwaliteit beschikbaar is. Hiervan behoren circa 15.500 locaties tot de werkvoorraad en is een vervolgactie nodig. Binnen de werkvoorraad zijn circa 4.900 locaties (potentieel) urgent. Dit zijn de locaties die door de provincie vanuit de NMP3 doelstelling worden aangepakt. De NMP3 doelstelling is dat alle ernstige bodemverontreiniging voor 2030 is beheerst of gesaneerd²¹⁷.

Deze 4.900 (potentieel) urgente locaties worden op verschillende manieren aangepakt. Ten eerste volgens de gebiedsgerichte aanpak,

²¹⁷ Meerjarenprogramma Wet bodembescherming 2005-2009, 27 september 2004, pagina 8.

waarbij de provincie zich richt op dynamische gebieden. Het gaat daarbij om regionale uitvoeringsprojecten, de te realiseren Ecologische Hoofdstructuur, te realiseren waterinlaatgebieden en te actualiseren ruimtelijke plannen. De planning is dat de provincie gedurende de 5 jaar van het MJP circa 875 onderzoeken laat uitvoeren, variërend van historisch, oriënterend tot nader onderzoek. De tweede manier om de 4.900 locaties aan te pakken is de UBI²¹⁸ gerichte aanpak. Aan de hand van de UBI codes worden de potentieel urgente locaties in kaart gebracht. Tenslotte is er de branchegerichte aanpak. Deze richt zich op huidige bedrijven, die veelal zijn aangesloten bij de stichting BSB. Tevens zijn er met een aantal landelijke branches afspraken gemaakt, onder andere SBNS (met de NS), SUBAT (met voormalige tankstations) en NETEX (textiel reinigingsbranche). De provincie heeft als uitgangspunt om bedrijven te stimuleren de bodem te saneren.

Het uitgangspunt van het rijksbeleid is dat maatschappelijke partijen medeverantwoordelijk zijn voor het behoud of verbeteren van de bodemkwaliteit²¹⁹. De provincie heeft in dit alles een regierol die twee hoofdtaken omvat. Ten eerste de bovengemeentelijke afstemming en ten tweede de bodem een structurele plaats geven in de ruimtelijke ontwikkelingsprojecten. Het streven van de provincie is een duurzaam gebruik van de bodem. Om dit te bereiken geeft de provincie aan nadrukkelijker dan vorige jaren, het juridische instrumentarium in te zetten. Het uitgangspunt is om in goed overleg met eigenaren tot saneren te komen. Mocht dat niet lukken dan geeft de provincie aan niet te schromen om onderzoeks- en/of saneringsbevelen af te geven. Uit het MJP 2005-2009 blijkt dat de provincie geen eigen middelen inzet bij de aanpak van bodemsanering. De provincie zelf geeft aan dat zij in deze periode een bedrag van € 3,2 miljoen aan eigen middelen heeft ingezet voor de persleiding Delfzijl-Groningen en waterbodems²²⁰.

Meerjarenprogramma Wet bodembescherming 2010 t/m 2014 (MJP 2010-2014)

Het provinciale bodemsaneringsbeleid is erop gericht de ernstig verontreinigde bodems te beheersen en/of te saneren en betrokkenen en belanghebbenden daar zo veel mogelijk hun rol in te laten hebben²²¹. Dit houdt in dat bij onaanvaardbare risico's voor mens, plant of dier met spoed, voor 2015, maatregelen gericht op het wegnemen van de risico's moeten worden genomen en dat alle gevallen van ernstige bodemverontreiniging in 2030 beheersbaar moeten zijn. Beheersbaar betekent dat de verontreinigde locaties geschikt moeten zijn voor het gewenste gebruik en (verdere) verspreiding van

218 UBI staat voor Uniforme Bron Indeling. Deze code geeft elke activiteit aan die mogelijk bodemverontreiniging kan veroorzaken.

219 Meerjarenprogramma Wet bodembescherming 2005-2009, 27 september 2004, pagina 20.

220 Schriftelijke reactie van de provincie Groningen, Ambtelijk Hoor & Wederhoor, 4 november 2011.

221 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS op 1 juni 2010 en PS op 15 september 2010, pagina 5.

verontreinigingen zoveel mogelijk wordt voorkomen. Centraal in het provinciale bodemsaneringsbeleid staat de aanpak van de locaties met onaanvaardbare risico's, de (verdere) optimalisering van de verschillende beleidsdoelen en een verbreding van het beleidsveld bodem.

Het tempo van de uitvoering en financiering van de saneringen ligt in handen van derden. De rol van de provincie is bij saneringen door derden reactief. Door het aangaan van de verplichtingen uit het Bodemconvenant, heeft de provincie ook een proactieve rol gekregen²²². De provincie dient deze rol vooral op te pakken als het gaat om spoedeisende statische locaties. De provincie hanteert de volgende prioritering bij ernstig verontreinigende locaties:

1. Ernstig verontreinigd, spoedeisend en dynamisch;
2. Ernstig verontreinigd, spoedeisend en statisch;
3. Ernstig verontreinigd, niet spoedeisend en dynamisch;
4. Ernstig verontreinigd, niet spoedeisend en statisch.

Mocht de provincie binnen deze categorieën weer een prioritering moeten maken dan gaat bij spoedeisend de voorkeur uit naar locaties met onaanvaardbare humane risico's. Bij dynamiek gaat de voorkeur uit naar locaties met de hoogste multiplier.

De prioritering is veranderd ten opzichte van de vorige periodes waarin de dynamiek altijd centraal stond. De provincie richt zich nu meer op locaties met humane risico's.

Het streven van de provincie is verontreiniging aan te pakken als er ontwikkelingen op die locatie plaatsvinden (dynamiek). Mochten er echter statische locaties zijn, dan geeft de provincie aan zelf het initiatief te willen nemen en te trachten de locaties te 'dynamiseren'²²³. In het MJP 2010-2014 geeft de provincie nadrukkelijk aan dat als de 2015 doelstelling in het geding komt, zij (in tegenstelling tot de afgelopen jaren) gebruik zal maken van de beschikbare juridische instrumenten om onderzoek en sanering af te dwingen. Het uitgangspunt blijft echter om in goed overleg met de eigenaar tot een oplossing te komen²²⁴.

In het MJP 2004-2010 geeft de provincie aan dat jaarlijks vanuit het eigen provinciaal budget een bedrag van € 502.200 is gereserveerd voor bodemsaneringen.

222 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS op 1 juni 2010 en PS op 15 september 2010, pagina 28.

223 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS op 1 juni 2010 en PS op 15 september 2010, pagina 30.

224 Meerjarenprogramma Wet Bodembescherming 2010 t/m 2014, provincie Groningen, vastgesteld door GS op 1 juni 2010 en PS op 15 september 2010, pagina 18.

Uitvoeringsbeleid Wet bodembescherming 2010 tot en met 2014

Het uitvoeringsbeleid²²⁵ is een nadere invulling van het meerjarenplan 2010-2014. In het plan wordt, net als in het MJP 2010-2014, aangegeven dat de prioritering is veranderd. Statische spoedlocaties krijgen een hogere prioritering dan dynamische, niet-spoedeisende locaties. De provincie realiseert zich dat de gemaakte afspraken om in 2015 de risico's voor de spoedlocaties te beheersen, niet gehaald worden wanneer er alleen gestuurd wordt door de ruimtelijke en maatschappelijke dynamiek. De provincie wil in de periode 2010-2014 de regie strakker in handen nemen en meer sturen en zich niet alleen richten op de dynamische spoedeisende locaties, maar ook op de statische spoedeisende locaties. Bij deze statische locaties zal overleg worden gepleegd met de eigenaar/gebruiker om te komen tot een snelle uitvoering van de bodemsanering.

In het Uitvoeringsbeleid zijn werkschema's opgenomen die de beleidsmatige uitgangspunten en de provinciale rol vastleggen. Er is een werkschema onderzoek spoedlocaties, een werkschema sanering spoedlocaties, een werkschema ernstig verontreinigde niet spoedlocaties en een werkschema voormalige stortplaatsen. Tevens is opgenomen op welke wijze de provinciale (financiële) bijdrage wordt ingezet. Dit is onder meer afhankelijk van de ernst en spoedeisendheid van de locatie, maar ook van de draagkracht van de eigenaar en van aspecten als de houding van de eigenaar en de mate van verantwoordelijkheid. Er is gedetailleerd vastgelegd welke bedragen beschikbaar zijn voor bedrijven en particulieren. In het Uitvoeringsbeleid is verder vastgelegd aan welke eisen een nader onderzoek, een saneringsplan, een evaluatierapport en een nazorgplan moeten voldoen.

Voortgang bodemsanering 2010

Elk jaar brengt de provincie een overzicht met de stand van zaken. In juli 2011 wordt de rapportage over 2010 door Gedeputeerde Staten vastgesteld²²⁶. In 2009 is in het kader van het project 'Identificatie spoedlocaties'²²⁷ een piek te zien in de hoeveelheid historische en oriënterende onderzoeken²²⁸. Het aantal afgegeven beschikkingen ernst en spoed is door de jaren heen vrij constant²²⁹, maar het aantal beschikkingen instemming evaluatieverslag laat in 2010 een daling

225 Uitvoeringsbeleid Wet bodembescherming 2010 tot en met 2014, provincie Groningen, versie 2.4, 9 juli 2010.

226 Voortgang Bodemsanering 2010. Jaarverslag over de voortgang van bodemsanering in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 19 juli 2011.

227 In Hoofdstuk 4 van deze Nota van Bevindingen wordt ingegaan op het project Identificatie spoedlocaties.

228 Het betreft de onderzoeken die in opdracht van de provincie en in samenwerking met de gemeenten zijn uitgevoerd. De onderzoeken in opdracht van derden zijn niet meegenomen. Voortgang Bodemsanering 2010. Jaarverslag over de voortgang van bodemsanering in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 19 juli 2011, pagina 8.

229 Het aantal beschikkingen ernst en spoed door de jaren heen is: 2006: 42, 2007: 35, 2008: 23, 2009: 26, 2010: 24. Voortgang Bodemsanering 2010. Jaarverslag over de voortgang van bodemsanering in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 19 juli 2011, pagina 7.

zien²³⁰. Er worden minder evaluatieverslagen ingediend. Voor de periode 2010-2014 is in totaal een bedrag van bijna € 25 miljoen²³¹ beschikbaar. Hiervan is in 2010 € 780.000,- besteed. De provincie geeft aan dat de aanpak van de spoedlocaties binnen de mogelijkheden van de beschikbare middelen vallen²³². De besteding van de financiële middelen zal op het eind van de periode een piek laten zien. In het begin van de periode 2010-2014 zal de nadruk liggen op het (soms moeizame) onderhandelen met eigenaar/veroorzaker. In een later stadium zal pas worden overgegaan tot de daadwerkelijke sanering. Dit leidt ertoe dat er een grote werkdruk ontstaat bij de uitvoerende partijen. Deze werkdruk heeft als gevolg dat de in het MJP geformuleerde doelstellingen onder druk komen te staan en er prijsstijgingen kunnen optreden. De provincie zal hierop inspelen door in eerste instantie alleen de onaanvaardbare risico's weg te nemen en pas later (na 2015) de bodem te saneren als er sprake is van dynamiek²³³. In hoofdstuk 4 wordt dieper ingegaan op de aanpak van de spoedlocaties.

Toekomst

Op welke wijze gaat de provincie de locaties van de spoedlijst aanpakken zodat de deadline van 2015 wordt gehaald? De provincie geeft zelf aan dat gebaseerd op de ervaringen van de laatste jaren, de doelstelling van 2015 niet gehaald gaat worden, wanneer er alleen gestuurd wordt op de dynamiek²³⁴. De provincie wil tijd, geld en capaciteit reserveren voor de aanpak van de statische locaties met risico's. De provincie geeft aan de voorkeur te hebben om te overleggen met de eigenaar en zo te proberen de locatie te dynamiseren. Wanneer dit niet lukt, zal de provincie zelf het initiatief nemen om tot sanering te komen. Hierbij zal worden gekeken naar de inzet van het juridische instrumentarium²³⁵. In het uiterste geval zal

230 Het aantal beschikkingen instemming evaluatieverslag door de jaren heen is: 2006: 17, 2007: 25, 2008: 22, 2009: 32, 2010: 17. Voortgang Bodemsanering 2010. Jaarverslag over de voortgang van bodemsanering in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 19 juli 2011, pagina 7.

231 Voortgang Bodemsanering 2010. Jaarverslag over de voortgang van bodemsanering in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 19 juli 2011, pagina 4.

232 Voortgang Bodemsanering 2010. Jaarverslag over de voortgang van bodemsanering in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 19 juli 2011, pagina 5.

233 Voortgang Bodemsanering 2010. Jaarverslag over de voortgang van bodemsanering in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 19 juli 2011, pagina 5.

234 Uitvoeringsbeleid Wet bodembescherming 2010 tot en met 2014, provincie Groningen, versie 2.4, 9 juli 2010, pagina 4.

235 De provincie heeft een viertal juridische instrumenten tot haar beschikking: Het geven van onderzoeks- of saneringsbevelen; Het laten uitvoeren van de sanering en de kosten verhalen op de veroorzaker (wegens onrechtmatige daad van de veroorzaker); Het laten uitvoeren van de sanering en de kosten verhalen op de eigenaar (wegens ongerechtvaardigde verrijking); Medefinanciering of afkoop door veroorzakers en eigenaren die niet of niet geheel aangesproken kunnen worden. Uitvoeringsbeleid Wet bodembescherming 2010 tot en met 2014, provincie Groningen, versie 2.4, 9 juli 2010, pagina 24.

de provincie de kosten van de sanering op zich nemen en deze later proberen te verhalen op de veroorzaker, eigenaar, pachter of gebruiker van de locatie²³⁶. De provincie geeft in 2011 aan dat men verwacht de doelstellingen van 2015 wel te halen door (indien nodig) in eerste instantie alleen de onaanvaardbare risico's weg te nemen en pas later (na 2015) de bodem te saneren als er sprake is van dynamiek²³⁷. Uit dossieronderzoek (zie hoofdstukken 3 en 4) en de beantwoording van vragen door de afdeling Bodemsanering²³⁸ blijkt dat de provincie in het verleden wel geprobeerd heeft een onderzoeks- of saneringsbevel af te geven, maar door de complexiteit hiervan heeft afgezien. Aangezien de complexiteit van de regelgeving niet is veranderd, is de vraag of de juridische middelen de komende periode wel kunnen worden ingezet. In 2012 wordt het wel mogelijk een eigenaar of erfpachter van een bedrijfsterrein een onderzoeksverplichting te geven²³⁹.

Een andere manier waarop de provincie de sanering van de spoedlocaties wil bevorderen is de inzet van financiële middelen²⁴⁰. Een provinciale bijdrage kan helpen de betrokkenen te motiveren, onderhandelingen soepeler te laten verlopen en stagnatie van project te voorkomen. Naast de inzet van financiële middelen kan de provincie ook ondersteunen door de inzet van menskracht en kennis. De provincie geeft zelf in het uitvoeringsbeleid aan, dat het stimuleringsbeleid voor saneringen in eigen beheer van bedrijfsterreinen tot nu toe onvoldoende effect heeft gehad²⁴¹. De provincie motiveert niet op grond waarvan zij verwacht dat het stimuleringsbeleid in de toekomst wel succesvol zal zijn. Uit het jaarverslag van 2010 volgt dat in dat jaar aan één bedrijf subsidie is verleend in het kader van de Bedrijvenregeling. Van de overige regelingen (cofinanciering en draagkrachtregeling) is geen gebruik gemaakt²⁴². In 2011 geeft de provincie aan dat de regeling nu wel loopt door meer betrokkenheid van de provincie²⁴³.

236 Uitvoeringsbeleid Wet bodembescherming 2010 tot en met 2014, provincie Groningen, versie 2.4, 9 juli 2010, pagina 5.

237 Schriftelijke reactie van de provincie Groningen, Ambtelijk Hoor & Wederhoor, 4 november 2011.

238 Schriftelijke beantwoording van vragenlijst door de provincie Groningen, 19 mei 2011.

239 Schriftelijke reactie van de provincie Groningen, Ambtelijk Hoor & Wederhoor, 4 november 2011.

240 Uitvoeringsbeleid Wet bodembescherming 2010 tot en met 2014, provincie Groningen, versie 2.4, 9 juli 2010, pagina 16.

241 Uitvoeringsbeleid Wet bodembescherming 2010 tot en met 2014, provincie Groningen, versie 2.4, 9 juli 2010, pagina 17.

242 Voortgang bodemsanering 2010, Jaarverslag over de voortgang van de bodemsanering in de provincie Groningen, vastgesteld door GS op 19 juli 2011, pagina 15.

243 Schriftelijke reactie van de provincie Groningen, Ambtelijk Hoor & Wederhoor, 4 november 2011.

Bijlage 6 Selectie en beschrijving projectdossiers

De Rekenkamer heeft 45 projectdossiers onderzocht van de provincie Groningen. De Rekenkamer heeft zich daarbij niet alleen gericht op die locaties die op de spoedlijst staan en voor 2015 moeten zijn aangepakt, maar ook op locaties die al zijn beschikt en in sommige gevallen al zijn gesaneerd. De Rekenkamer wil hiermee kijken op welke wijze de provincie in het verleden is omgegaan met verontreinigde locaties en of hieruit lessen kunnen worden getrokken voor de toekomst.

De dossiers zijn in te delen in twee categorieën:

1. Locaties die op de spoedlijst staan. Deze locaties zijn of in onderzoek of er is een beschikking voor afgegeven en zijn dus in uitvoering;
2. Locaties die in het verleden zijn beschikt en nu of in uitvoering zijn of ondertussen zijn afgerond. Uit het datasysteem (GLOBIS) van de provincie Groningen bleek het niet mogelijk alleen humane locaties te selecteren. Deze selectie bestaat daardoor uit locaties met humane en/of verspreidingsrisico's, geen risico's en onbekende risico's.

1. Locaties van de spoedlijst

De provincies hebben met het Rijk afgesproken eind 2010 een lijst klaar te hebben met alle (potentiële) humane spoedlocaties. De provincie Groningen heeft op haar lijst niet alleen de (potentiële) humane spoedlocaties opgenomen, maar ook de locaties met een verspreidings- en/of ecologisch risico. Het uitgangspunt voor het opstellen van de spoedlijst bestond uit een bestand met daarin 483 locaties. Uiteindelijk zijn hiervan 56 locaties op de spoedlijst van de provincie Groningen terechtgekomen. De spoedlijst is in december 2010 aan PS voorgelegd.

De Rekenkamer heeft in maart 2011 een lijst ontvangen van de provincie Groningen met daarop 57 locaties²⁴⁴. De Rekenkamer heeft van 24 locaties van de spoedlijst het dossier onderzocht. Hiervan zijn 22 (potentiële) humane spoedlocaties (waarvan 5 beschikt²⁴⁵) en 2 locaties met een potentieel verspreidingsrisico²⁴⁶. In tabel 6.1 is een overzicht gegeven van de door de Rekenkamer onderzochte

244 Het betreft hier de spoedlijst zoals de Rekenkamer die in maart 2011 van de provincie Groningen heeft ontvangen. Van deze 57 locaties zijn 26 (potentiële) humane spoedlocaties, 23 locaties met een (potentieel) verspreidingsrisico en 7 locaties met een (potentieel) ecologisch risico. De hieronder weergegeven indicatie van risico's zijn overgenomen van de spoedlijst welke de provincie heeft aangeleverd in maart 2011. Tijdens het dossieronderzoek bleek dat er sinds die tijd nieuwe onderzoeken bekend zijn geworden, waardoor de indicatie van het dossieronderzoek kan afwijken van de indicatie op de spoedlijst.

245 Het betreft locaties nummer 2, 17, 19, 20, 22

246 Het betreft locaties nummer 24 en 40.

spoedlocaties. Naast de locaties die op de spoedlijst terecht zijn gekomen, heeft de Rekenkamer 10 locaties onderzocht die zijn afgefallen tijdens de totstandkoming van de spoedlijst. Deze locaties zijn weergegeven in tabel 6.2.

Tabel 6.1 *Locaties van de spoedlijst die door de Rekenkamer zijn meegenomen in het dossieronderzoek.*

Nr. ²⁴⁷	Naam	Status	(potentieel) Risico
1	Benzinestation, Nieuw Beerta	onderzoek	humaan
2	Industrie, Winschoten	beschikt	humaan/ecologisch
3	Benzinestation, Veendam	onderzoek	humaan ²⁴⁸
4	Industrie, Nieuwe Pekela	onderzoek	humaan/ verspreiding
5	Benzinestation, Middelstum	onderzoek	humaan
6	Industrie, Wildervank	onderzoek	humaan
7	Industrie, Tolbert	onderzoek	humaan
8	Industrie 24, Blijham	onderzoek	humaan
9	Benzinestation, Oude Pekela	onderzoek	humaan/ verspreiding
10	Chemische wasserij, Winschoten	onderzoek	humaan
11	Chemische wasserij, Winschoten	onderzoek	humaan/ verspreiding
12	Benzinestation, Stadskanaal	onderzoek	humaan
13	Benzinestation, Stadskanaal	onderzoek	humaan
14	Benzinestation, Doezum	onderzoek	humaan
15	Benzinestation, Zuidhorn	In onderzoek/ beschikt ²⁴⁹	humaan/verspreiding ²⁵⁰
17	Industrie, Stadskanaal	beschikt	humaan/ verspreiding
18	Benzinestation, Siddeburen	onderzoek	humaan/ verspreiding
19	Industrie, Scheemda	beschikt	humaan ²⁵¹
20	Industrie, Farmsum	beschikt	humaan/ verspreiding
21	Benzinestation, Winschoten	onderzoek	humaan
22	Benzinestation, Finsterwolde	beschikt	humaan
24	Industrie, Veendam	beschikt	verspreiding
40	Industrie, Winschoten	beschikt	verspreiding ²⁵²
49	Benzinestation, Zeerijp	onderzoek	humaan

247 De nummering komt overeen met de dossierstudies zoals weergegeven in bijlage 3.

248 Uit een onderzoek uit 2003 blijkt dat er geen risico's zijn. Dit onderzoek is pas na publicatie van de spoedlijst in bezit gekomen van de provincie. De locatie is ondertussen verwijderd van de spoedlijst.

249 In het verleden is een beschikking afgegeven waarna gestart is met een deelsanering. Door verstoorde verhoudingen tussen aannemer en opdrachtgever is echter gestopt met de sanering.

250 Er is een risicoberekening uitgevoerd waaruit naar voren kwam dat er geen risico's waren. Er is daarbij echter geen rekening gehouden met het toekomstige gebruik. De provincie heeft daarom niet ingestemd met het actualisatie onderzoek betreffende deze locatie.

251 De verontreiniging van asbest is echter niet goed meegenomen bij de risicoberekening. Als dit wel het geval is, dan is er sprake van risico.

252 Op de spoedlijst komt deze locatie onder een adres. Er wordt daarbij aangegeven dat het om verspreidingsrisico gaat. Het dossier (GR005200006) omvat het gehele terrein en daarbij is sprake van zowel humane, ecologische als verspreidingsrisico's.

Tabel 6.2 *Locaties die tijdens het samenstellen van de speedlijst zijn afgefallen en die door de Rekenkamer zijn meegenomen in het dossieronderzoek.*

Nr. ²⁵³	Naam	Status	(potentieel) Risico
16	Stortlocatie, Veendam	beschikt	humaan
41	Industrie, Nuis	onbekend	geen risico's
42	Industrie, Bedum	afgerond	niet beoordeeld met Sanscrit ²⁵⁴
43	Industrie, Hoogezand	onderzoek	geen risico's
44	Benzinestation, Veendam	beschikt	niet beoordeeld met Sanscrit ²⁵⁵
45	Benzinestation, Farmsum	onderzoek	zeer waarschijnlijk geen spoed
46	Benzinestation, Sappemeer	onderzoek	zeer waarschijnlijk geen spoed
47	Chemische wasserij, Hoogezand	-	-
48	Industrie, Hoogezand	onderzoek	zeer waarschijnlijk geen spoed
50	Industrie, Lutjegast	afgerond	verspreiding

2. *Locaties uit het verleden*

Het tweede deel van de door de Rekenkamer onderzochte projectdossiers zijn locaties waarbij in het verleden een beschikking is afgegeven en welke nog in uitvoering zijn of zijn afgerond. Voor 2008 zijn de humane speedlocaties echter niet apart geregistreerd in het GLOBIS systeem. Hierdoor is de totale omvang van de humane speedlocaties niet bekend. Uit het GLOBIS systeem van de provincie Groningen was het niet mogelijk om een overzicht te creëren met alleen maar de humane speedlocaties. De provincie heeft daarom twee bestanden aangeleverd.

Het eerste bestand bevat een overzicht uit GLOBIS met locaties waarvoor een beschikking 'saneren binnen 4 jaar' is afgegeven. Een beschikking 'saneren binnen vier jaar' wordt voor een aantal locaties afgegeven. Ten eerste de locaties met humane risico's, ten tweede locaties met grote verspreidingsrisico's en ten derde proforma locaties waarbij bekend is dat de sanering binnen 4 jaar gaat plaatsvinden. De Rekenkamer heeft hiervan 4 locaties geselecteerd.

Het tweede bestand dat de provincie heeft doorgestuurd bestond uit 196 afgeronde saneringen. Hierbij was niet te achterhalen wat de risico's zijn geweest. De Rekenkamer heeft hieruit 7 locaties geselecteerd. In tabel 6.3 zijn al deze locaties weergegeven.

De door de Rekenkamer gemaakte selectie van locaties is aan de provincie voorgelegd en deze heeft daarmee ingestemd. Het betreft geen representatieve steekproef van alle verontreinigde locaties in de provincie Groningen. De Rekenkamer heeft wel door het onderzoek van de projectdossiers een goede indruk gekregen welke is aangevuld door vragenlijsten en interviews met de provincie.

²⁵³ De nummering komt overeen met de dossierstudies zoals weergegeven in bijlage 3.

²⁵⁴ De aangetroffen waarden zijn dusdanig dat het evident is dat er geen sprake is van risico's.

²⁵⁵ De aangetroffen waarden zijn dusdanig dat het evident is dat er geen sprake is van risico's.

Tabel 6.3 *Locaties waarvoor in het verleden een beschikking is afgegeven en die door de Rekenkamer zijn meegenomen in het dossieronderzoek.*

Nr.	Naam	Status	(potentieel) Risico
25	Benzinestation, Winsum	afgerond	verspreiding
26	Stortplaats, Uithuizen	beschikt	geen risico
27	Stortplaats, Uithuizen	beschikt	verspreiding
31	Stortplaats, Kiel Windeweer	afgerond	humaan
32	Industrie, Windeweer	beschikt	geen risico
33	Chemische wasserij, Haren	beschikt	humaan/ verspreiding
34	Industrie, Midwolda	afgerond	humaan/ verspreiding
35	Benzinestation, Doezum	afgerond	onbekend
36	Industrie, Stadskanaal	afgerond	geen risico
37	Industrie, Sappemeer	afgerond	geen risico
39	Industrie, Wildervank	afgerond	onbekend

Bijlage 7 Overzicht projectanalyses

In deze bijlage worden omschrijvingen gegeven van de door de Rekenkamer bestudeerde locaties. De Rekenkamer heeft 45 locaties onderzocht. De selectie van de locaties is in overleg met de provincie Groningen tot stand gekomen. De locaties zijn geanonimiseerd en ondergebracht in de categorieën: benzinestations, chemische wasserij, stortplaats, gasfabriek en overige industrie. Per locatie is een korte samenvatting weergegeven van het dossier en is aangegeven of de locatie op de spoedlijst staat.

Projectnaam	Benzinestation, Nieuw-Beerta
Projectnummer NR	01
Eigenaar	Particulier
Type risico	Humaan, op basis van PAK en minerale olie
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	Op de locatie bevond zich vanaf de jaren 50 een garagebedrijf. Tegenwoordig liggen op het terrein honderden autobanden, delen van het ondertussen afgebrande huis en diverse (half) afgebroken loodsen. In 1998 is er voor het eerst overleg tussen de gemeente en de provincie over de aanwezige vervuiling van het terrein. Er wordt afgesproken dat de provincie de onderzoekskosten voor haar rekening neemt. Als in 2000 het terrein een nieuwe eigenaar krijgt, wordt deze echter verantwoordelijk voor de uitvoering van verder onderzoek. De provincie legt wel een deadline op (eerst 2002, dan 2004), maar deze wordt niet gehandhaafd. In 2009 (11 jaar nadat de verontreiniging bekend was bij de provincie) geeft de provincie een bestuurlijke waarschuwing af. Dit gebeurt nadat geconstateerd is dat er grondwerkzaamheden hebben plaatsgevonden. De provincie eist een nader onderzoek. Later in 2009 wordt een concept nader onderzoek ingediend dat gedurende het Rekenkamer onderzoek, nog niet definitief was gemaakt. De huidige stand van zaken is dat er een civiele rechtszaak gaande is tussen de huidige en vorige eigenaar over de verantwoordelijkheid (en dus de kosten) van de verontreiniging. De provincie wacht dit af en heeft de locatie in de tussentijd op de spoedlijst gezet.

Projectnaam	Benzinestation, Veendam
Projectnummer NR	03
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Humaan, op basis van aromaten en minerale olie
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	Sinds 1966 is op de locatie een garagebedrijf gevestigd en later een tankstation. In 1990 worden er twee ondergrondse tanks verwijderd waarna grondmonsters worden genomen. Uit de grondmonsters blijkt dat er verontreiniging in de grond zit. In 2000 en 2003 worden onderzoeken uitgevoerd. Er wordt geconcludeerd dat er sprake is van ernstige bodemverontreiniging en aanbevolen wordt te gaan saneren. De locatie was ondergebracht bij de stichting BSB en wordt daardoor aan het zicht van de provincie onttrokken. De locatie is op de spoedlijst gezet, maar er was al een nader onderzoek uitgevoerd waaruit bleek dat er geen risico's zijn. Wat er voor rapporten bij de BSB bekend zijn, weet de provincie niet.

Projectnaam	Overige industrie, Nieuwe Pekela
Projectnummer NR	04
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Humaan/verspreiding, op basis van minerale olie gechloreerde koolwaterstoffen
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	Het bedrijf is sinds 1992 gevestigd op de locatie en wordt door de provincie als schuldig eigenaar beschouwd. In 1999 wordt een NO uitgevoerd waaruit een actueel verspreidingsrisico naar voren komt. Aanbevolen wordt jaarlijks het grondwater te monitoren. Het doel is om tot het moment dat er daadwerkelijk gesaneerd wordt, periodiek vast te stellen of de verontreiniging zich verspreidt. Dit vindt ook plaats. In 2005 wordt een saneringsvisie opgesteld, maar de verontreiniging is onvoldoende uitgekarteerd. Medio 2007 besluit het bedrijf het nader onderzoek en de jaarlijkse grondwater monitoring uit te stellen. De reden is dat de verontreiniging niet is verslechterd en de kosten niet opwegen tegen de resultaten. De provincie stemt in met het stopzetten van die maatregelen. De locatie staat wel op de spoedlijst vanwege het verspreidingsrisico, maar GS hebben nog geen beschikking afgegeven.

Projectnaam	Benzinestation, Middelstum
Projectnummer NR	05
Eigenaar	Particulier
Type risico	Humaan, op basis van lood en zink
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	Op de locatie stond een petroleum installatie met ondergrondse tank. Of de tank nog in de grond zit is onbekend. De grond is ter plaatse verontreinigd met lood en zink. In het kader van het project 'aanpak werkvoorraad' is de locatie naar voren geschoven. In 2009 wordt een oriënterend en in 2011 een nader onderzoek uitgevoerd. De conclusie luidt dat de omvang beperkt is en er geen sprake is van een ernstige verontreiniging, maar wel van humane risico's. De provincie treedt in overleg met de eigenaar en in april 2011 ligt een projectplan klaar. Als hier overeenstemming over is bereikt, wordt de locatie gesaneerd. Het project is, toen het eenmaal bekend was, goed opgepakt. Waarom de locatie nooit eerder in beeld is gekomen is onbekend.

Projectnaam	Overige industrie, Wildervank
Projectnummer NR	06
Eigenaar	Particulier
Type risico	Humaan, op basis van koper en lood
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	Het perceel is in particulier bezit en omvat een woonhuis met moestuin. In het verleden bevonden zich op dit perceel en de direct aanliggende percelen diverse bedrijven. In 2008 is duidelijk geworden dat er sprake is van een sterk verontreinigde bovengrond met lood. Doordat een deel van deze verontreinigde grond is gelegen binnen de contouren van een moestuin is er sprake van een humaan risico. De provincie heeft een onderzoek op de locatie laten uitvoeren en zal de kosten van sanering voor haar rekening nemen. Na 2 jaar vindt eind 2010 een gesprek plaats met de eigenaar en de provincie. In dit gesprek wordt de eigenaar ingelicht over de risico's. In dit gesprek komt na voren dat de eigenaar de moestuin al sinds 2009 niet meer gebruikt.

Projectnaam	Overige industrie, Tolbert
Projectnummer NR	07
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Humaan, op basis van minerale olie, som xylenen en cis 1,2 dichlooretheen
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	Op de locatie zijn in de loop der tijd diverse bedrijven gevestigd. Het pand staat nu leeg. In 2000 volgt uit een eerste onderzoek dat er een verontreiniging aanwezig is. De stichting BSB heeft deze locatie onder haar hoede. De stichting geeft aan dat de eigenaar in 2003 een nader onderzoek moet uitvoeren. Als deze deadline is verstreken wordt 2 jaar na het verstrijken van de deadline een brief naar de eigenaar gestuurd. Er worden verder geen sancties opgelegd. De provincie neemt het dossier in 2009 over van de stichting BSB. In 2010 wordt in de vorm van het versnellingsprotocol een onderzoek uitgevoerd. Er blijkt een onaanvaardbaar humaan risico te zijn en de locatie wordt op de spoedlijst gezet. De verontreiniging is dan al 10 jaar bekend bij de provincie.

Projectnaam	Overige industrie, Blijham
Projectnummer NR	08
Eigenaar	Overheid
Type risico	Humaan, op basis van minerale olie
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	Tot 1998 was op de locatie een bedrijf gevestigd. Nu bestaat de locatie uit een onverhard terrein en ligt braak. De directe omgeving is in gebruik als wonen met tuin en als basisschool. In 2007 wordt het eerste oriënterend onderzoek uitgevoerd en in 2010 het nader onderzoek, waaruit blijkt dat er in principe sprake is van een onaanvaardbaar humaan risico. Aanbevolen wordt om (een deel van) de locatie af te zetten met een hekwerk. In 2011 bezoekt de provincie de locatie en stelt vast dat er geen sprake is van een onaanvaardbaar humaan risico. De provincie legt geen tijdelijke beveiligmaatregelen op omdat het braakliggende terrein overgroeit met onkruid en gras. Ondanks dat er geen sprake is van een verharde ondergrond, is de mening van de provincie dat er geen contactmogelijkheden zijn met de verontreinigde grond.

Projectnaam	Benzinestation, Oude Pekela
Projectnummer NR	09
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Humaan/verspreiding, op basis van vluchtige aromaten en minerale olie
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	In het verleden was een brandstoffendetailhandel en later een benzinestation gevestigd op de locatie. De brandstoftanks zitten nog in de bodem en zijn afgevuld met water dat vermengt is geraakt met het aanwezige olieresidu. In 1996 is het eerste onderzoek uitgevoerd. In 2002 blijkt uit het nader onderzoek dat de grond sterk verontreinigd is met vluchtige aromaten en minerale olie. Er wordt ook een risicoanalyse uitgevoerd waaruit naar voren komt dat er actuele humane en verspreidingsrisico's zijn. Doordat de eigenaar van de locatie failliet gaat, wordt er lange tijd geen beschikking aangevraagd. De locatie wordt in deze periode niet bewoond, dus er zijn geen actuele humane risico's meer. De verspreidingsrisico's blijven bestaan. De provincie zet de locatie op de spoedlijst.

Projectnaam	Chemische wasserij, Winschoten
Projectnummer NR	10
Eigenaar	Particulier
Type risico	Humaan, op basis van minerale olie en vinylchloride
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	Al in 1906 vestigde zich op de locatie een machinale stoom-, was- en strijkinrichting. In 1939 wordt een hinderwetvergunning verleend voor het uitbreiden van de stoom- en chemische wasserij. Het terrein blijft, ondanks de diverse landelijke projecten om een compleet landelijk beeld te krijgen, jarenlang buiten beeld van de provincie. Pas in 2010 wordt de locatie door de gemeente Winschoten ingediend in het kader van het project 'landsdekkend beeld'. Er wordt een historisch en een oriënterend onderzoek uitgevoerd. Hieruit komt naar voren dat er potentiële humane risico's zijn. In 2010 wordt de locatie op de spoedlijst gezet.

Projectnaam	Chemische wasserij, Winschoten
Projectnummer NR	11
Eigenaar	Particulier
Type risico	Humaan/verspreiding, op basis van afbraakproducten van tetrachlooretheen (PER)
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	In 2009 voert de gemeente Winschoten een historisch onderzoek uit op de locatie van een chemische wasserij. In 2010 is op de locatie nog steeds een stomerij gevestigd. De provincie Groningen laat in 2010 op basis van het versnellingsprotocol een vervolgonderzoek uitvoeren. Hieruit komt naar voren dat de eigenaar in het kader van de BSB operatie in 1999 zelf al een onderzoek heeft laten uitvoeren. Bij dit onderzoek zijn een aantal boringen uitgevoerd waarbij de gevonden waarden erg laag waren. De provincie vindt dat er te weinig boringen zijn uitgevoerd, maar op basis van het feit dat in de stomerij een betonvloer aanwezig is, verwacht de provincie dat de risico's vooral zijn op mogelijke verspreiding en niet zozeer op humane risico's. Om humane risico's uit te sluiten is het echter nodig dat binnenluchtmetingen worden verricht. Dit is nog niet gebeurd.

Projectnaam	Benzinestation, Stadskanaal
Projectnummer NR	12 (zie tevens projectnummer 13)
Eigenaar	Particulier
Type risico	Humaan, op basis van vluchtige aromaten en minerale olie
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	Vanaf 1961 is er een garagebedrijf en benzinepompinstallatie gevestigd met ondergrondse tanks. De tanks worden in 1986 verwijderd. De provincie en de eigenaar zijn dan al in discussie over de schuldvraag. Tegenwoordig is de locatie in gebruik als 'wonen met tuin'. De locatie is opgenomen in de BSB operatie. In 1998 krijgt de locatie een urgentieklasse opgelegd, waaruit blijkt dat op de locatie een zodanig urgente verontreinigings situatie is aangetroffen dat er nader onderzoek moet worden uitgevoerd. In de jaren daarna wordt dit echter niet gedaan. In 2008 stelt de stichting BSB de provincie Groningen op de hoogte van de stand van zaken. In 2009 (11 jaar nadat op bekend is dat de locatie ernstige verontreinigd is) wordt de locatie op de spoedlijst gezet.

Projectnaam	Benzinestation, Stadskanaal
Projectnummer NR	13 (zie tevens projectnummer 12)
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Humaan, op basis van vluchtige aromaten en minerale olie
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	Vanaf 1967 is op de locatie een benzinestation en een garagebedrijf gevestigd. Sinds 1981 is op de locatie een showroom, magazijn en spuitinrichting aanwezig. Uit de kadastrale gegevens volgt dat het perceel in gebruik is als woonhuis met tuin. Het huidige gebruik is autostalling. In 1993 laat de gemeente een bodemonderzoek uitvoeren. Hieruit volgt dat er geen verontreiniging is. In september 1996 wordt opnieuw onderzoek uitgevoerd en hieruit volgt dat er sterke verontreiniging in de grond zit. In verband met een bedrijfsovername wordt in 1997 nog meer onderzoek uitgevoerd. Het vermoeden rijst dat de verontreiniging afkomstig is van de naastgelegen locatie (zie projectnummer 12). In 2009 is de locatie door de stichting BSB overgedragen aan de provincie. Ondanks dat het terrein verhard is, kan er volgens de provincie sprake zijn van uitdamping. De provincie heeft de locatie op de spoedlijst gezet. De provincie en de eigenaar zijn het niet eens over wie schuldig is.

Projectnaam	Benzinestation, Doezum
Projectnummer NR	14
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Humaan, op basis van vluchtige aromaten
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	De locatie betreft een benzineservicestation, waarbij in 1993 door middel van een oriënterend onderzoek zware verontreiniging is geconstateerd. In 1996 wordt een nader onderzoek uitgevoerd waar verder niets mee wordt gedaan. Pas in 2009 wordt een nader onderzoek uitgevoerd en een risicoanalyse gemaakt. In de risicoanalyse zijn de vluchtige aromaten niet meegenomen, en deze zal dus opnieuw moeten worden uitgevoerd. Zowel de gemeente als de provincie waren al jaren op de hoogte van de verontreinigings situatie op de locatie. De gemeente stuurt enkele brieven, maar grijpt niet in. De provincie brengt de locatie onder bij de stichting BSB waardoor deze volledig uit beeld verdwijnt. Pas in 2009 in het kader van de spoedlijst komt de provincie in actie. De verontreiniging met de potentiële risico's is dan al 16 jaar bekend.

Projectnaam	Benzinestation, Zuidhorn
Projectnummer NR	15
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Humaan/verspreiding, op basis van benzeen en xylenen
Beschikking	Beschikking 15 december 2000. Op de spoedlijst opgenomen als status nader onderzoek
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	Op de locatie was een autobedrijf en tankstation gevestigd. In 1979 en 2001 zijn de ondergrondse brandstoftanks vervangen. Een paar jaar geleden is het garagebedrijf met benzinestation ontmanteld en (is momenteel) afgezet met een hekwerk. Uit het onderzoek blijkt dat er op de locatie tevens een woonhuis is gevestigd. In 2000 geven GS een beschikking af. De eigenaar voert in 2001 een deelsanering uit, maar het is onbekend is welk deel van de verontreiniging is gesaneerd. Tevens is in die periode een biologische in-situ sanering uitgevoerd. De provincie weet niet of het systeem nog in werking is. Nadat in 2002 de verhouding tussen de aannemer en de eigenaar is verstoord, is de bodemsanering stopgezet. Er is overleg met de provincie, maar de eigenaar krijgt geen uitstel van de sanering. Pas in 2010 laat de provincie de eigenaar weten dat de sanering te laat is uitgevoerd. Er wordt in 2011 een actualiserend onderzoek uitgevoerd. De provincie stemt niet in met de risicoboorndeling. De locatie komt op de spoedlijst te staan. Op dit moment is er nog sprake van een sterke verontreiniging met xylenen. De eigenaar heeft de locatie afgezet met een hekwerk en de aanwezige woning wordt niet bewoond. Daardoor zijn in de praktijk eventuele risico's tijdelijk weggenomen. Deze informatie over het feitelijk gebruik was niet opgenomen in de provinciale dossiers.

Projectnaam	Stortlocatie, Veendam
Projectnummer NR	16
Eigenaar	Particulier
Type risico	Humaan, op basis van diverse stoffen afkomstig van dempingen van zand tot huishoudelijk en bedrijfs(chemisch) afval.
Beschikking	Beschikking mei 2002
Reden sanering	Herverkaveling
Status	Sanering gestart in 2002. Huidige status grondwatersanering onbekend
Omschrijving	Sinds de 18e eeuw zijn er voor de afvoer van turf uit de Veenkoloniën vele wijken en kanalen gegraven. Na de ontginning van het veen zijn de percelen geschikt gemaakt voor agrarische doeleinden. In de jaren 60 is er begonnen met het dempen van wijken met puin, zand, huishoudelijk en bedrijfs(chemisch) afval. In 1975 heeft de provincie het 'vrije storten' verboden. Op deze locatie voert DLG in 1998 een verkennend onderzoek uit. In 2000 wordt er een bodembeheerplan opgesteld. Tevens wordt een stichting opgericht die zorgt voor de uitvoering van het plan. In 2002 wordt het saneringsplan opgesteld en wordt de sanering opgestart. Op een aantal locaties wordt een gebruiksbeperking opgelegd, er wordt een grondwatersanering uitgevoerd en op de laad- en losplaatsen wordt beton gestort. Aangegeven wordt dat de samenwerking tussen de diverse partijen goed verliep. Binnen de provincie is actief gewerkt aan het voorkomen van 'dubbele petten'. De huidige stand van zaken betreffende de grondwatersanering is echter onbekend bij de provincie.

Projectnaam	Overige industrie, Stadskanaal
Projectnummer NR	17
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Humaan/verspreiding, op basis van zware metalen, cadmium, zink, koper, cyanide, VOCI en BTEX,
Beschikking	Beschikking september 2008. start saneren binnen 4 jaar.
Reden sanering	Sluiting fabriek
Status	Locatie staat op speedlijst.
Omschrijving	Op het terrein was jarenlang een groot elektronicabedrijf gehuisvest. In 1996 worden door de eigenaar in het kader van de BSB operatie het eerste onderzoek uitgevoerd. Geadviseerd wordt verder onderzoek uit te voeren. In 2003 kondigt het bedrijf aan de locatie te gaan verlaten. Dan wordt ook pas vervolgonderzoek uitgevoerd. In de jaren daarna wordt het ene onderzoek na het andere uitgevoerd. In 2008 geven GS een beschikking af waarin wordt ingestemd met een saneringsplan op hoofdlijnen. Het onderzoekstraject duurt erg lang. In de tussentijd zijn er geen tijdelijke beheersmaatregelen genomen, terwijl bekend was dat er humane en verspreidingsrisico's aanwezig waren. De locatie wordt gedeeltelijk verhuurd en is dus in gebruik.

Projectnaam	Benzinestation, Siddeburen
Projectnummer NR	18
Eigenaar	Particulier
Type risico	Humaan/verspreiding, op basis van olie en aromaten
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	Op de locatie stond vroeger een tankstation met daarnaast een woonfunctie. Momenteel heeft het terrein een woonfunctie. Er zitten op het terrein 7 ondergrondse tanks. Deze tanks zijn afgevuld. In 1998-1999 is de provincie bezig om een nader onderzoek uit te voeren. Het terrein wordt echter verkocht en de nieuwe eigenaar is vanaf dat moment schuldig eigenaar. Het dossier wordt overgedragen aan de stichting BSB. Jarenlang gebeurt er helemaal niets. De eigenaar bouwt ondertussen een zwembad in de achtertuin. Wat er met de verontreinigde grond is gebeurd, is onbekend. Na 10 jaar overlegt de provincie in 2008 met de burens en blijkt dat de grondwaterverontreiniging zich verspreidt. In 2009 ontvangt de provincie een aantal oude onderzoeken waaruit naar voren komt dat er sprake is van humane, ecologische en verspreidingsrisico's. In 2009 voert de provincie de risicoanalyse opnieuw uit en zijn er geen risico's aangetoond. De reden dat de locatie op de spoedlijst staat, is dat er in de buurt van de locatie verontreinigd grondwater is gevonden, dat afkomstig kan zijn van deze locatie.

Projectnaam	Overige industrie, Scheemda
Projectnummer NR	19
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Humaan, op basis van asbest, zware metalen, PAK, minerale olie
Beschikking	Beschikking september 2007. Start sanering binnen 4 jaar.
Reden sanering	Risico's
Status	Opstellen saneringsplan voor januari 2011. Locatie staat op spoedlijst
Omschrijving	Vanaf 1900 stond op de locatie een strokartonfabriek. Het dossier begint in 1994 wanneer de provincie en de gemeente opdracht verstrekken voor een oriënterend onderzoek. Uit het onderzoek volgt dat er nader onderzoek moet worden uitgevoerd. In de 10 jaar daarna probeert de provincie de eigenaar ervan te overtuigen een nader onderzoek uit te voeren. In 2004 besluit de provincie het heft in eigen handen te nemen en zelf een onderzoek uit te voeren. De provincie probeert de kosten hiervan te verhalen op de eigenaar, maar dat is tot op heden niet gelukt. Uit het onderzoek blijkt dat er sprake is van ernstige verontreiniging, maar geen spoed. Hierbij is echter geen rekening gehouden met de asbestverontreiniging. In september 2007 geven GS de beschikking af. Hierin is aangegeven dat humane risico's niet zijn uit te sluiten en binnen 4 jaar gestart moet worden met de sanering. Totdat gestart wordt met de sanering, dienen de tijdelijke beveiligingsmaatregelen (een hek om het deel waar asbest ligt) gehandhaafd worden. Dit wordt elk half jaar gecontroleerd. In 2009 wordt een saneringsplan ingediend. In het plan worden de risico's van het asbest niet goed ingedekt. De provincie keurt het plan af. In 2009 stemmen GS in met een gefaseerde uitvoering van de sanering, maar willen nog steeds voor 1 januari 2011 een definitief saneringsplan ontvangen. In 2010 vraagt de eigenaar uitstel van 1 jaar aan. GS stemmen hier mee in en er dient dus nu voor 1 januari 2012 een saneringsplan te zijn ingediend. Het plan is ten tijde van het onderzoek van de Rekenkamer nog niet ingediend.

Projectnaam	Overige industrie, Farmsum
Projectnummer NR	20
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Humaan/verspreiding, op basis van chloorkoolwaterstoffen, kwik, hexa's.
Beschikking	Beschikking augustus 2002. Start sanering binnen 4 jaar.
Reden sanering	bouwactiviteiten
Status	Sanering wordt in delen uitgevoerd. Locatie staat op spoedlijst
Omschrijving	De locatie betreft een bedrijventerrein met allerlei chemische industrie. Vanaf 1987 laat de eigenaar circa 80 onderzoeken uitvoeren om de verontreiniging in beeld te brengen. Vanaf 2000 overleggen de provincie en de eigenaar over een saneringsplan. Het plan wordt opgesteld op hoofdlijnen en in 2002 ingediend bij de provincie. In de tussentijd geven GS een gedoogbeschikking af. De eigenaar kan in overleg met de provincie werkzaamheden verrichten op het terrein. In het saneringsplan is het gehele terrein opgedeeld in deelterreinen. Deze zullen één voor één worden gesaneerd aan de hand van deelsaneringsplannen. De deelsaneringsplannen worden ter goedkeuring aan de provincie voorgelegd.

Projectnaam	Benzinestation, Winschoten
Projectnummer NR	21
Eigenaar	Particulier
Type risico	Humaan, op basis van minerale olie en vluchtige aromaten
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	In 1966 is een grote oliemaatschappij een benzineservicestation gestart op de locatie. Op dit moment is er een bandenhandel gevestigd en bevinden zich boven het bedrijf een aantal woningen. De provincie laat in 2009/2010 een historisch en een oriënterend onderzoek uitvoeren. Hieruit volgt dat er sprake is van een sterke verontreiniging. De risico's zijn beoordeeld aan de hand van het versnellingsprotocol. Hieruit kwam naar voren dat er zeer waarschijnlijk sprake is van spoed. Wat opvalt, is dat eind mei 2011 de provincie de eigenaar/bewoners van de locatie nog niet op de hoogte heeft gesteld van de situatie.

Projectnaam	Benzinestation, Finsterwolde
Projectnummer NR	22
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Humaan, op basis van benzeen, minerale olie, xylenen
Beschikking	Beschikking januari 2008. Start sanering binnen 4 jaar.
Reden sanering	Woningbouw
Status	Sanering nog niet gestart. Locatie staat op spoedlijst
Omschrijving	Het terrein is in het verleden in gebruik geweest als smederij. In 1951 is een benzinestation geplaatst, dat tot 1982 in gebruik is geweest. De pompen zijn toen verwijderd, maar de ondergrondse tanks en leidingen zijn blijven zitten. Na 1982 hebben er diverse bedrijven gezeten. In 2000 zijn alle bedrijfsactiviteiten gestaakt. In 1987 is een onderzoek uitgevoerd waaruit naar voren kwam dat er (mogelijk) sprake was van ernstige bodemverontreiniging. Het terrein wordt in 1989 verkocht. Jarenlang gebeurt er niets met het terrein. In 2000 toont een projectontwikkelaar interesse in het terrein. De plannen worden echter in de ijskast geschoven. In de perioden 2003-2007 probeert de provincie de eigenaar zo ver te krijgen dat er onderzoek wordt uitgevoerd en de ondergrondse tanks worden verwijderd. Dit leidt echter tot niets. In 2007 is er contact tussen de projectontwikkelaar en de provincie. Er wordt een saneringsplan opgesteld en in 2008 wordt de beschikking afgegeven. In 2010 is nog niet gestart met de sanering. De nieuwbouwplannen zijn nog niet van de baan.

Locatienummer 23 is vervallen

Projectnaam	Overige industrie, Veendam
Projectnummer NR	24
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Verspreiding, op basis van minerale olie, vluchtige aromaten en meststoffen.
Beschikking	Beschikking mei 2007. Start sanering binnen 4 jaar.
Reden sanering	Risico's
Status	Sanering in mei 2011 gestart. Locatie staat op spoedlijst
Omschrijving	Van circa 1961 tot 1978 bevond zich op de locatie een olie- en kolenhandel. Vanaf 1978 is de locatie door de huidige eigenaar in gebruik voor de op- en overslag van meststoffen. In de loop der jaren zijn diverse boven- en ondergrondse tanks geplaatst. De locatie valt onder de BSB operatie. In 2000 geeft de BSB aan bij de provincie dat het bedrijf niet meewerkt aan onderzoeken. De provincie, BSB en de eigenaar gaan met elkaar om tafel. In 2002 stuurt de provincie een brief waarin wordt aangegeven dat in 2003 een nader onderzoek moet zijn ingediend. Vijf jaar later, in 2007 ontvangt de provincie het onderzoek. De provincie heeft in de periode 2002-2007 niet ingegrepen. In 2007 geven GS de beschikking af. Exact 4 jaar na afgifte van de beschikking, in mei 2011 wordt gestart met de sanering. De sanering gaat ongeveer 6 jaar duren.

Projectnaam	Benzinestation, Winsum
Projectnummer NR	25
Eigenaar	Overheid
Type risico	Verspreiding, op basis van minerale olie en vluchtige aromaten
Beschikking	Beschikking juli 1996. Sanering starten binnen 4 jaar
Reden sanering	Sluiting tankstation
Status	Afgerond
Omschrijving	Het betreft een voormalig benzinestation, waarbij in 1993 in een nader onderzoek is vastgesteld dat er minerale olie en vluchtige aromaten in de grond aanwezig zijn. Toen is ook vastgesteld dat er verspreidingsrisico's zijn. De sanering is opgepakt door de stichting SUBAT. Een voorwaarde van de stichting is dat er op de locatie de komende 10 jaar geen brandstoffen meer verkocht worden. De provincie geeft in 1996 een beschikking af en datzelfde jaar wordt gestart met de sanering. Het evaluatierapport wordt in 2000 door GS goedgekeurd. De sanering van de locatie verliep voorspoedig en volgens de regels.

Projectnaam	Stortplaats, Uithuizen
Projectnummer NR	26 (zie tevens locatienummer 27)
Eigenaar	Particulier
Type risico	Geen risico. Verontreinigd met o.a. PAK, minerale olie en diverse metalen.
Beschikking	Beschikking juli 2000
Reden sanering	Herverkaveling
Status	Afgerond
Omschrijving	Het terrein heeft een oppervlakte van circa 1.900 m2 en heeft een agrarische functie (akkerbouw). Tot de jaren 50 bestond de locatie uit een watergang welke gedempt is met huishoudelijk afval. Om de gestagneerde herverkaveling weer op gang te helpen heeft de provincie een stichting opgericht die de eventuele verontreiniging van de landbouwgronden in kaart moest brengen en waar nodig saneren. De stichting heeft op de locaties periodiek monsters genomen jarenlang en onderzoek uitgevoerd. In 2000 worden een sanering uitgevoerd en gebruiksbeperkingen opgelegd. In 2009 blijkt dat er tijdens werkzaamheden afval is aangetroffen. Er wordt een nader onderzoek uitgevoerd. Er blijken geen risico's te zijn, maar er wordt wel geadviseerd om de geteelde gewassen niet voor consumptie aan te bieden. Er wordt verder onderzoek gedaan. Hieruit volgt dat de gebruiksbeperkingen in stand moeten blijven en dat de gewassen geschikt zijn voor consumptie.

Projectnaam	Stortplaats, Uithuizen
Projectnummer NR	27 (zie tevens locatienummer 26)
Eigenaar	Particulier
Type risico	Verspreiding, op basis van metalen, minerale olie en PAK
Beschikking	Beschikking juli 2000. Sanering starten voor 2015
Reden sanering	Herverkaveling
Status	Afgerond
Omschrijving	Dit projectnummer valt samen met projectnummer 26 onder een groter herverkavelingsplan. Dit plan is in 2000 opgesteld om de gestagneerde herverkaveling weer op gang te brengen. Er is een stichting opgericht om de sanering in goede banen te leiden. Op de stortlocaties wordt of de bodem gesaneerd, of een gebruiksbeperking opgelegd, of een monitoringsysteem ingesteld of een combinatie van deze drie.

Locatienummers 28, 29, 30 zijn vervallen

Projectnaam	Stortlocatie, Kiel Windeweer
Projectnummer NR	31
Eigenaar	Overheid
Type risico	Humaan, op basis van arseen, koper, kwik, zink, benzeen, chloorfenolen, drins, PCB's DDT/DDE/DDD en minerale olie
Beschikking	Beschikking juli 2000. Start sanering binnen 4 jaar.
Reden sanering	Risico's
Status	Afgerond
Omschrijving	Het betreft een verontreiniging ter plaatse van een gedempte wijk. De voormalige wijk is deels gedempt met slib uit het kanaal en vanaf 1958 met afval uit enkele chemische fabrieken. De locatie wordt in 1982 opgenomen in het provinciaal bodemsaneringsprogramma. Er worden ter plaatse een aantal onderzoeken uitgevoerd. In 1985 ontvangt de gemeente een brief van het staatstoezicht op de Volksgezondheid. Hierin wordt aanbevolen de locatie niet meer te gebruiken voor de verbouw van landbouwgewassen. In 1991 wordt het nader onderzoek bekend gemaakt. Vervolgens worden in 1994, 1996 en 1999 aanvullende onderzoeken uitgevoerd. De conclusie van het laatste rapport is dat er sprake is van urgentie. Als aanbeveling is opgenomen dat de locatie niet meer mag worden gebruikt voor de landbouw. In 2000 geeft de provincie de beschikking af. Daarin is o.a. aangegeven dat de locatie niet meer gebruikt mag worden als landbouwgrond. In 2000 en 2003 wordt het grondwater gemonitord. De gevonden waarden werden, in vergelijking met die uit 1999, in veel lagere concentraties aangetroffen. GS stemmen in met uitstel van de sanering. Voor oktober 2007 moet worden gestart met de sanering. In 2005 en 2006 worden verdere onderzoeken uitgevoerd en begin 2007 wordt het saneringsplan bij de provincie ingediend. In november 2007 start de sanering. Het evaluatieplan wordt in 2009 door de provincie goedgekeurd. De sanering is daarmee afgerond. GS zijn in 1982 op de hoogte van de verontreiniging, maar geven pas in 2000 een beschikking af. De redenen zijn voornamelijk de eigen financiële positie en die van de eigenaar. Het gevolg is dat tussen het moment van bekendheid met de verontreiniging van GS tot het moment waarop de humane risico's definitief zijn weggenomen doordat is gesaneerd, een periode van 25 jaar is verstreken. Pas aan de vooravond van de sanering, begin 2007, informeren GS samen met de gemeente en DLG de direct omwonenden over de aanstaande sanering en het daaraan voorafgaande voortraject.

Projectnaam	Overige industrie, Windeweer
Projectnummer NR	32
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Geen risico, wel verschillende metalen en minerale olie in grond en grondwater.
Beschikking	Beschikking januari 2000. Geen saneringstijdstip.
Reden sanering	Bouwactiviteiten
Status	Sanering afgerond, evaluatierapport moet nog worden ingediend.
Omschrijving	Op de locatie was een scheepssloperij c.q. schrootbedrijf gevestigd. De eigenaar neemt in 1998 contact op met de provincie. De eigenaar geeft aan in delen het terrein te willen saneren. Het plan is om de komende 10 jaar het terrein te saneren. De sanering sluit aan op de bedrijfsvoering van de eigenaar. In 2000 geeft de provincie de beschikking af. Hierin is aangegeven dat er sprake is van ernst maar niet van urgentie. Er wordt dus geen saneringstijdstip vastgelegd. Het gehele traject verloopt voorspoedig. Er vindt goed overleg plaats tussen de eigenaar en de provincie en de provincie voert regelmatig inspectiebezoeken uit. In mei 2011 is de sanering afgerond. Er wordt nog een evaluatierapport ingediend.

Projectnaam	Chemische wasserij, Haren
Projectnummer NR	33
Eigenaar	Particulier
Type risico	Humaan/verspreiding, op basis van trichlooretheen, minerale olie
Beschikking	Beschikking oktober 1997. Start sanering binnen 4 jaar
Reden sanering	Herinrichting centrum
Status	Sanering in uitvoering
Omschrijving	Op de locatie is in het verleden een chemische wasserij gevestigd. De grond en het grondwater zijn daardoor verontreinigd geraakt. In de jaren 90 laat de gemeente Haren een aantal onderzoeken uitvoeren en in oktober 1997 geeft de provincie de beschikking ernst en urgent af. De jaren daarna worden diverse onderzoeken uitgevoerd waarbij wordt gekeken naar een biologische afbraak van de VOCl. De provincie stemt in september 2000 in met het saneringsplan. Een deel van de verontreiniging zal worden ontgraven en een deel in-situ worden gesaneerd. De jaren daarna wordt er heen en weer gesteggeld wie er wat gaat betalen. De provincie overweegt een saneringsbevel op te leggen, maar dat blijkt juridisch niet haalbaar. Tien jaar na afgifte van de beschikking ernst en urgent wordt er in 2007 een tweede saneringsplan ingediend. De provincie geeft voor de tweede keer een beschikking af voor de goedkeuring van het saneringsplan. Hierna kan de sanering van start kan gaan. In de periode van 10 jaar waarin de locatie wel in gebruik was en de verontreiniging bekend was, zijn er geen tijdelijke maatregelen opgelegd. Dit terwijl er wel sprake is van humane risico's.

Projectnaam	Overige industrie, Midwolda
Projectnummer NR	34
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Humaan/verspreiding, op basis van minerale olie, kwik en vluchtige aromatische koolwaterstoffen.
Beschikking	Beschikking april 1997. Start sanering binnen 4 jaar
Reden sanering	Risico's
Status	Afgerond
Omschrijving	Het dossier van de provincie begint in 1997 wanneer de eigenaar het saneringsplan ter goedkeuring indient bij de provincie. De locatie in Midwolda is sinds 1966 in gebruik voor de winning en behandeling van aardgas. In 1987 zijn verontreiniging geconstateerd, waarna er in opdracht van de eigenaar diverse onderzoeken worden uitgevoerd. Het in 1997 ingediende saneringsplan geeft aan dat de sanering in twee fases zal worden uitgevoerd. Fase 1 omvat de zuivering van het grondwater en het weghalen of beheersen van de grondverontreiniging. Deze fase is gestart in 1998 en is in 2004 afgerond. In de tweede fase wordt de nog niet verwijderde verontreiniging beheerst tot aan de abandonnatie van de locatie. In 2008 geeft de eigenaar aan dat er zal worden begonnen met de sloopwerkzaamheden op de locatie. De locatie wordt verder gesaneerd. In maart 2010 is de sanering afgerond en wordt het evaluatierapport ingediend. Hierin wordt gemeld dat er een lichte chroomverontreiniging is achtergebleven. Er wordt geadviseerd het grondwater te blijven monitoren. De sanering is in fases uitgevoerd in overeenstemming met de dynamiek van de locatie.

Projectnaam	Benzinestation, Doezum
Projectnummer NR	35
Eigenaar	Particulier
Type risico	Risicoanalyse niet uitgevoerd. Verontreinigd met minerale olie en vluchtige aromatische koolwaterstoffen.
Beschikking	Beschikking, juli 1999. Start sanering binnen 4 jaar.
Reden sanering	Risico's
Status	Afgerond
Omschrijving	In 1964 wordt een vergunning afgegeven voor een benzine- en dieselpomp met een tweetal ondergrondse tanks en twee met aftappompen. In de periode 1981-1985 heeft de eigenaar een aantal onderzoeken laten uitvoeren, waarbij verontreiniging van minerale olie en vluchtige aromatische koolwaterstoffen zijn aangetroffen. In 1985 stuurt de provinciale waterstaat een brief aan de provincie Groningen waarin wordt aangegeven dat de sanering van het grondwater de eerste prioriteit dient te krijgen. In de jaren 1986- 1994 wordt geprobeerd het grondwater te saneren, wat echter niet voldoende lukt. In 1995 wordt daarom besloten dat een andere aanpak gewenst is. In 1999 wordt een saneringplan ingediend waarna direct de sanering van start gaat. In 2002 wordt het evaluatierapport ingediend, maar de provincie stemt hier niet mee in. Er is een restverontreiniging achtergebleven. In de jaren daarna worden diverse onderzoeken uitgevoerd en uiteindelijk de restverontreiniging gesaneerd. Eind 2007 wordt opnieuw een evaluatierapport ingediend dat deze keer wel door de provincie Groningen wordt goedgekeurd.

Projectnaam	Overige industrie, Stadskanaal
Projectnummer NR	36
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Geen risico. Verontreinigd met hechtverbonden asbest.
Beschikking	Beschikking, september 1998. Geen saneringstijdstip opgenomen.
Reden sanering	Onbekend
Status	Afgerond
Omschrijving	Het dossier begint in maart 2006 wanneer de provincie het concept saneringsplan en een plan van aanpak ontvangt. Hieruit blijkt dat in 1998 de provincie een beschikking heeft afgegeven. De beschikking zelf is niet opgenomen in het dossier, maar uit latere stukken blijkt dat er sprake is van een ernstige bodemverontreiniging waarvan de sanering niet urgent is. In juni 2006 wordt het definitieve saneringsonderzoek ingediend, dat in augustus door de provincie wordt goedgekeurd. In november 2006 start de sanering. Tijdens de sanering worden er door de provincie een aantal inspectiebezoeken gebracht. Hieruit kwam naar voren dat alles volgens de regels verliep. Het evaluatierapport wordt in 2008 ingediend en door de provincie goedgekeurd. De sanering van deze locatie verloopt volgens het boekje.

Projectnaam	Overige industrie, Sappemeer
Projectnummer NR	37
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Geen risico. Verontreinigd met koper, lood, nikkel, zink, PAK, minerale olie en xylenen.
Beschikking	Beschikking januari 2005. Start sanering binnen 4 jaar.
Reden sanering	Bouwactiviteiten
Status	Afgerond
Omschrijving	Sinds 1926 is op de locatie een gieterij gevestigd welke tot op heden in gebruik is. In 1993 is de eigenaar begonnen met een eerste onderzoek. Uit dit onderzoek blijkt dat er verhoogde waarden voor diverse metalen is aangetroffen. De gemeente Hoogezand-Sappemeer is sinds 1996 hiervan op de hoogte. In 2004 wil de gieterij uitbreiden. Hiervoor is een verkennend onderzoek uitgevoerd en een saneringsplan opgesteld. Er wordt echter geen risicoanalyse gemaakt. De provincie geeft in 2005 een beschikking af waarbij zij instemt met het saneringsplan. De sanering gaat direct van start. De provincie voert een aantal inspectiebezoeken uit. Als blijkt dat de verontreiniging omvangrijker is dan gedacht, zorgt de eigenaar er voor dat de gehele verontreiniging wordt gesaneerd. In 2005 wordt de sanering afgerond door het indienen en goedkeuren van het evaluatierapport. Het terrein is niet in zijn geheel gesaneerd. Onder één van de bedrijfsgebouwen bevindt zich nog met koper, lood en zink verontreinigde grond. De provincie heeft in 2011 op verzoek van de Rekenkamer een risicoanalyse uitgevoerd. Hieruit kwam naar voren dat er inderdaad geen risico's zijn.

Locatie 38 vervallen

Projectnaam	Overige industrie, Wildervank
Projectnummer NR	39
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Risicoanalyse niet uitgevoerd. Verontreinigd met lood, kwik, zink, PAK en minerale olie.
Beschikking	Beschikking, oktober 2004.
Reden sanering	Woningbouw
Status	Afgerond
Omschrijving	De locatie ligt op een voormalig bedrijventerrein dat geschikt wordt gemaakt voor woningbouw. De locatie is opgedeeld in een viertal deellocaties. Het dossier start in 2000 wanneer er overleg plaatsvindt tussen de provincie Groningen en de gemeente Veendam. Het idee is dat de gemeente het terrein voor 1 gulden koopt en vervolgens laat saneren. In 2001 wordt er een saneringsplan ingediend. De provincie vindt dat het saneringsplan niet voldoende is afgebakend en keurt het plan af. In de periode 2001-2004 vinden er diverse onderzoeken op het terrein plaats. Halverwege 2004 wordt er een nieuw saneringsplan ingediend dat wel door de provincie wordt goedgekeurd. De sanering zal plaatsvinden in drie fasen. In 2005 gaat de 1e fase van start en in 2008 is de gehele sanering afgerond. Het evaluatierapport wordt in februari 2009 door de provincie goedgekeurd. De sanering verloopt volgens de planning. Er wordt regelmatig overleg gevoerd tussen de diverse partijen. De provincie voert tijdens de sanering een aantal inspectiebezoeken uit.

Projectnaam	Gasfabriek, Winschoten
Projectnummer NR	40
Eigenaar	Overheid
Type risico	Verspreiding/humaan/ecologisch²⁵⁵, op basis van o.a. PAK, cyanide, benzo(a)pyreen, teer, olie, benzeen, naftaleen.
Beschikking	Beschikking oktober 1996. Start saneren binnen 4 jaar.
Reden sanering	Bouwactiviteiten
Status	De planning is: start saneren najaar 2011, einde sanering 2020. Locatie staat op spoedlijst.
Omschrijving	De gemeentelijke gasfabriek dateert van 1898 en is in werking gebleven tot begin jaren 60. Daarna is de fabriek gesloopt, het kanaal gedempt en de zusterflat gebouwd. De locatie bevindt zich in de bebouwde kom van Winschoten. Het dossier is zeer omvangrijk en begint in 1982 wanneer de gemeente en provincie het terrein willen opnemen in het onderzoeksprogramma. Het eerste onderzoek vindt in 1984 plaats en daarbij wordt meteen een sterke verontreiniging gevonden. De gemeente organiseert een informatiebijeenkomst voor de bewoners. De jaren erna worden er diverse onderzoeken op de locatie uitgevoerd. In 1990 wil het ziekenhuis uitbreiden en stemt de provincie in met een deelsanering. Er is enige discussie over de kosten van een damwand die tijdens de bouwwerkzaamheden noodzakelijk is gebleven. De provincie, gemeente en het ziekenhuis komen uiteindelijk tot overeenstemming. In 1992/1993 spreken de provincie en het ziekenhuis af een volgende deelsanering te laten uitvoeren. Het ministerie van VROM is het hier echter niet mee eens. Het ministerie wil dat eerst de totale omvang in kaart wordt gebracht en alle saneringsvarianten worden bekeken. In de volgende periode wordt onderzoek na onderzoek uitgevoerd. In 1995 wordt in één onderzoek geconcludeerd dat bij één woning de consumptie van groenten uit eigen tuin wordt afgeraden. Verder wordt in 1995 sterk aanbevolen tijdelijke maatregelen te nemen en gebruiksbeperkingen op te leggen, Dit om de actuele humane en ecologische risico's op te vangen. In 1996 geeft de provincie een beschikking ernst en spoed af. De sanering dient gestart te zijn binnen 4 jaar. Er worden in de beschikking echter geen tijdelijke maatregelen opgelegd. In 2001 is het programma gasfabrieksterreinen opgesteld waarin vier provincies (waaronder Groningen) en het Rijk afspraken hebben vastgelegd over de sanering van gasfabrieksterreinen. De locatie in Winschoten wordt ook in het programma opgenomen. In de jaren erna wordt veel overlegd, maar er wordt niet gesaneerd. De locatie wordt uiteindelijk opgenomen in de laatste periode (2009-2014) van het gasfabriekprogramma. Eind 2010 wordt een saneringsplan ingediend en in februari 2011 geeft de provincie een ontwerpbeschikking af. De sanering dient in het najaar van 2011 (15 jaar na de afgifte ernst en spoed) te starten en in 2020 volledig te zijn afgerond.

²⁵⁶ De locatie staat als deellocatie op de spoedlijst. Daarbij wordt aangegeven dat het om verspreidingsrisico's gaat. Het dossier (GR005200006) omvat het gehele terrein en daarbij is sprake van zowel humane, ecologische als verspreidingsrisico's.

Projectnaam	Overige industrie, Nuis
Projectnummer NR	41
Eigenaar	Overheid
Type risico	Zeer waarschijnlijk geen spoed
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	-
Omschrijving	De locatie is in het bezit van het Rijk en is verdacht van verontreiniging met asbest. In 2009 laat het Rijk een onderzoek uitvoeren op de locatie. De conclusie luidt dat er geen sprake is van een ernstig geval van bodemverontreiniging met asbest en derhalve bij het huidige gebruik ook geen sprake is van (humane) risico's. De provincie heeft de locatie aangemerkt als zeer waarschijnlijk geen spoed. Deze conclusie is gebaseerd op telefonische informatie van het Rijk. De provincie heeft het onderzoek zelf nooit ingezien.

Projectnaam	Overige industrie, Bedum
Projectnummer NR	42
Eigenaar	Overheid
Type risico	Niet beoordeeld i.v.m. BUS melding. Verontreinigd met PAK.
Beschikking	BUS melding
Reden sanering	Verkoop terrein
Status	Afgerond
Omschrijving	In 2010 voert de gemeente een verkennend en aanvullend bodemonderzoek uit op de locatie. De locatie is sinds 1950 in gebruik als 'wonen met tuin'. De woning is in het bezit van de gemeente en wordt sinds 1950 verhuurd. In 2010 stond het woonhuis leeg en staat het in de verkoop. Uit de onderzoeken blijkt dat bovengrond sterk verontreinigd is met PAK. In april 2010 stemmen GS in met de melding, in mei vindt de sanering plaats en in juli wordt het evaluatieverslag goedgekeurd. Binnen één jaar is de locatie onderzocht en gesaneerd tot de gewenste gebruiksfunctie.

Projectnaam	Overige industrie, Hoogezand
Projectnummer NR	43
Eigenaar	Particulier
Type risico	Geen risico's. Verontreinigd met zware metalen, PAK en asbest.
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek
Omschrijving	De locatie is gelegen in een winkelstraat. Uit een historisch onderzoek, dat in opdracht van de gemeente is uitgevoerd, blijkt dat in het verleden op de locatie een meubelververij, kleur- en verfstoffenindustrie, bouwbedrijf en scheepsbouw en -reparatiebedrijf waren gevestigd. In 2009 besluit de gemeente een oriënterend onderzoek te laten uitvoeren. Uit het onderzoek blijkt dat er sterk verhoogde gehalten aan zware metalen en PAK zijn aangetroffen. De locatie was door de provincie geselecteerd als mogelijke spoedlocatie. Er zou een nader onderzoek moeten plaatsvinden, maar er blijkt in een latere fase door de eigenaar een verharding te zijn aangebracht. Hierdoor zijn er geen directe contactmogelijkheden meer met de verontreinigde grond. Eventuele humane risico's zijn daarmee weggenomen. Bij wijziging van het bodemgebruik in het kader van de dynamiek blijft de uitvoering van een nader onderzoek volgens de provincie noodzakelijk. De vraag is op welk wijze de provincie erop toe kan zien dat de bestaande verharding intact blijft. Ofschoon er feitelijk sprake is van een tijdelijke beveiligingsmaatregel is hiervan in formele zin geen sprake. De provincie heeft immers nog niet definitief vastgesteld dat in deze sprake is van een 'ernstige bodemverontreiniging'. Hiervoor is het nodig dat de omvang van de verontreiniging wordt vastgesteld in een nader onderzoek. Pas als hieraan is voldaan kunnen tijdelijke beveiligingsmaatregelen aan de eigenaar/gebruiker door de provincie worden opgelegd. Onduidelijk is in hoeverre de eigenaar/ gebruiker op de hoogte is gebracht van de mogelijke risico's die kunnen ontstaan bij het (deels) weghalen van de aanwezige verharding.

Projectnaam	Benzinestation, Veendam
Projectnummer NR	44
Eigenaar	Particulier
Type risico	BUS melding, dus risico niet beoordeeld. Verontreinigd met PAK en zware metalen.
Beschikking	Instemming BUS melding, maart 2010
Reden sanering	Nieuwbouw
Status	Gesaneerd
Omschrijving	Tot 1986 was op de locatie een brandstoffengroothandel gevestigd. Op een naastgelegen perceel was een drukkerij gevestigd. In 2010 ontvangt de provincie een BUS melding. De grond is verontreinigd met PAK en zware metalen. De BUS melding vermeldt dat er circa 40 m2 wordt ontgraven. Bij de BUS melding is een verkennend onderzoek bijgevoegd. Hieruit komt naar voren dat de reden voor het onderzoek een geplande nieuwbouw is. In 2011 is de sanering afgerond. Het evaluatierapport wordt ingediend en ligt nu ter goedkeuring bij de provincie.

Projectnaam	Benzinestation, Farmsum
Projectnummer NR	45
Eigenaar	bedrijf
Type risico	Zeer waarschijnlijk geen spoed. Licht verontreinigd met minerale olie.
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek
Omschrijving	In het kader van het project 'identificatie spoedlocaties' laat de provincie Groningen in 2010 een oriënterend onderzoek uitvoeren. Hieruit komt naar voren dat in 1996 al een verkennend bodemonderzoek is uitgevoerd. Uit dit verkennend onderzoek blijkt dat de locatie achtereenvolgend in gebruik is geweest als school wasserij en als supermarkt met tankstation. Het verkennende onderzoek toonde aan dat er een verhoogde concentratie arseen in het grondwater aanwezig is. In april 2010 blijkt dat het pand van de supermarkt leeg staat. Het pand is voorzien van een betegelde vloer en het buitenterrein is verhard met asfalt. Het huidige gebruik is wonen met bedrijvigheid. Het oriënterend onderzoek uit 2010 richt zich op diverse stoffen, maar niet op arseen. Verder vindt er geen inpandig onderzoek plaats in verband met de betegelde vloer. De conclusie van het onderzoek luidt dat er geen verontreiniging aanwezig is. De locatie is in het kader van het project 'identificatie spoedlocaties' afgevalen.

Projectnaam	Benzinestation, Sappemeer
Projectnummer NR	46
Eigenaar	Particulier
Type risico	Zeer waarschijnlijk geen spoed
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek
Omschrijving	In het verleden waren op de locatie verschillende bedrijven gehuisvest. Het begon in 1900 met een houtwarenfabriek. Daarna vestigden een smederij, een brandstoffengroothandel en een autoreparatiebedrijf zich op het terrein. De locatie is meegenomen in de BSB operatie. De stichting BSB geeft aan dat de eigenaar voor juli 2008 een nader onderzoek moet uitvoeren. Aangezien de stichting BSB wordt opgeheven, neemt de provincie de voortgangsbewaking over. In het kader van het project identificatie spoedlocaties vraagt de provincie het dossier op bij de stichting BSB. Het dossier blijkt echter door de eigenaar (1e eigenaar) te zijn opgehaald. Er zijn dus geen gegevens over eventuele verontreiniging bekend. Ondanks dat er geen gegevens beschikbaar zijn, wordt de locatie aangemerkt als 'zeer waarschijnlijk geen spoed'. Het terrein is in 2006 verkocht (2e eigenaar) en in 2009 nog een keer (3e eigenaar). Deze laatste eigenaar is van plan om op korte termijn te gaan bouwen. De provincie wacht dit af en heeft daarom besloten de locatie niet op de spoedlijst te zetten.

Projectnaam	Chemische wasserij, Hoogezand
Projectnummer NR	47
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Geen risico's
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	Geen spoed
Omschrijving	Het terrein was in 1950 onbebouwd en maakte onderdeel uit van een landgoed. Het terrein is ondertussen bebouwd met een bedrijfsruimte en er is een groothandel in kleding gevestigd. Op de locatie is in 1993 en 1996 een bodemonderzoek uitgevoerd. Er zijn hierbij geen interventiewaarden overschrijdingen naar voren gekomen. De locatie is meegenomen in het project 'identificatie spoedlocaties'. Uit het dossier blijkt dat er waarschijnlijk verwarring is ontstaan met een naastgelegen terrein. De locatie is tijdens het project afgevallen en niet op de spoedlijst terechtgekomen.

Projectnaam	Overige industrie, Hoogezand
Projectnummer NR	48
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Zeer waarschijnlijk geen spoed. Verontreinigd met minerale olie en vluchtige aromaten.
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek
Omschrijving	In 2010 is er in opdracht van de provincie Groningen een historisch onderzoek (HO) uitgevoerd. Hieruit kwam naar voren dat er in het verleden diverse metaalverwerkingsbedrijven op de locatie gehuisvest waren. Verder bleek uit het HO dat er vanaf 1988 diverse onderzoeken op de locatie hebben plaatsgevonden. Er blijkt in 1992 een sanering gepland te zijn. Deze is echter nooit uitgevoerd. De provincie heeft geen toezicht gehouden op de saneringsplannen. In december 2010 laat de provincie een oriënterend onderzoek uitvoeren. Hierbij worden verhoogde concentraties van minerale olie en vluchtige aromaten gevonden. De omvang blijkt beperkt te zijn en ten opzichte van 1992 afgenomen. De provincie concludeert op basis van het versnellingsprotocol dat onaanvaardbare risico's voor verspreiding bij het huidige gebruik gering zijn. De provincie stelt de eigenaar hiervan op de hoogte.

Projectnaam	Benzinestation, Zeerijp
Projectnummer NR	49
Eigenaar	Particulier
Type risico	Humaan, op basis van minerale olie en vluchtige aromaten.
Beschikking	Niet afgegeven
Reden sanering	-
Status	In onderzoek, op spoedlijst
Omschrijving	De locatie is in gebruik als wonen met tuin. In het verleden was er een benzinestation op de locatie gevestigd. De locatie is in 1993 van eigenaar gewisseld. De partijen waren overeengekomen dat de verkopende partij de sanering ging betalen. Er is in 1993 wel een tank weggehaald, maar het terrein is niet in zijn geheel gesaneerd. In 1995 is besloten de locatie op te nemen in het provinciale bodemsaneringsprogramma 1995-1999. In de periode 1995-2009 liggen de ontwikkelingen rondom deze locatie stil. Pas in 2009 wordt het dossier weer opgepakt en wordt er een onderzoek uitgevoerd. Hieruit komt naar voren dat er zeer waarschijnlijk sprake is van humane risico's. De locatie wordt op de spoedlijst gezet. In de periode 1995 tot op heden hebben de humane risico's kunnen voortduren. Er is door GS niet ingegrepen of tijdelijke beveiligingsmaatregelen opgelegd.

Projectnaam	Overige industrie, Lutjegast
Projectnummer NR	50
Eigenaar	Bedrijf
Type risico	Verspreiding, op basis van benzeen
Beschikking	Beschikking september 1995. Start sanering binnen 4 jaar.
Reden sanering	Risico's
Status	Afgerond
Omschrijving	Op de locatie is een gaswinninginstallatie gevestigd. In 1995 ontvangt de provincie Groningen een melding van een saneringsvoornemen. De eigenaar heeft tussen 1986 en 1994 diverse onderzoeken laten uitvoeren. Uit de onderzoeken blijkt dat de grond en het grondwater sterk tot extreem zijn verontreinigd met benzeen. De eigenaar geeft aan een deel op korte termijn te gaan saneren en een deel wanneer de locatie wordt geabandonneerd. In 1995 wordt de grond gesaneerd. De tweede fase van de sanering betreft het grondwater. Dit gebeurt door middel van onttrekking en zuivering. Tot op heden wordt twee keer per jaar het grondwater gemonitord en gerapporteerd aan de provincie.

Bijlage 8 Spoedlijst november 2011

Op 22 november 2011 hebben GS een brief gestuurd aan de Statencommissie Omgeving en Milieu, met daarin de actuele spoedlijst. Er staan dan 24 locaties met (potentiële) humane risico's op de lijst. De lijst is ook gepubliceerd op de provinciale website.

Tabel 8.1 *Locaties van de spoedlijst van november 2011.*

Naam	Status	(potentieel) Risico
Oosterhorn AKZO, Farmsum	beschikt ernst en spoed	humaan
Electronicaweg 1, Stadskanaal	beschikt ernst en spoed	humaan
De Toekomst, Scheemda	beschikt ernst en spoed	humaan
Farmsumerdiep, Farmsum	versnellingsprotocol	humaan
Hoofdweg 246 Midwolda	versnellingsprotocol	humaan
Verbindingsweg, Veelerveen	versnellingsprotocol	humaan
Jellemaweg 46, Zuidhorn	versnellingsprotocol	humaan
Hoofdweg 172, Finsterwolde	beschikt ernst en spoed	humaan
Pekelwerk 21-29, Nieuwe Pekela	versnellingsprotocol	humaan
Provinciale weg 59, Doezum	versnellingsprotocol	humaan
Hoofdweg 14, Nieuw Beerta	versnellingsprotocol	humaan
Beneden Westerdiep 5, Veendam	versnellingsprotocol	humaan
Oldebertweg 64, Tolbert	versnellingsprotocol	humaan
Beneden Oosterdiep 179, Veendam	versnellingsprotocol	humaan
Ceresstraat 9, Stadskanaal	versnellingsprotocol	humaan
Schoolstraat 16, Middelstum	versnellingsprotocol	humaan
Poststraat 9, Wildervank	versnellingsprotocol	humaan
Schoollaan 24a, Blijham	versnellingsprotocol	humaan
Borgweg 29, Zeerijp	versnellingsprotocol	humaan
Ceresstraat 11, Stadskanaal	versnellingsprotocol	humaan
Hoogstraat 46, Winschoten	versnellingsprotocol	humaan
Sint Vitusholt 175, Winschoten	versnellingsprotocol	humaan
M.J. van Olmstraat 14-16, Winschoten	versnellingsprotocol	humaan
Sint Vitusstraat 81, Winschoten	beschikt ernst en spoed	humaan

lauwers 14 | 9405 BL Assen | 0592 -304 790
www.noordelijkerekenkamer.nl

vormgeving: Hoge Bomen, Rotterdam
coverfoto: Esther Westerveld (gebruikt onder Creative Commons)